

**KOLMATTA LINJAA ETSIMÄSSÄ -
uusvasemmisto 1960-luvun keskusteluissa**

Itä-Suomen yliopisto
Yhteiskuntatieteiden ja kauppätieteiden tiedekunta
Historian oppiaineryhmä
Suomen historian pro gradu -tutkielma
Tammikuu 2011
Eriikka Kekki

ITÄ-SUOMEN YLIOPISTO. TUTKIMUSTIEDOTE

Tekijä: Eriikka Kekki

Opiskelijanumero: 146076

Tutkielman nimi: Kolmatta linjaa etsimässä - uusvasemmisto 1960-luvun keskusteluissa

Tiedekunta: Yhteiskuntatieteiden ja kauppatieteiden tiedekunta

Oppiaine: historian oppiaineryhmä

Sivumäärä: 80 sivua

Aika ja paikka: tammikuu 2011, Tampere

Pro gradu -tutkielma käsittelee uusvasemmistolaisista keskustelua 1960-luvun Suomessa. Tutkimus selvittää, mikä ja mitä uusvasemmistolaisuus oli, milloin ja mitä kautta se tuli Suomeen, ja milloin se hiipui. Uusvasemmiston käsite on monitulkintainen, ja tutkimuskirjallisuudessakin sitä on käytetty tarkoittaen eri asioita.

Tutkimuksen lähteenä on käytetty aikalaikirjallisuutta vuosilta 1960–1971. Tärkein lähde on ollut vuosina 1961–1967 ilmestynyt sosialistinen aikakauslehti Tilanne. Monet aikakauteen liittyvät pamfletit ovat olleet tutkimuksen kannalta tärkeää luettavaa, ja erityisesti on mainittava Faros-seuran julkaisut vuosilta 1963 ja 1966. Aineisto on kerätty siten, että puolueisiin sitoutumaton vasemmistolainen debatti nousee esille. Tämän perusteella on etsitty linjaa tai toimintamallia, jota voisi luonnehtia uusvasemmistolaiseksi erotuksena vasemmistopuolueiden linjauksista. Tutkimus on pyrkinyt löytämään uusvasemmiston suomalaisena ilmiönä.

Aikalaiskirjoituksista voi tehdä johtopäätöksen, että uusvasemmiston käsite on liukuva. Se tuli Suomeen Tilanne-lehden kautta vuonna 1962. Uusvasemmiston tehtävänä oli etsiä kolmatta linjaa kommunismin ja sosiaalidemokratian välistä. Kolmannen linjan suomalainen ilmentymä oli vasemmiston yhteistyö. Uusvasemmisto ei halunnut olla uusi puolue, vaan luoda yhteisymmärrystä yli puoluerajojen. Uusvasemmistoon liittyi voimakas kulttuurin merkityksen korostaminen. Se oli leimallisesti akateemisen sivistyneistön liike, jota edusti paitsi Tilanne-lehti, myös sosialistinen keskusteluseura Faros. Uusvasemmiston suuri unelma oli, että Suomi voisi olla ensimmäinen aidosti rauhanomaisesti ja parlamentaarisesti sosialismiin siirtynyt maa.

Rakennemuutoksen ja kaupungistumisen Suomessa konsensukselle oli tarvetta. Vasemmistopuolueiden uudistussiivet onnistuivat rakentamaan yhteisymmärrystä, jonka seurauksena Suomeen saatiin vuonna 1966 vasemmistoenemmistöinen eduskunta. Uusvasemmistolaisuus oli ideologisesti lähellä SKDL:n sosialistien uudistuslinjaa, "aleniuslaisuutta". Uusvasemmistolaisista ajatuksista hyötyi kuitenkin lopulta SDP. Tšhekkoslovakian miehityksen jälkeen vuonna 1968 haave "ihmiskasvoisesta sosialismista" ymmärrettiin kuitenkin mahdottomaksi ja uusvasemmistolaisuus hiipui. Myöhemmissä tulkinnoissa uusvasemmiston alkuperäinen merkitys muuttuu: se yhdistetään SKP:n vähemmistöön.

Sisällysluettelo

1. JOHDANTO.....	4
1.1. Kohti 60-lukua.....	4
1.2. Tutkimuksen lähtökohdat.....	5
1.3. Tutkimustehtävä ja lähteet.....	9
2. KYLMÄN SODAN SUOMI.....	12
2.1. Maailmanpolitiikan muutoksia.....	12
2.2 Vasemmisto maailmalla.....	14
2.3 Yöpakkasista eteenpäin	18
3. VASEMMISTO KADONNUTTA AATETTA ETSIMÄSSÄ	22
3.1. Paluu Marxiin.....	22
3.2. Pirstaloitunut vasemmisto	28
3.3 Uuden vasemmiston kaipuu.....	32
4. KOHTI SOSIALISTISTA SUOMEA.....	40
4.1. Tavoitteena vasemmiston yhteistyö	40
4.2. Sosialistista kulttuuripolitiikkaa	45
4.3. Yhteiskunnallisen uudistamisen tavoitteet.....	49
5. VASEMMISTO VALLASSA	53
5.1. Vuoden 1966 vaalivoiton tausta.....	53
5.2. Yhteiskunnallista järjestötoimintaa	56
5.3 Kansanrintama ja uusvasemmiston hiipuminen.....	61
KOLMANNELLA LINJALLA.....	67
LÄHDELUETTELO	70

1. JOHDANTO

1.1. Kohti 60-lukua

Toista maailmansotaa seurannut maailmanpoliittinen uusjako oli 1960-luvulle tultaessa vakiinnuttanut asemansa. Sosialismi selvisi tasaväkisesti kilpailussa kapitalismin kanssa, ja kahden erilaisen maailmanjärjestyksen rinnakkaiselo näytti kaikista myrskyistä huolimatta olevan vallitseva tosiasia, jonka pysyvyyttä harva oli valmis kyseenalaistamaan.

Suomen tilanne ja sijainti oli erikoislaatuinen kahden erilaisen blokin välissä. Hävityn sodan jälkeen suhteet Neuvostoliittoon oli luotava uudestaan. Fasistiseksi leimattu toiminta lakkautettiin, mutta kommunistinen puolue (SKP) laillistettiin. Vuoden 1945 vaaleissa uusi puolue Suomen kansan demokraattinen liitto (SKDL) sai 49 paikkaa ja Paasikivi muodosti hallituksen, jossa oli mukana SKDL, Suomen sosialidemokraattinen puolue (SDP) ja maalaisliitto.

Asemansa vakiinnuttanut ja vahva sosialidemokraattinen puolue koki tärkeäksi tehdä pesäeroa kommunisteihin ja vasemmiston jo sisällissodan jälkeen alkanut kahtiajako käytännössä vain syveni maailmansodan jälkeisinä vuosina. Kolmen suuren puolueen hallitusyhteistyö päättyi vuonna 1948, tilanteessa, jota hallitsi kylmän sodan alkaminen ja Itä-Euroopan maiden muuttuminen kansandemokratioiksi. SKDL suljettiin hallitusten ulkopuolelle, mutta sen kannatus pysyi vakaana ja se edusti lähes neljännessä kansasta.

Yhteiskunta muuttui voimakkaasti 1950–60-lukujen taitteessa. "Suuri muutto" tyhjensi Pohjois- ja Itä-Suomea ja 1960-luku oli kaupungistumisen ja elinkeinorakenteen muutoksen aikaa. Toisen maailmansodan jälkeen teollisuus kasvoi voimakkaasti, ja samaan aikaan palveluammattien osuus lisääntyi. Sodan jälkeen syntynyt sukupolvi kasvoi nuoriksi aikuisiksi aivan erilaiseen maailmaan kuin heidän vanhempansa.

Kulttuurin murros alkoi 1950-luvulla. Maailman muuttuminen, kylmä sota, taloudellinen kasvu ja amerikkalainen viihdekulttuuri näkyivät myös suomalaisessa kulttuurissa. Koko kulttuurin käsite oli muuttumassa; kulttuurilla haluttiin ymmärtää myös muu kuin korkeakulttuuri. Pop-musiikki, uuden aallon elokuvat, kaunokirjallisuus ja teatteri kertoivat alkaneesta muutoksesta. Monet aikalaiskirjoitukset ja muistelmat korostavat kulttuurin merkitystä radikalisoitumisen ja yhteiskunnalliseen tietoisuuteen havahtumisen lähtökohtana.

Maailman tapahtumat tulivat parantuneen tiedonvälityksen avulla jokaisen ulottuville. Tieto levisi ennätysvauhtia ja tiedonvälitys mahdollisti tapahtumien seuraamisen, mielipiteiden nopean muodostamisen ja kommentoinnin. Kansainvälistyminen ei kuitenkaan ollut ainoastaan tiedotusvälineiden luoma illuusio. Sodan jälkeinen maailmanpolitiikka vaati kansainvälistä yhteistyötä ja Suomi oli vuonna 1955 liittynyt YK:n ja Pohjoismaiden neuvoston jäseneksi. Kansainvälistymisenä voidaan pitää myös tavallisten ihmisten mahdollisuutta ulkomaanmatkoihin, kielitaidon lisääntymistä sekä vaikutteiden ja ihanteiden etsimistä muista kulttuureista.

Maailmanpolitiikka ja suomalaisen yhteiskunnan vääjäämättömät muutokset asettivat haasteita myös Suomen poliittiselle kentälle ja suomalaiselle vasemmistolle. 1960-luvulle tultaessa hajaantunut vasemmisto alkoi etsiä mahdollisuutta yhteistyöhön.

1.2. Tutkimuksen lähtökohdat

Käsitystämme 1960-luvusta ovat rakentaneet paitsi historiantutkimus, myös elokuvat, kirjallisuus, musiikki ja yhä enemmän myös muistelmat. Katja-Maria Miettunen on tutkimuksessaan *"Menneisyys ja historiakuva. Suomalainen kuusikymmentäluku muistelijoiden rakentamana ajanjaksona"* (2009) kiinnostavalla tavalla tuonut esille, kuinka historiakuva 1960-luvusta on rakentunut aikalaisten muisteluiden kautta. Kertomukset eivät aina kerro niinkään menneisyydestä, vaan siitä, mitä kulloinenkin nykyisyys pitää muistamisen arvoisena. Miettusen tutkimus on hyvä muistutus siitä, että historiantutkimuksessa muistitietoon on suhtauduttava varauksella, niin kiinnostavaa kuin se onkin.¹

1960-lukua valottavia teoksia ovat mm. Veli-Pekka Leppäsen SKP:n hajaannusta koskeva väitöskirja *"Kivääri vai äänestyslippu? Suomen kommunistisen puolueen hajaannus 1964-1970"* (1999) sekä tietysti Juhani Suomen Kekkos-elämäkerrat *"Presidentti"* (1994) ja *"Taistelu puolueettomuudesta"* (1996). Juhani Suomen teosten rinnalla antoisaa luettavaa on ollut Lasse Lehtisen kiivasta keskusteluakin herättänyt väitöskirja *"Aatosta jaloa ja alhaista mieltä. SDP:n ja Urho Kekkosen suhteet 1944-1981"* (2002).

¹ Muisteluissa tapahtumien tosiasiallinen järjestys voidaan esimerkiksi kääntää päinvastaiseksi, jotta se tukisi paremmin muistelijan tavoittelemaa kuvaa historiasta. Historiakuvan ei siis tarvitse olla kronologinen. 1960-lukua koskevissa muistelmissa tämä näkyy Miettusen mukaan hyvin siinä, että Tshekkoslovakian miehitys (21.8.1968) ja vanhan ylioppilastalon valtaus (25.11.1968) vaihtavat paikkaa löytääkseen tyydyttävämmän logiikan. (Miettunen 2009, 162-163)

Ajantasaista työväenliikkeen historian yleisteosta ei ole. Esimerkiksi Hannu Soikkasen Suomen sosialidemokraattisen puolueen historia *"Kohti kansanvaltaa"* on kirjoitettu vain vuoteen 1952 asti. *"Suomen työväenliikkeen historia"* vuodelta 1976 on ristiriitaisia ajatuksia herättävä teos, se oli sitä ilmestyttyään ja on sitä yhä. Sitä rasittaa ilmestymisajankohtansa, ja sitä on pidettävä osin vanhentuneena. Olen tästä tietoisena kuitenkin lukenut kirjaa muun tutkimuskirjallisuuden rinnalla.² Kiinnostavaa on mielestäni myös, että SKP:tä on 1990-luvulta alkaen tutkittu paljon,³ mutta kattavaa yleisesitystä SDP:stä ei ole. Mikko Majander on kuitenkin perehtynyt kylmän sodan historiaan ja sosiaalidemokratiaan Suomessa teoksessaan *"Pohjoismaa vai kansandemokratia? Sosiaalidemokraatit, kommunistit ja Suomen kansainvälinen asema 1944-51"* (2004).⁴

Marja Tuomisen ja Pirkko-Liisa Kastarin väitöskirjat käsittelevät 1960-luvun nuorisokulttuuria Suomessa. Tuominen on kirjassaan *"Me kaikki ollaan sotilaitten lapsia"* (1991) käsitellyt sukupolvihegemonian kriisiä 60-luvun suomalaisessa kulttuurissa ja samalla sivunnut rauhanliikettä ja kolmannen maailman aatetta. Marja Tuominen tuo tutkimuksessaan kiitettävästi esille myös uusvasemmistolaisuuden erilaisia tulkintoja.⁵ Vaikka tutkimuksen painopiste ei ole poliittisessa historiassa, on hänen ansiokas työnsä ja laaja lähteiden käyttö auttaneet minua omassa tutkielmassani. Kastari puolestaan on selvittänyt maolaisen liikkeen syntyä Suomessa teoksessaan *"Mao - missä sä oot?"* (2001). Kastarin tutkimus on erityisesti johdantonsa puolesta 60-lukua hyvin valottava, mutta lopulta keskittyy lähinnä 60-luvun loppuun ja 70-luvun taitteeseen etsimään Suomessa melko marginaalista maolaisuutta. Tältä osin tutkimus ei sivua omaa työtäni.

Jukka Paastela ja Kalevi Suomela ovat pohtineet uusvasemmistolaisuuden käsitettä artikkeleissaan (1994),⁶ ja Kimmo Rentola on sivunnut uusvasemmistoa nuortaistolaisuutta tutkivassa artikkelissaan *"Nuortaistolaisuuden synty I - Ratavarren ryhmä ja muut varhaiset nuorleninistit"* (1990). Rentolan mukaan uusvasemmistö aktualisoitui syksyllä 1967. Rentola mieltää uusvasemmistön olleen jonkinlainen yleisnimitys kaikelle vasemmistoradikalismille, johon nuorleninismikin⁷ kuului; *"se oli sitä itseään"* kuten Rentola kirjoittaa. Uusvasemmistolle tyypillistä oli Rentolan mukaan avoin tuki kolmannen maailman kumousliikkeiden aseelliselle toiminnalle,

² Pidin teosta suomettuneena ja olinkin yllättynyt, että Seppo Hentilän mukaan Neuvostoliitto piti kirjaa harhaoppisena ja taistolaiset tuomitsivat kirjan jyrkästi. Hentilän mukaan kirja oli jossain mielessä jopa suomettumisen vastakohta (Hentilä 2002, 11-12. Työväentutkimus 2002.)

³ Leppäsen lisäksi SKP:tä ovat tutkineet ainakin Kimmo Rentola, Tauno Saarela ja Jukka Paastela. Erityisesti Rentolan koko tuotanto on ollut tutkimukseni kannalta tärkeää luettavaa.

⁴ Mikko Majander valmisteleekin myös tutkimusta SDP:stä, joka ei tätä tehdessä ole ollut vielä saatavilla.

⁵ Tuominen 1991, 278.

⁶ Jukka Paastela *"Uusvasemmistö ja SKP, Ehdotus tutkimusongelman hahmottamiseksi"*, Kalevi Suomela *"Uusvasemmistö ja SKP"*.

⁷ Nuorleninismi on laaja käsite, jonka alle mahtuu muutakin kuin nuortaistolaiset, mutta oleellista on, että nuortaistolaiset olivat Rentolan mukaan nuorleninistejä ja nämä kaikki siis uusvasemmistoa.

Suomen valtion sorto- ja kontrollipolitiikan havaitseminen ja korostaminen sekä irtaantuminen vasemmistopuolueiden sisäisen korjaamisen ajatuksesta.⁸

Taistolaisuutta⁹ on tutkittu myös muista kuin historian lähtökohdista. Mainittava on ainakin Matti Hyvärisen väitöskirja *"Viimeiset taistot"* (1994), jossa hän käyttää narratiivisen haastattelun menetelmää, ja Jukka Relanderin taistolaisuuden psykohistoriaa käsittelevä artikkeli (1999). Taistolaisuutta on tutkittu myös useissa opinnäytetöissä.¹⁰ Riitta Jallinoja on puolestaan tutkimuksessaan suomalaisesta naisasialiikkeestä (1983) käsitellyt Yhdistys 9 -liikettä ja sivunnut uusvasemmistolaista liikehdintää, ja Kristiina Hallman on selvittänyt pasifistisen rauhanliikkeen syntyvaiheita Sadankomitean historiassaan (1986). Hallmanin kirja on perusteos lähes kaikessa myöhemmässä 60-lukututkimuksessa. Se sisältää paljon haastatteluja ja muistitietoa, joka on kirjan rikkaus, mutta aiheuttaa myös epätarkkuuksia.¹¹

Muistelmakirjallisuudesta tärkeitä ajankuvauksia ovat mm. Ele Aleniuksen *"Salatut tiet"* (1995) sekä Arne Saarisen *"Kivimies"* (1995). Paavo Lipposen *"Muistelmat 1"* (2009) on ollut minulle korvaamaton teos, samoin Helena Suomelan *"Fredan ja Roban kulmassa"* (2005), joka sivuaa läheisesti aihettani, vaikka ei käsittelekään 60-luvun alkupuoliskoa. Mauno Koiviston selkeät ja tarkat muistelmat *"Liikkeen suunta"* (1997) ovat useammankin kerran antaneet uutta näkökulmaa tutkimuskirjallisuuden rinnalla.

Muistelmien ja aikalaiskirjallisuuden väliin sijoittuva Rauno Setälän (1970) *"Uusstalinistin uskontunnustus"* on nimestään huolimatta analyttinen ja tarkka kuvaus SKDL:n sisäpiiristä, aatteista ja ideologioista juuri 60-luvun murroksen aikana. Setälä kuvaa omaa tietään SKDL:n uudistuslinjan liberaalista SKP:n vähemmistöläiseksi, äärimmäisen linjan marxisti-leninistiksi. Setälän kuvausta voinee pitää luotettavana: hän ei kaunistele menneisyyttään, hän pikemminkin haluaa tunnustaa seikkaperäisesti sen harhaoppisuuden ja ne virheet, joihin SKDL:n uudistuslinja hänen mielestään syyllistyi.

⁸ Rentola 1990, 254-256.

⁹ Käytän tutkimuksessani termiä taistolaisuus, koska se on vakiinnuttanut asemansa tutkimuskirjallisuudessa. Taistolaisuus on SKP:n oppositiosivestä käytetty nimitys ja viittaa lähinnä 70-luvulle. Termi on saanut nimensä Taisto Sinisalon mukaan ja oli alkuaan (tietystä kontekstista yhä edelleen) haukkumanimi. Nuortaistolaisuus puolestaan on Kimmo Rentolan käsite (Ks. Rentola 1990), jolla hän tarkoittaa SDNL:n, Teiniliiton ja yliopiston piirissä vaikuttanutta voimakkaasti Neuvostoliittoon ja SKP:n oppositioon sitoutunutta marxilais-leniniläistä nuorisoliikettä. Puheessa näin selvää erottelua harvoin tehdään, vaan puhutaan vain taistolaisuudesta, Relanderin mukaan SKP:n puolueoppositio ja leninistinen opiskelijaliike olivat vielä 70-luvun alkaessa täysin erillisiä ilmiöitä ja myös pysyivät pitkälti sellaisina. (Relander 1999, 191.)

¹⁰ Taistolaisuudesta pro gradu-tutkielman ovat kirjoittaneet esim. Jarko Tirkkonen (1987) *"Vapaasta radikalismista Sosialistiseen opiskelijaliittoon"*, Ari Tuulentie (1996) *"Stalinistit ja takinkääntäjät -taistolaisuuden muistaminen ja kulttuurimallit"*, Mika Lampinen (2000) *"Imperialismin iltarusko? Nuortaistolaisen liikkeen ideologian muotoutuminen"* ja Anna Kontula (2002) *"Kuollut muttei kuopattu: taistolaisuus ja miten sitä muistetaan"*.

¹¹ Hallman luottaa haastateltavien muistitietoon ja haastatteluaineisto näyttäytyy kirjassa useassa kohti faktana.

"Uusvasemmistosta puhuminen tarkkarajaisena ilmiönä tai ilmiöryhmänä olisi täysin mieletön yritys,"¹² pohti Harri Heino vuonna 1971. Uusvasemmiston epäselvä käsite on helppo yhdistää milloin mihinkin, usein kirjoittajan omista arvolähtökohdista käsin. Uusvasemmisto on – kirjoittajasta riippuen – joko kommunistinen liike tai vasemmistolaisuutta idealistisimmillaan, se on joko väkivaltaa ihannoiva totalitaristinen liike tai pasifistinen rauhanliike. Tämä ilmiö näkyy myös tutkimuksessa. Uusvasemmistolla on voitu selittää monia asioita. Se on tutkimuksessa nähty jonkinlaisena taistolaisuuden edeltäjänä¹³ tai taistolaisuus on katsottu olevan suomalainen versio uusvasemmistolaisuudesta. Vihavaisen tulkinnan mukaan Suomessa oltiin taistolaisia ja "samaa aikaanhan muualla lännessä yleensä oltiin uusvasemmistolaisia ja ainakin periaatteessa kovin kriittisiä kaikkiin ilmansuuntiin"¹⁴

Uusvasemmisto-nimitystä tapaa myös 1970-lukuun liittyvässä tutkimuksessa, jossa sitä käytetään rinnakkain tai sekaisin taistolaisuuden kanssa.¹⁵ Kimmo Rentola puolestaan pitää uusvasemmistolaisuutta yleisnimityksenä kaikelle sellaiselle toiminnalle, joka jossain muodossa omaksui Leninin puolue- ja imperialismiteorian. Tällaisia olivat paitsi Rentolan tutkimat taistolaiset, myös esimerkiksi maolaiset, trotskilaiset tai kolmasmaailmalaiset castrolaiset.¹⁶ Yrjö Ahmavaara puolestaan nimittää uusvasemmistoa "katastrofiliikkeeksi" ja pitää sitä totalitaristisena liikkeenä, joka syntyi toisen maailmansodan jälkeen stalinismin aatteellisille raunioille.¹⁷

Ruotsalainen sosiologi Erling Bjurtström sivuaa uusvasemmistoa kirjassaan "*Generationsupproret*" (1980) ja jakaa 60-luvun protestiliikkeet boheemista perinteestä ponnistavaan "ekspressiiviseen haaraan" (*expressiva förgreningen*) ja "aktivistiharaan" (*aktivistiska förgreningen*).¹⁸ Opiskelijaliike on Bjurtströmin mukaan osa aktivistikapinaa. Bjurtströmiin viittaavan Matti Parjosen mukaan monet yhteiskuntatieteilijät pitävät boheemikapinaa osana uusvasemmistolaista liikettä.¹⁹ Parjanen siis erottaa uusvasemmiston ja opiskelijaliikkeen. Kristiina Hallmanin mukaan

¹² Heino 1971, 5.

¹³ Vares 1999, 58.

¹⁴ Vihavainen 1991, 97-98. Vihavaisen esittämää ajatusta on pidettävä erikoisena, sillä uusvasemmistolaisuus kansainvälisenäkin ilmiönä syrjäytyi myös muualla Euroopassa 70-luvulle tultaessa. "Proletaarinen käänne", maolaisuus ja terrorismi syrjäyttivät myös muualla lännessä uusvasemmistolaisen hegemonian 70-luvulle tultaessa. (Ks. Levitt 1984, 7; Hyvärinen 1994, 14) Kärjistetyimmät esimerkit vasemmistoterrorista löytyvät Saksasta (Baader-Meinhof) ja Italiasta (Brigate Rosse).

¹⁵ Esim. Vesikansa 2004, 299.

¹⁶ Rentola 1990, 245.

¹⁷ Ahmavaara 1985.

¹⁸ Bjurtström 1980, 87. Sanalle *expressiva* en löydä sopivaa suomennosta, kyseessä on ilmeisesti enemmän tunteeseen pohjautuva, ilmaiseva liikehdintä vrt. *aktivistiska*, toiminnallinen, toimintaan suuntautuva.

¹⁹ Parjanen 1983, 3.

aktivistikapinallisia olivat opiskelijat ja intellektuellit, joita leimasi vasemmistolaisuus.²⁰ Jos ajatellaan, että vasemmistolaiset intellektuellit ovat juuri uusvasemmistoa, Parjasen ja Hallmanin tulkinnat poikkeavat toisistaan. Tämä kertoo osaltaan, kuinka vaikea tutkimuskirjallisuudessakin uusvasemmistoa on määritellä.

Uusvasemmistoa on sivuttu useassakin tutkimuksessa ja artikkelissa, mutta omaa tutkimusta siitä ei ole. Uusvasemmisto-käsitteelle on tyypillistä, että se toimii selittäjänä asioille, joille on täytynyt löytää sopiva nimitys, mutta jotka kuitenkin jäävät varsinaisen tutkimuskohteen ulkopuolelle. Ilmiö näkyy erityisesti ylioppilasliikkeen ja taistolaisuuden tutkimuksessa. Joidenkin tutkimusten ongelma on, että historiaa tutkitaan peilaten sitä siihen, mitä tiedetään myöhemmin tapahtuneen. Kun tiedämme, mihin suuntaan yhteiskunnalliset tai maailmanpoliittiset tapahtumat veivät, unohdamme, että aikalaiset eivät sitä tieneet. Aikalaisen elämään vaikuttivat kyllä aikaisemmat vuosikymmenet, mutta heidän toimintaansa ei voida selittää myöhemmillä tapahtumilla.²¹

1.3. Tutkimustehtävä ja lähteet

Tutkin 1960-luvulla käytyjä aikalaiskeskusteluja hahmottaakseni, mitä uusvasemmistolaisuus oli 1960-luvun Suomessa. Pyrin ajoittamaan uusvasemmistolaisen liikehdinnän. Vaikka liikkeen alun sijoittaminen on vaikeaa, se minua kuitenkin erityisesti kiinnostaa. Miten ja mitä kautta Suomeen syntyi uusvasemmistolainen liikehdintä? Millaista se oli ja mihin se pyrki? Keskityn aatteelliseen keskusteluun ja ideologiaan. Rajaan pois toiminnallisen puolen, kuten mielenosoitukset. Vaikeutena on uusvasemmisto-käsitteen epämääräisyys ja vakiintumattomuus. Käsittelemäni teemat olen valinnut lähteiden painotusten mukaan. Sosialismin teoria, ideologit, vasemmiston yhteistyö ja kulttuuri ovat nousseet etusijalle työssäni, koska ne hallitsevat myös tutkimiani aikalaikirjoituksia.

Tutkimukseni etenee systemaattis-kronologisesti, teemoja lomittaen, aatteellista debattia sisä- ja ulkopoliittisiin tapahtumiin linkittäen. Olen päätenyt rajaamaan tutkimustani siten, että keskityn aikaan ennen vuotta 1968, koska tästä eteenpäin tutkimusta erityisesti opiskelijaradikalismista on jo olemassa.²² Varsinkin Vanhan ylioppilastalon valtauksen aikoja on sivuttu useassa tutkimuksessa ja

²⁰ Hallman 1986, 68.

²¹ Tämä ongelma on mielestäni esimerkiksi taistolaistutkimuksessa, jossa 60-luvun tapahtumat nähdään eräänlaisena taistolaisuuden "alkulähteillä" olona. (Esim. Lampinen 2000)

²² Laura Kolbe on tutkinut Helsingin yliopiston ylioppilaskunnan historiaa "*Eliitti, traditio, murros*" (1996) ja opiskelijaradikalismia on tutkinut mm. Tapani Suominen "*Ehkä teloitamme jonkun*" (1997).

muistelmateoksissa.²³ Tarkoitukseni ei ole tutkia opiskelijaliikettä. Rajaan pois nuorisokulttuurin ja "elämäntaparadikalismien", jotka uusvasemmistoon ja koko 60-lukuun usein liitetään.²⁴ Erityisen kiinnostunut olen ajasta ennen vuoden 1966 vaaleja ja siihen liittyvästä poliittisesta ja aatteellisesta keskustelusta. Keskustelu vasemmiston yhteistyöstä, joka lopulta johti niin sanotun kansanrintamahallituksen muodostamiseen, on olennainen osa tutkimustani. Sivuan tutkielmassani Suomen puoluekenttää ja erityisesti vasemmistopuolueita, mutta päätehtäväni on löytää puolueisiin sitoutumaton vasemmistolainen ääni.

Tutkimukseni perustuu 1960-luvun ensi käden lähteisiin. Keskityn aikalaikirjoituksiin, joita 1960-luvulla edustavat mm. erilaiset pamfletit. Erityisesti Kirjayhtymä julkaisi runsaasti poliittisia puheenvuoroja. Aikalaiskirjoituksiksi katson vuosina 1960–1971 ilmestyneet teokset. Aikakauslehdistä tutkimukseni kannalta merkittävä on vuosina 1961–1967 ilmestynyt Tilannelehti. Tilanne oli *"riippumaton, sosialistinen, humanistinen"*²⁵ aikakauslehti, kuten se itsensä määritteli ensimmäisessä ilmestyneessä numerossaan. Lehden päätoimittajana toimi Jarno Pennanen ja lehden pyrkimyksenä oli *"Tilanteessa käydyllä keskustelulla sosialismin kysymyksistä lisätä työväenpuolueiden ja koko sosialistisen liikkeen yhtenäisyyttä ja siten sen mahdollisuutta kerätä kansan kaikki luovat voimat yhtenäisen poliittisen suuntauksen ympärille"*²⁶ Paavo Lipponen muistelmissaan määrittelee mielestäni osuvasti Tilanteen *"Länsimaisvasemmistolaiseksi aikakauslehdiksi"*²⁷. Lehteä julkaisi ensin Koy Maa-ja-kuu ja myöhemmin Sosialismin tutkimussäätiö (STS).²⁸ Jarkko Vesikansa on tutkimuksessaan osoittanut, että Tilanne sai rahaa ainakin porvarilliselta Suomalaisen yhteiskunnan tuki-säätiöltä (SYT)²⁹. On myös todennäköistä, että Tilanteella oli ulkomaisia rahoittajia. Tilannetta on epäilty CIA:n avustamaksi lehdeksi.³⁰

Tilanne ei ilmestynyt säännöllisesti. Vuonna 1961 ehti ilmestyä kaksi numeroa, seuraavana vuonna ilmestyi kaikkiaan 12 numeroa, mutta vuonna 1963 vain kahdeksan numeroa. Vuonna 1964 ilmestyi 11 numeroa, vuonna 1965 kuusi numeroa ja vuonna 1966 viisi numeroa. Viimeinen "jäähvyäisnumero" ilmestyi vuoden 1967 puolella. Tapio Manninen on tehnyt Tilanne-lehdestä pro gradu -tutkielman Turun yliopiston historian laitokselle vuonna 1982. Vaikka Tilanne mainitaan muutamassa 1960-lukua käsittelevässä tutkimuksessa, sitä ei juurikaan ole käytetty varsinaisena

²³ Ks. erityisesti von Bonsdorff 1986, Kun Vanha vallattiin.

²⁴ Esim. Paastela 1994, 52.

²⁵ Tilanne 1/1961.

²⁶ Tilanne 1/1961.

²⁷ Lipponen 2009, 178.

²⁸ Tilanne 1/1961 ja Tilanne 8/1963.

²⁹ Vesikansa 2004, 238. SYT perustettiin vuonna 1952 ja sen tarkoitus oli taistella kommunismia vastaan ja saada SKDL/SKP:n kannatus laskuun. Sen perustajia olivat "porvarilliset sisäpiirit", kuten R. Erik Serlachius ja Tapani Virkkunen (Vesikansa 2004, 12-13).

³⁰ Kalemaa 1984, 248; Kauniskangas 1971, 69; Kolanen 1979, 40; Rislakki 1982, 419; Vesikansa 2004, 238.

lähteenä.³¹ Näen Tilanne-lehden marginaalisuudestaan huolimatta 1960-luvun tutkimuksessa uutena ja kiinnostavana lähdemateriaalina.

Useat lehden avustajat olivat Kiilan tai Faros-seuran jäseniä, mutta Tilanne ilmoitti, ettei ole kummankaan järjestön alainen.³² Tilanne-lehden hengenheimolaisena voidaan kuitenkin pitää joulukuussa 1960 perustettua sosialistista keskusteluseura Farosta. Faros-seura julkaisi kaksi kirjaa *"Ihmisyyden yhteiskunta"* (1963) ja *"Entä nyt, vasemmisto?"* (1966). Erityisesti jälkimmäisessä käydään kiinnostavaa keskustelua sosialismista ja vasemmiston yhteistyöstä. Kirja on ollut merkittävä lähde aikalaispuheenvuoroja tutkiessani.

Aineistoa olen kerännyt siten, että olen perehtynyt puolueisiin sitoutumattomiin vasemmistolaisiin julkaisuihin. Näiden lisäksi on ollut välttämätöntä tutustua myös puolueiden julkaisuihin, jotta mahdolliset linjaerot nousisivat esille. Julkaisujen perusteella selvitän, onko löydettävissä linjaa tai toimintamallia, jota voisi luonnehtia uusvasemmistolaiseksi. Lähden etsimään uusvasemmiston alkuperäistä merkitystä, mutta huomioin myös käsitteen käytön ja merkityksen muuttumisen tutkittavana ajankohtana. Koko tutkimus täytyykin nähdä yrityksenä määritellä uusvasemmiston käsitettä.

Sanojen kautta hahmotamme ja ymmärrämme ympäröivää todellisuutta, määritämme ajatuksiamme ja mielipiteitämme. Pyrin selittämään syyt tiettyjen käsitteiden ja sanojen käytölle ja määrittely onkin nähtävä osana tutkimusta ja tutkimustulosta. Käytän koko SKDL/SKP:n ryhmästä edellä mainittua lyhennettä SKDL/SKP. SKDL:stä kirjoittaessani tarkoitan SKDL:n ryhmää ilman kommunisteja ja SKP:stä kirjoittaessani en laske mukaan SKDL:n sosialistisiipeä. Näiden ryhmien nimitykset tutkimus- ja muistelmakirjallisuudessa vaihtelevat jonkin verran.

SKDL:n kannattajia on kutsuttu sosialisteiksi, vasemmistososialisteiksi tai kansandemokraateiksi erotukseksi kommunisteista. Toisaalta SDP:n kannattajakin saattoi nimittää itseään sosialistiksi ja toisaalta kansandemokraatti voi tarkoittaa myös kommunistia. Selvyyden vuoksi nimitän SKDL:n kannattajia sosialisteiksi ja SKP:n kannattajia kommunisteiksi. SDP:n kannattajat ovat sosiaalidemokraatteja. Vuoden 1966 eduskuntavaalien jälkeistä vasemmiston ja keskustan muodostamaa hallitusta nimitän kansanrintamahallitukseksi.³³

³¹ Tapio Mannisen pro gradu -tutkimuksessa Tilanne-lehti luonnollisesti on pääasiallinen lähde.

³² Rinne 2006, 221.

³³ Nimitystä kansanrintamahallitus eivät kaikki hyväksy, mutta mielestäni se on käyttökelpoinen termi. En liitä nimeen arvolatausta, vaan näen ainoastaan sen käytön helpompana kuin puhumisen vasemmiston ja keskustan muodostamasta hallituskoalitiosta.

Käsitteitä "sivistyneistö" ja "älymystö" on helppo kyseenalaistaa ja niitä on haastavaa käyttää tutkimuksessa. Lähteeni käyttävät kyseisiä sanoja, ja olenkin yrittänyt tavoittaa niiden aikalaismerkitystä. Sivistyneistö tarkoittaa tässä tutkimuksessa akateemisesti koulutettua väestöä, joka hankkii toimeentulonsa pääsääntöisesti omalla (henkisellä) työllään, eikä siis esimerkiksi pääomatuloillaan. Sivistyneistöä määrittää myös kulttuurinen pääoma ja ainakin jonkinlainen yhteiskunnallinen aktiivisuus. Edellisten lisäksi sivistyneistöön voivat kuulua myös taiteilijat. Sanalla älymystö on sama merkitys.³⁴

2. KYLMÄN SODAN SUOMI

2.1. Maailmanpolitiikan muutoksia

Toista maailmansotaa seurasi pian kylmä sota, ja asevarustelu kiihtyi. Maailma oli jakaantunut kahteen erilaiseen blokkiin. Supervallat hyväksyivät tämän voimatasapainon, joka pohjimmiltaan näytti osoittautuvan järkkymättömäksi. Siirtomaiden itsenäistymisen jälkeen entisten siirtomaavaltojen hegemonia siirtyi Yhdysvalloille, ja Neuvostoliiton valvonnassa olivat alueet, jotka kommunististen maiden asevoimat miehittivät sodan päätyttyä.³⁵

Toisen maailmansodan päätyttyä rauhaa turvaamaan perustettiin Yhdistyneet Kansakunnat (YK). Se perustettiin Kansainliiton tilalle, ja sen peruskirja tuli voimaan lokakuussa 1945. YK:n olemassaolo antoi toivoa ihmiskunnalle, vaikka sen merkitys käytännössä jäi toivottua pienemmäksi suurvaltojen veto-oikeuden takia. Kylmän sodan maailmassa YK:n merkitys kansainvälisenä keskustelufoorumina oli kuitenkin kiistämätön.³⁶

Kun reaaliosialismin julmuudet tulivat 1950-luvulla kaikkien tietoisuuteen, oli kommunismia vaikea nähdä enää houkuttelevana vaihtoehtona. Se voittoa fasismin kukistaja, mitä se ehkä joidenkin mielestä oli vielä toisen maailmansodan jälkeen ollut, paljastui hirvittäväksi diktatuuriksi. Länsimaiset lehdet olivat kirjoittaneet Neuvostoliiton keskitysleireistä ja puhdistuksista jo 20-luvulta alkaen, mutta tietoihin ei aina uskottu, ja ne haluttiin leimata propagandaksi. Toisaalta

³⁴ Sanat toimivat siis synonyymeina, koska en ole onnistunut aikalaiskirjoituksista löytämään selvää eroa niiden merkityksissä tai käyttötarkoituksessa.

³⁵ Hobsbawm 1999, 288-289.

³⁶ Kiljunen 1994, 6, 10-12.

Stalinin kuolema 1953 ja Hruštševin valtaan tulo antoivat toivoa uudesta avoimemmasta politiikasta.³⁷

Geneven henki toikin hetkeksi suojasään suurvaltojen suhteisiin 1950-luvulla, mutta jo vuonna 1956 välit alkoivat jälleen kiristyä. Neuvostoliitto kukisti Unkarin kansannousun varmistaen tällä sosialistisen leirin ja Varsovan liiton yhtenäisyyttä ja valta-asemaa. Unkarin kansannousun kukistaminen osoitti, että Neuvostoliitto piti valtaa kovalla kädellä. Myöskään länsimaat eivät olleet valmiita puuttumaan asiaan, niin selväksi kahtia jakautuneen maailman rajat olivat tulleet. Jotta tasapaino olisi säilynyt, rajoja kunnioitettiin puolin ja toisin. Hobsbawm toteaaakin, että *"laajenemispyrkimysten estäminen" kuului [länsivaltojen] politiikkaan, kommunismin tuhoaminen ei.*³⁸

Berliinin kysymys oli esillä jatkuvasti, ja erimielisyydet siitä lisäsivät jännitystä suurvaltojen välillä. Itä-Saksa kärsi muuttoliikkeestä Berliinin kautta länteen, ja Neuvostoliitto toi julki ajatuksen Berliinin aseman tarkistamisesta; läntisten osien muuttamisesta YK:n valvomaksi vapaakaupungiksi. Länsivallat vastustivat ajatusta voimakkaasti. Elokuussa 1961 kriisi kärjistyi Itä-Saksan ryhdyttyä rakentamaan Berliinin muuria. Berliinin kriisin lopputulos heikensi entisestään suurvaltojen suhteita.³⁹

Paitsi Berliinin kysymys, oli presidentti Kennedyn huolena myös Kuuban tilanne. Kun Fidel Castro oli ottanut Kuubassa vallan 1959, alkoivat Kuuba ja Neuvostoliitto lähentyä toisiaan. Syksyllä 1962 paljastui, että Neuvostoliitto oli rakentamassa Kuubaan ohjustukikohtaa. Yhdysvallat painosti Neuvostoliiton alukset kääntymään ja vaati Kuubassa jo olevien laitteiden purkamista ja poiskuljettamista. Kuuban saarto oli kylmän sodan vakavin kriisi, tosin Hobsbawmin mukaan *"molempien leirien suurin huolenaihe oli varmistua siitä, ettei sotaisia elkeitä virheellisesti tulkittaisi todellisiksi sotaan vieviksi askeliksi".*⁴⁰ Neuvostoliitto perääntyi, mutta edellytti Yhdysvalloilta lupaa olla hyökkäämättä Kuubaan. Kuuban kriisi oli käännekohta siirryttäessä kylmästä sodasta liennytykseen.

Liennytyks ei estänyt jatkuvia kriisejä 1960-luvulla, mutta kriisit eivät toisaalta johtaneet suurvaltojen keskusteluyhteyksien katkeamiseen. Jatkuvan ydinasevarustelun myötä oli saavutettu jo kauhun tasapaino. Presidentti Kennedyn murha vuonna 1963 järkytti koko maailmaa, ja

³⁷ Grimnes 1986, 138-140; Stalinin kuoleman merkitystä koko maailmanpolitiikkaan on muistellut mm. Max Jakobson 1981, 9, 15.

³⁸ Hobsbawm 1999, 302.

³⁹ Grimnes 1986, 226, 234-235.

⁴⁰ Hobsbawm 1999, 291.

Yhdysvaltain presidenttinä 60-luvun loppuun toimi Lyndon B. Johnson. Vietnamin sota laajeni tämän jälkeen. Yhdysvallat aloitti Pohjois-Vietnamin pommitukset 60-luvun puolivälissä. Vietnamin sodan vastustus kasvoi ja aiheutti laajoja mielenosoituksia.

Tshekkoslovakiassa oli alkanut keväällä 1968 uudistus, joka herätti innostusta ja kiinnostusta länsimaissa, mutta johon Neuvostoliitto kovalla kädellä puuttui. Tshekkoslovakian miehitys lopetti puheet ihmiskasvoisesta sosialismista, ja tilalle tuli Breznevlin oppi. Käytännössä tämä siis tarkoitti, että Itä-Euroopan maiden tuli noudattaa sisäpolitiikassaan Neuvostoliiton viitoittamaa linjaa. Vietnamin sodan laajeneminen ja Tshekkoslovakian miehitys eivät voineet olla näkymättä ja kuulumatta Suomeen, ja myös Berliinin kysymys tuntui liittyvän Suomen kohtaloihin.

2.2 Vasemmisto maailmalla

Toisen maailmansodan jälkeen Itä-Euroopan maat yksi toisensa jälkeen olivat muuttuneet sosialistisiksi. Jugoslavia ja Albania julistautuivat kansandemokratioiksi ja perässä seurasivat Bulgaria, Romania, Puola ja Unkari. Vuonna 1948 kansandemokratiaksi muuttui myös Tshekkoslovakia, josta neuvostoarmeija oli jo poistunut. Itä-Eurooppaan muodostui kommunististen maiden ketju, johon kuului myös vuonna 1949 perustettu Saksan demokraattinen tasavalta.⁴¹

Kommunististen maiden syntyminen oli Neuvostoliiton etujen mukaista, ja Neuvostoliitto perustikin Kominformin sosialismin levittämistä varten. Länsi-Euroopassa Itä-Euroopan tapahtumat tulkittiin Neuvostoliiton laajenemisuhaiksi. Tämän pelon seurauksena myös anti-kommunismi lisääntyi, ja kommunististen liikkeiden toimintamahdollisuudet lännessä vaikeutuivat. Kommunistiset puolueet suljettiin hallitusten ulkopuolelle useassa maassa.⁴²

Kiinasta tuli kommunistinen vuonna 1949 sisällissodassa saavutetun voiton jälkeen. Kommunistisen puolueen johtaja Mao Zedong onnistui saamaan talonpojista tukea vallankumouksellisille aikeille jo ennen toista maailmansotaa. Vuonna 1946 sisällissota ei ollut

⁴¹ Hobsbawm 1999, 303. Neuvostoliitto otti siis välittömään valvontaansa koko Itä-Euroopan Suomea lukuunottamatta. Hobsbawm kirjassaan ihmettelee Suomen mysteeriä, eikä löydä siihen selventävää vastausta. Suomen kysymys onkin sodan jälkeisen poliittisen historian kiinnostavimpia ongelmia. Tätä kysymystä käsittelee onnistuneesti Mikko Majander (2004).

⁴² Hobsbawm 1999, 303.

enää vältettävissä. Kiinalainen kommunismi poikkesi tiukan marxilaisesta mallista eivätkä Kiinan kommunistit saaneet Neuvostoliitolta juurikaan apua sisällissodan aikana.⁴³

Sodan runtelema Ranska haki valtiomuotoaan kristillisdemokraattien johdolla. Maan johtoon palasi vuonna 1958 Charles De Gaulle, joka oli ollut maan johtaja myös maailmansodan viimeisinä vuosina. Ranskaan syntyi viides tasavalta, jonka presidentiksi de Gaulle valittiin. De Gaulle hallitsi Ranskaa presidentin vahvoin valtaoikeuksin vuoteen 1969. Ranskassa oli vahva kommunistinen puolue, mutta sen pääsy hallitukseen estettiin.⁴⁴

Italiassa valtaan tulivat kristillisdemokraatit, joiden johdossa maa oli vuoteen 1963. Puolueen asemaa vahvistivat yhteydet vatikaaniin. Italian kommunistinen puolue oli myös vahva, ja se oli saanut mainetta toimiessaan vastarintaliikkeessä fasismia vastaan.⁴⁵ Toisen maailmansodan jälkeen maan johtava työväenpuolue kuitenkin suljettiin hallituksen ulkopuolelle. Tähän vaikutti maailmanpoliittinen tilanne ja Yhdysvaltojen painostus. Osa kommunistisesta puolueesta irtautui sosialidemokraattiseksi puolueeksi, ja vuonna 1963 kristillisdemokraatit muodostivat hallituksen yhdessä sosialistien kanssa.⁴⁶

Länsi-Saksan demokratian rakentaminen oli Euroopan jälleenrakennuksen suurimpia haasteita. Konrad Adenauerin johtamat kristillisdemokraatit onnistuivat kuitenkin maan politiikan vakauttamisessa. Adenauer toimi liittokanslerina vuosina 1949–1963. Saksassa oli vahva sosiaalidemokraattinen perinne ja Länsi-Saksan suurin oppositiopuolue oli sosiaalidemokraatit, joka 60-luvulle tultaessa pyrki laajapohjaiseksi kansanpuolueeksi.⁴⁷

Iso-Britanniassa valtaan nousi Clement Attleen johtama työväenhallitus (labour), ja sodan jälkeinen jälleenrakennus aloitettiin vasemmistopainoisella hyvinvointivaltion rakentamisella. Vuonna 1951 valtaan palasi jälleen Churchill, ja konservatiivien valtakausi jatkui vuoteen 1964.⁴⁸ Pohjoismaille tyypillistä sotien jälkeen oli sosialidemokraattisen puolueen vahva asema sekä vakaa demokratia. Ruotsissa pääministerinä toimi vuosina 1946–1969 Tage Erlander. Myös Norjassa

⁴³ Grimnes 1986, 84-86. Ks. myös Hobsbawm 1999, 290. Neuvostoliiton suhtautumisesta Kiinaan Hobsbawm toteaa: *"Neuvostoliitto ei erityisemmin halunnut kommunistien ottavan valtaa Kiinassa, mutta niin kuitenkin kävi"*.

⁴⁴ Grimnes 1986, 68; Sassoon 1996, 189-190.

⁴⁵ Grimnes 1986, 67.

⁴⁶ Hobsbawm 1999, 303-304; Sassoon 1996, 118. Hobsbawmin mukaan puolueet, joilla oli läheinen yhteys katoliseen kirkkoon, olivat erityisen "hyödyllisiä" vuoden 1945 jälkeen, koska katolinen kirkko perinteisesti edusti voimakasta antikommunismia ja konservatismia. Erilaiset kristillisdemokraattiset puolueet olivat keskeisessä asemassa Italiassa, Saksassa, Belgiassa, Itävallassa ja väliaikaisesti myös Ranskassa.

⁴⁷ Grimnes 1986, 171-173; Sassoon 1996, 120.

⁴⁸ Sassoon 1996, 118, 137, 189.

työväenpuolue hallitsi lähes yhtäjaksoisesti vuoteen 1965 asti. Tanskassa puolestaan oli vasemmiston ja konservatiivien lähes tasavahvat puolueet.⁴⁹

Sodan valtavista tuhoista huolimatta jälleenrakentamista leimasi optimismi ja radikaalikin muutoksen tarve. 1950-luvulle tultaessa olotila näytti kuitenkin muuttuneen staattiseksi ja ehkä jopa paluulta entistä konservatiivisempaan aikaan. Euroopassa kristillisdemokraattien valtakausi jatkui koko 50-luvun, ja Yhdysvalloissa valtaan tuli 1953 konservatiivi Dwight D. Eisenhower. Raskaiden sotavuosien, niukkuuden ja säännöstelyn jälkeen taloudellinen kasvu toi hyvinvointia yhä useammalle. Tyydyttävän, keskiluokkaisen elämän kääntopuolelta löytyivät kuitenkin ahtaasti määritellyt perhearvot, homoseksuaalien ja kommunistien vainot, toteutumattomat ihmisoikeudet tai ahdasmielinen uskonnollisuus.

Toinen maailman sota oli muuttanut maailmaa ja myös tavallisten ihmisten arkea. Sodan aikana ihmisten välinen kanssakäynti oli lisääntynyt, mikä oli osaltaan lisännyt myös suvaitsevaisuutta. Esimerkiksi homoseksuaalisuuden historiaa tutkinut Tuula Juvonen mainitsee, että yhä useammat ihmiset tulivat sodan myötä tietoisiksi homoseksuaalisuuden olemassaolosta ja miesten välisiin seksuaalisiin suhteisiin suhtauduttiin sodan poikkeusoloissa kohtuullisen löyhästi.⁵⁰ Juvosen mukaan sodan jälkeen palattiin "pakottavaan heteronormatiivisuuteen" ja samalla sotaa konservatiivisempaan aikaan.⁵¹

Sodan aikana myös naisten tosiasiallinen tilanne oli muuttunut, joten jälleenrakennuksessa oli kyse muustakin kuin materiaalisista seikoista. Naisten työssäkäynti oli sodan aikana lisääntynyt. Vaikka se johtui myös olosuhteiden pakosta, lisäsi se kuitenkin naisten itsenäisyyttä ja tarkoitti, että naisilla oli ehkä ensimmäistä kertaa elämässään omaa rahaa käytössään. Palvelusektorin kasvu tarjosi naisille työpaikkoja ja lisäsi motivaatiota siirtyä työelämään. Kysymykset naisten työssäkäynnistä, lasten päivähoidosta ja syntyvyyden säännöstelystä tulivat ajankohtaisiksi. Paluu sotia edeltävään aikaan ei todellisuudessa enää ollut mahdollista.

On tärkeää pitää mielessä, että kansalaiset ovat heterogeeninen ryhmä ja siis muutakin kuin valkoinen keskiluokka. Muutokset lähtivät erityisesti Yhdysvalloissa liikkeelle mustien vapaustaisteluista. Mustilla ei ollut kansalaisyhteisyyksiä, ja rotuerottelu ulottui arkielämän joka alueelle. Tällaisessa tilanteessa yleisen vaurauden lisääntyminen saattoi lisätä eriarvoisuutta. Yksi kärjistetyimmistä esimerkeistä oli linja-autoissa sijaitsevat erilliset paikat valkoisille ja mustille

⁴⁹ Grimnes 1986, 180-182; Sassoon 1996, 118-119.

⁵⁰ Juvonen 2002, 145, 148, 153.

⁵¹ Juvonen 2002, 157, 159.

matkustajille. Kampanjointi tämän käytännön lopettamiseksi nosti kuuluisuuteen 1950-luvun lopulla Martin Luther Kingin. King sai toiminnastaan ihmisoikeuksien hyväksi Nobelin rauhanpalkinnon vuonna 1964, ja samana vuonna myös Yhdysvalloissa kansalaisoikeudet laajennettiin koskemaan kaikkia maan kansalaisia. Pastori Martin Luther Kingin johtamana protestiliike oli maltillinen ja väkivallaton, mutta jo vuonna 1964 liike alkoi vähitellen radikalisoitua. Vuonna 1966 syntyi käsite "black power" ja Black Panthers oli jo avoimen militantti ryhmä.⁵²

Kaksinapaisen maailman poliittinen jännite ja alituinen sodan uhka tuotti kansainvälisiä rauhanliikkeitä, jotka oli suunnattu ennen kaikkea ydinaseita vastaan. Niistä tuli myös maaperä, josta lähti liikkeelle new left -liike. Se lähti vakiintuneiden sosialistipuolueiden ulkopuolelta ja oli enemmän ideologinen ryhmittymä kuin yhteiskunnallinen liike.⁵³ Aikakausilehti *New Left Review* perustettiin vuonna 1960.⁵⁴

Maailmanpoliittisten syiden lisäksi uusvasemmiston syntyä voi tarkastella myös reaktiona konservatiivien pitkään jatkuneeseen valtakauten sekä Euroopassa että Yhdysvalloissa. Maailmanpoliittinen uusjako oli tarkoittanut lähes yksipuoluejärjestelmää myös monissa demokraattisina pidetyissä länsimaissa.⁵⁵ Uskonnolliseen ja ahtaaseen ilmapiiriin kaivattiin muutosta, mikä nosti vasemmiston jälleen vaihtoehdoksi.

Yhtenä uusvasemmiston syntyajankohtana pidetään amerikkalaisen sosiologin C. Wright Millsin artikkelia *New Left Review* aikakausilehden syksyllä 1960. Artikkelissaan Mills määritteli uudelleen perinteistä vastakkainasettelua oikeiston ja vasemmiston välillä. Millsin mukaan oikeistolle tyypillistä on yhteiskunnan vaaliminen sellaisena kuin se on, kun vasemmisto puolestaan kritisoi yhteiskuntaa ja asettaa vaatimuksia sen muuttamiseksi. Muutos on vasemmiston merkittävä määrittäjä huolimatta siitä, onko kysymys kapitalistisesta vai sosialistisesta yhteiskunnasta.⁵⁶

⁵² Ala-Ketola 1982, 98-99.

⁵³ Bjurtström 1980, 88; Hynynen 1966a; Suomela 2004, 42-43, ks. myös Kolbe 1996, 90.

⁵⁴ A Brief History of *New Left Review* 1960-2010 (<http://www.newleftreview.org/?page=history>) 7.12.2010.

⁵⁵ Hobsbawm 1999, 304. Hobsbawmin mukaan Yhdysvallat loi käytännössä pysyvän yksipuoluejärjestelmän entisiin vihollismaihinsa Italiaan ja Japaniin sulkemalla suurimman oppositiopuolueen (sosialistit ja kommunistit) hallitusten ulkopuolelle.

⁵⁶ Bjurtström 1980, 89.

2.3 Yöpakkasista eteenpäin

"Kekkonen, Kekkonen, Kekkonen... 151 ääntä". Jo legendaarinen yhden äänen ero vastaehdokas Karl-August Fagerholmiin teki Urho Kaleva Kekkosesta Suomen tasavallan presidentin vuonna 1956. Vastaehdokkaan nimikään ei ollut mikään itsestään selvyys, sillä Väinö Tanner hävisi vain niukasti äänestyksen vastaehdokas Fagerholmille.⁵⁷ Lasse Lehtisen mukaan SDP:n vuoden 1955 puoluekokouksessa ylivoimainen suosikki presidenttiehdokkaaksi oli ollut Tanner. SDP kuitenkin luopui Tannerin ehdolle asettamisesta, koska yleisesti tiedettiin, että Moskovassa Tanner herätti vastenmielisyyttä.⁵⁸

Kekkonen presidenttikausi alkoi sekasortoisissa tunnelmissa. Virkaanastujaispäivänä 1. maaliskuuta puhkesi Suomessa yleislakko. Kansainvälinen suojasää oli päättymässä, eikä Kekkonen niukka voitto suinkaan päättänyt sisäpoliittista valtataistelua, vaan kiihdytti sitä. Vuoden 1956 presidentinvaalien äänestyksestä on myyttejä ja traumoja, ja yhden äänen arvoitusta on spekuloitu loputtomasti.⁵⁹

Vuoden 1958 vaaleissa Suomi sai vasemmistoenemmistöisen eduskunnan. Käytännön poliittista merkitystä ei tuloksella kuitenkaan ollut, koska Väinö Tannerin johtama SDP ei voinut kuvitellakaan yhteistyötä kommunistien kanssa.⁶⁰ Enemmistöhallituksen pohjaa alettiin etsiä maalaisliiton ja sosiaalidemokraattien yhteistyön pohjalta. Fagerholm sai tehtäväkseen hallituksen muodostamisen ja hallituspohjaksi tuli maalaisliiton, SDP:n, kokoomuksen, Suomen kansanpuolueen ja RKP:n yhteistyö. Lopuksi pohdittiin henkilövalintoja. Kokoomus jätti suosiolla Tuure Junnilan sivuun, mutta SDP piti tiukasti kiinni Leskisestä.⁶¹

Presidentti Kekkonen nimitti hallituksen ja totesi: *"Tämä on huonoin puhe, minkä presidenttinä olen pitänyt, eikä paljon auta, että se on toisten kirjoittama."* Tuohtuneena Kekkonen myös tilitti Mieltuselle, että nyt on lopetettava puhe Paasikiven–Kekkonen linjasta.⁶² Fagerholmin hallitusta voitiin pitää parlamentaarisesti vahvana ja demokraattisena; pohjautuihan se pitkästä ajasta yli 2/3:n

⁵⁷ Esim. Haataja 1987, 842

⁵⁸ Lehtinen 2002, 257.

⁵⁹ Esim. Jakobson 1981, 88.

⁶⁰ Sodan jälkeen laillistetun kommunistisen puolueen vastapainona Suomen sosialidemokraattinen puolue oli suhteellisen oikeistolainen. Tämä johtunee raskaista sotamuistoista ja sodan synnyttämästä asevelihengestä. Myös sotasyöllisysoikeudenkäynti lisäsi juopaa vasemmistopuolueiden välille. Mielenkiintoisella tavalla nämä seikat lähensivät SDP:tä ja kokoomusta, kun taas SKDL/SKP löysi liittolaisensa maalaisliitosta.

⁶¹ Vihavainen 1987, 851-852; Jakobson 1981, 125-126.

⁶² Kekkonen päiväkirjat 2001, 110.

enemmistöön, joten sillä näytti olevan hyvät mahdollisuudet jatkaa seuraaviin eduskuntavaaleihin asti.⁶³

Moskovan tyytymättömyyden ilmausta ei kuitenkaan tarvinnut kauaa odotella. O.W. Kuusisen hylätty viisumianomus nostettiin Moskovan taholta esille⁶⁴, vaikka sillä ei vastanimitetyn hallituksen kanssa ollutkaan mitään tekemistä. Neuvostoliiton suurlähettiläs Lebedev poistui Helsingistä käymättä kertaakaan uuden ulkoministeri Johannes Virolaisen luona, Saimaan kanavan käyttöoikeutta koskeneet neuvottelut keskeytettiin, Suomenlahden kalastussopimusta ei voitu allekirjoittaa, tavaraluottoneuvottelut eivät päässeet alkamaan ja suomalaisilla oli vaikeuksia saada viisumia. Mielenilmauksia alkoi esiintyä niin tiiviisti, ettei kysymys ollut enää sattumasta, vaan johdonmukaisesta tyytymättömyydestä. Jakobson kuvaa tilannetta äänettömäksi kaksinpuheluksi: Moskova ei vaatinut eikä uhannut eikä liioin selitelty, mutta oli selvää, että toimet hankaloittivat Suomen tilannetta.⁶⁵

Koska hallitus ei nauttinut myöskään Kekkosen luottamusta, alkoi paineita sen hajoamiseen olla. Tilanne oli käynyt sietämättömäksi. Ensimmäisenä eronpyyntönsä esitti ulkoministeri Virolainen, ja hänen jälkeensä loput maalaisliiton edustajat. Tämän jälkeen pääministeri Fagerholm teki omat päätelmänsä ja pyysi koko hallitukselle eroa.⁶⁶

Fagerholmin hallituksen kriisi kytkeytyy ajallisesti Berliinin kriisiin, mutta tosiasiallisesti hallitus oli jo hajonnut silloin kun Neuvostoliitto käynnisti Berliinin kriisin nootillaan. On kuitenkin selvää, että kansainvälisten suhteiden kiristyminen vaikutti Suomeen tilanteeseen vielä hallituksen hajottuakin ja antoi Kekkoselle syyn entistä ponnekkaammin toimia luottamuksen palauttamiseksi suhteissa Neuvostoliittoon.⁶⁷ Kiristyneessä tilanteessa myös Neuvostoliitolle oli ilmeisesti kätevintä hoitaa Suomen tilanne pois alta isomprien ja tärkeämpien asioiden tieltä.⁶⁸

Uuden hallituksen muodostaminen ei luonnistunut helposti. Lopulta päädyttiin V. J. Sukselaisen vähemmistöhallitukseen, johon Kekkonen kutsui luottomiehiään. Kekkonen ilmoittautui henkilökohtaisesti Suomen ulkopoliittikan takuumieheksi, mikä oli myös Neuvostoliiton tavoite. Vahvan Kekkosesta riippumattoman vähemmistöhallituksen myötä Kekkosen uudelleenvaalinta

⁶³ Nevakivi 2006, 270.

⁶⁴ Jakobsonin mukaan paheksuva kirjoitus julkaistiin Pravdassa 30.8.1958 siis heti hallituksen nimityksen jälkeen.

⁶⁵ Jakobson 1981, 131; Tarkka 1987, 221.

⁶⁶ Nevakivi 2006, 271.

⁶⁷ Jakobson 1981, 145.

⁶⁸ Tarkka 1987, 223.

seuraavissa presidentinvaaleissa olisi ollut epävarma, joten johtavan vastaehdokkaan Fagerholmin eliminoiminen vahvisti Kekkonen asemaa.⁶⁹

Yöpakkasten jälkeen oppositio eli SDP ja kokoomus ryhtyivät yksissä tuumin miettimään Kekkonen syrjäyttämistä. Sopiva aika oli luonnollisesti seuraavat, vuoden 1962 presidentinvaalit. Sopivan ehdokkaan löytäminen oli vaikeaa. Vanha aseveliakseli ei kaikilta osin ollut samoilla linjoilla, ja kun sanansa oli sanottavana vielä Veikko Vennamolla ja hänen uudella Suomen pientalonpoikain puolueellaan, päädyttiin oikeuskansleri Olavi Honkaan. Lehtinen väitöskirjassaan analysoi Honkaa presidenttiehdokkaana onnettomaksi, mutta uskottavan taustaryhmänsä takia vaaralliseksi.⁷⁰

Honka-liitto kaatui, kuten hyvin tiedetään, Neuvostoliiton Suomen hallitukselle osoitettuun noottiin. Nootissa viitattiin Berliinin tilanteen kiristymiseen ja esitettiin vuoden 1948 YYA-sopimuksessa tarkoitettujen sotilaallisten konsultaatioiden käynnistämistä. Presidentti Kekkonen, joka nootin saapuessa 30.10.1961 oli valtiovierailulla Yhdysvalloissa, reagoi määräämällä eduskunnan hajotettavaksi ja matkusti tapaamaan Hrustshevia Novosibirskiin. Noottikriisin taustoja on tutkittu Suomessa paljon, ja edelleen aihe herättää intohimoja. Yksimielisiä ollaan kuitenkin siitä, että nootin tarkoitus oli vaikuttaa Suomen sisäpolitiikkaan ja varmistaa Kekkonen uudelleenvalinta. Samalla nootti vaikutti myös eduskuntavaaleihin, joissa maalaisliitto saavutti suurimman puolueen aseman. Nootti herätti kansainvälistä huomioita ja säikäytti perusteellisesti suomalaiset. Kekkonen aloitti toisen presidenttikautensa asemiaan merkittävästi vahvistaneena tukenaan porvarillinen ja kekkoslainen eduskunta. Ulkopolitiikan johtajana hän oli kiistaton.

Yöpakkasten ja nootin vaikutukset suomalaiseen yhteiskuntaan olivat monet. SDP:n yöpakkasista alkaneet oppositiovuodet, puolueen jakaantuminen ja SKDL/SKP:n piirissä alkaneet muutokset sekoittivat koko vasemmistoa. Nootista omat johtopäätöksensä tehneenä osa vasemmistolaisista alkoi tuntea vetoa kekkoslaisuuteen ja vastenmielisyyttä erityisesti SDP:n oikeistosiipeä kohtaan kasvoi. Setälä kuvaa kirjassaan, kuinka SDP:n ja kokoomuksen liitto, honkalaisuus, näyttäytyi tunkkaisena, suvaitsemattomana ja kiihkokansallisena suuntauksena, kun kekkoslaisuus oli jotain modernia, avonaista ja realistista.⁷¹

⁶⁹ Tarkka 1987, 222; Nevakivi 2006, 271.

⁷⁰ Lehtinen 2002, 362-363.

⁷¹ Setälä 1970, 19.

Saman suuntaisen arvion honkalaisuudesta teki myös Raoul Palmgren⁷², joka näki presidentinvaalit myös kulttuuripoliittisena linjanvetona. Edistykselliset kannattivat Kekkonen uudelleenvalintaa ja "taantumuksen voimat" ryhmittivät oikeuskansleri Olavi Hongan taakse. Honka oli vuonna 1957 ollut mukana kieltämässä Agnar Myklen romaania "Laulu punaisesta rubiinista", ja kirjallisuuden vapauden puolustajana⁷³ Palmgrenin suhtautuminen Honkaan oli kriittinen. Palmgren pohti presidentinvaalien ennakkotunnelmia myös Tilanne-lehdessä, ja artikkelisarjasta on selvästi havaittavissa hänen kriittinen suhtautumisensa SDP:hen ja Honka-liittoon. Jonkinlaista pettymystäkin voi havaita SDP:n siirryttyä *"työväenpuolueesta pikkuporvarien, työnjohtajien ja liikemiesten puolueeksi, vasemmistopuolueesta oikeistopuolueeksi"*.⁷⁴

Yöpakkasista muodostui trauma, jota Matti Virtanen väitöskirjassaan nimittää "avainkokemukseksi" vuonna 1939 syntyneelle ikäpolvelle, josta Virtasen mukaan alkoi vuonna 1962 mobilisoitua 60-lukulaisiksi sanotun fraktion ydinkerrostuma. Tämä kerrostuma oli otollisessa iässä yöpakkasten aikaan, ja heistä tuli Virtasen mukaan "kekkoslaisia" noottikriisin myötä.⁷⁵

Antti Kuusi pohti jo vuonna 1968, että yöpakkaset ja vasemmiston oppositiovuodet antoivat pohjan vasemmistoradikalismille itämiselle.⁷⁶ Noottikriisi voidaan nähdä jatkumona yöpakkasille ja lopullisena sysäyksenä vasemmiston linjan muutokselle. SDP:n linjan tarkistus johtui Lehtisen mukaan olosuhteiden pakosta. Noottikriisi oli aiheuttanut tilanteen, jossa koettiin, että kyseessä oli vaihtoehdottomat vaalit. Lehtisen mukaan SDP ohjattiin kolmannelle linjalle, joka oli SDP:n keino päästä pois oppositioasemasta ja saada myös ulkopoliittinen hyväksyntä.⁷⁷

⁷² Raoul Palmgren (1912-1995) oli professori, kirjallisuudentutkija, toimittaja ja kriitikko. Hän oli 30-luvulla sosiaalidemokraatti ja sotien jälkeen SKP:n jäsen, mutta erosi puolueesta vuonna 1957. Tämän jälkeen hän määritteli itsensä sitoutumattomaksi vasemmistolaiseksi.

⁷³ Kirjakohun aikoihin Palmgren toimi Kemin kirjastonjohtajana.

⁷⁴ Tilanne 1/1961. Ks. myös Kalemaa 1984, 246. (SDP ei kuitenkaan saanut tältä vasemmistolaiselta intellektuellilta lopullista tuomiota, sillä vuoden 1982 presidentinvaaleissa hän toimi Mauno Koiviston valitsijamiehenä.)

⁷⁵ Virtanen 2002, 278. Karl Mannheimin sukupolvi-analyysi perustuu sukupolven irrottamiseen perinteisestä ikäryhmäajattelusta, jossa sukupolven ymmärretään vaihtuvan noin kolmenkymmenen vuoden välein. Mannheim tarkoittaa sukupolvella samanikäistä ikäpolvea, joista tulee sukupolvi yhteisen avainkokemuksen kautta. Avainkokemus on voimakas yhdistävä kokemus, joka sitoo sukupolven yhteen. Myös Miettunen on tutkimuksessaan osoittanut, kuinka erityisesti 1960-lukua koskeissa muisteluissa sukupolven käsite voi tarkoittaa montaa eri asiaa, erityisesti sukupolvella halutaan korostaa me-henkeä. (Miettunen 2009, 266.)

⁷⁶ Kuusi 1968, 47.

⁷⁷ Lehtinen 2002, 383, 386.

3. VASEMMISTO KADONNUTTA AATETTA ETSIMÄSSÄ

3.1. Paluu Marxiin

Aatteelliselle keskustelulle oli olemassa pohjaa tilanteessa, jossa sota oli ohi, hyvinvointivaltion rakentaminen alkanut ja ihmisten elintaso noussut. Stalinin hallinnon rikoksista ja ihmisoikeusloukkauksista puhuttiin vihdoinkin. Oltiin uudessa maailmantilanteessa, jossa Marx kaipasi päivitystä. Suomessa tilanne näytti kuitenkin ikävällä tavalla siltä, ettei SKDL/SKP:n sisällä ollut riittävää keskustelua Stalinin rikoksista. Stalinismikritiikkiä vaimensi myös vuoden 1958 eduskuntavaalien vaalivoitto.⁷⁸ Suosiota ei haluttu menettää puhumalla ikävistä asioista. Kuitenkin Neuvostoliiton reaalisoialismin tilalle haluttiin uudenlaista sosialistista ajattelua.

Myös toimittaja ja kirjailija Jarno Pennanen (1906–1969)⁷⁹ oli tullut siihen tulokseen, ettei kommunistisen puolueen toiminta vastannut niitä ihanteita, joiden nimissä se toimi. Stalinismin rikoksia ei ollut riittävästi selvitetty eikä stalinismin menetelmiä täysin hylätty.⁸⁰ Pennanen oli pitkään toiminut SKP:n piirissä ja ollut mm. Kansan uutisten Moskovon kirjeenvaihtajana. Pennanen toimi myös 1950-luvulla muutaman vuoden Vapaan sanan päätoimittajana Raoul Palmgrenin jälkeen.⁸¹ Pennanen yhteistyö SKP:n kanssa loppui vuonna 1961. Samana vuonna ilmestyi Tilanne-lehden ensimmäinen numero.

Yhtenä Tilanne-lehden tehtävänä oli ulkomaisen sosialistisen ajattelun uusien virtausten välittäminen Suomeen. Erityisesti Erich Frommin ja Leszek Kolakowskin ajatuksia esiteltiin Tilanteessa niin usein ja laajasti, että heitä voidaan pitää jonkinlaisina Tilanteen aatteellisina oppiisinä.⁸² Tilanteessa esiteltiin Kolakowski ja hänen ajatuksiaan jo vuonna 1962.⁸³

Leszek Kolakowski (1927–2009) oli Varsovan yliopiston filosofian professori, jonka essee vuosilta 1956-1958 on koottu kirjaan *"Ihminen ilman vaihtoehtoa"*. Suomeksi Kolakowskin kirja ilmestyi vuonna 1966. Kolakowski selvittää marxilaista ajattelua ja kohdistaa siihen myös kritiikkiä.

⁷⁸ Saarinen 1995, 121; Alenius 1995, 138. Ks. myös Haikara 1975, 163.

⁷⁹ Jarno Pennanen elämästä esim. hänen elämäkerrassaan *"Tervetultua, tervemenoa"* 1970.

⁸⁰ Manninen 1982, 8-10.

⁸¹ Kalemaa 1984, 218. Pennanen ja Palmgren olivat joistain erimielisyyksistään huolimatta työtovereita ja ystäviä. Palmgren kirjoitti myös muutaman artikkelin Tilanne-lehteen. Hänen vaikutustaan lehden linjaan on vaikea arvioida, mutta se saattoi välillisesti olla suurempi kuin mitä artikkeleiden määrästä voisi päätellä. Kalemaa mainitsee kirjassaan Pennanen pyytäneen Palmgrenia päätoimittajaksi lehden suunnitteluvaiheessa. Pennanen ja Palmgren olivat myös aktiivisia kirjailija- ja taiteilijayhdistys Kiilan jäseniä.

⁸² Manninen 1982, 47.

⁸³ Tilanne 1/1962.

Kolakowski laajentaa vasemmiston käsitettä, ja saman tekee myös Tilanne-lehti. Vuonna 1962 Tilanteessa on jo Kolakowskin ajatuksiin perehdytty, sillä siellä pohditaan, kuinka *vasen on enemmän kuin pelkkä tilapäinen poliittinen ryhmittymä. Vasen on paljastavaa kritiikkiä ja rohkeutta uutta luovaan toimintaan. Vasen on keskinäistä ymmärtämystä yli puoluerajojen.*⁸⁴ Siinä on nähtävissä myös sivallus SKP:n suuntaan, jonka sisällä Pennanen oli kokenut kritiikin esittämisen vaikeaksi tai mahdottomaksi.⁸⁵

Kolakowskille oli tärkeää älymystön roolin korostaminen. Hän esitti, *"ettei voida ajatella järjestäytynyttä kommunistista liikettä porvarilliseen älymystöön kuuluvien ja työläisluokan vaatimukset ymmärtävien sivistyneiden ihmisten ottamatta siihen osaa".*⁸⁶ Kolakowskin mukaan älymystö on sosialistisen kulttuurin varsinainen luoja, ja erityisen merkittävä se on *"henkisessä ja taiteellisessa kulttuurissa".*⁸⁷ Älymystön roolin korostaminen näkyy myös Tilanteen sivuilla. Kolakowskin artikkeli "intellektuellit ja kommunismi" julkaistiin vuonna 1964 ja siinä kirjoittaja korostaa, kuinka *"kommunististen intellektuellien tehtäväksi tulee taistella ajattelun vapauttamiseksi sen rappeutuneisuudesta, taistella marxilaista mytologiaa ja tekopyhyyttä vastaan ja kaikesta sidonnaisuudesta vapaan maallisen järjen palauttamiseksi jälleen kunniaan."*⁸⁸

Erich Fromm (1900–1980) oli saksalais-amerikkalainen sosiologi ja psykoanalyytikko, jonka juuret olivat Frankfurtin koulukunnassa. Hänen laajaa tuotantoaan on käännetty suomeksi pääasiassa 1970-luvulla. Frommin merkitys uusvasemmistolle oli kuitenkin 1950-luvun yhteiskunnallisissa kirjoituksissa. Hänen ajatuksissaan korostui humaani ja demokraattinen sosialismi, joka hylkäsi länsimaisen kapitalismin ja neuvostokommunismin. Fromm etsi vaihtoehtoa Yhdysvalloissa vaikuttavalle mccarthyismille, ja hänen tavoitteenaan oli ydinaseista vapaa maailma. Erich Frommin yhteiskunnallinen ajattelu kulminoituu teoksessa *"Terve yhteiskunta"* 1971 (1955).⁸⁹

C. Wright Mills (1916–1962) oli yhdysvaltalainen sosiologi, joka edusti kriittisen sosiologian perinnettä. Sen mukaan tiede ei voi tuottaa yhteiskunnallisten ryhmien eduista riippumatonta tietoa yhteiskunnasta tai puolueettomia ratkaisuja yhteiskunnan ongelmiin.⁹⁰ Millsin toisen maailmansodan jälkeen julkaisemista tutkimuksista amerikkalaisesta yhteiskunnasta muodostui sosiologian klassikoita. Hänen kirjoituksiaan pidetään merkittävinä uusvasemmistolaisen liikkeen

⁸⁴ Tilanne 2-3/1962.

⁸⁵ Manninen 1982, 10, 75.

⁸⁶ Kolakowski 1966, 42.

⁸⁷ Kolakowski 1966, 44.

⁸⁸ Kolakowski 1964, Tilanne 6/1964.

⁸⁹ Fromm 1971 (1955). Frommin ajatuksia sodasta esim. 14, sosialismista esim. 252-274. vieraantumisesta 360-361.

Fromm korostaa stalinismin ja sosialismin eroa ja kritisoi voimakkaasti myös kapitalistista yhteiskuntaa.

⁹⁰ Esim. Sulkunen 1994 (1987), 22-23.

kannalta, ja hänen merkitystään esimerkiksi 1960-luvun lopun opiskelijaliikkeelle on pidetty ratkaisevana.⁹¹ Mills kirjoitti vuonna 1960 avoimen kirjeen *New Left Review*'n toimittajille, jossa määritteli termiä new left.⁹²

Antonio Gramscin teoria porvarillisesta hegemoniasta on varmasti yksi suosituimmista 1960-luvun vasemmiston "löydöistä". Italialainen Gramsci (1891–1937) oli marxilainen filosofi, jonka ajatukset levisivät toisen maailmansodan jälkeen, kun hänen kuuluisat "vankilavihkonsa" oli editoitu luettavaan muotoon. Ranskaan ja Englantiin hänen ajatuksensa levisivät 1950- ja 60-lukujen taitteessa.⁹³ Gramsci käyttää hegemonian käsitettä tutkiakseen niitä poliittisia, kulttuurisia, uskonnollisia ja ideologisia muotoja, joiden kautta jokin yhteiskuntaluokka kykenee saavuttamaan johtajuuden suhteessa muihin luokkiin.⁹⁴

Tilanteessa Gramsciin viitattiin vuonna 1966, jolloin oppi porvarillisesta hegemoniasta esitettiin yhtenä uusvasemmiston teoreettisena pohjana.⁹⁵ Porvarillisen hegemonian käsitteestä oli kiinnostunut myös Antti Eskola, joka vuonna 1968 pohtii kuinka *"Hegemonian luonne määrää ilmapiirin, jossa yhteiskunnalliset päätökset tehdään. Siitä riippuu, mitkä kysymykset yleensä otetaan keskustelun ja päätöksenteon kohteeksi, mitkä vaihtoehdot katsotaan "realistisiksi", mitkä "utopistisiksi" jne."*⁹⁶ Pertti Hynynen puolestaan mainitsee toisen italialaisen ajattelijan, Lelio Basson. Hynynen mukaan Basso on uuden vasemmiston tärkeimpiä ajattelijoita. Basson mukaan uuden vasemmiston tärkein tehtävä on kuroa umpeen ensimmäisen maailmansodan jälkeen syntynyt juopa sosialistien välillä.⁹⁷

Andre Gorz (1923–2007) puolestaan oli ranskalainen filosofi, joka mainitaan aikalaikirjoituksissa. Hän ei saa Kolakowskiin verrattavaa palstatilaa, mutta hänet täytyy kuitenkin laskea mukaan uusvasemmiston teoreetikoihin. Hänen ajatuksensa lähti siitä, että kumpikin perinteinen työväenliikkeen strategia, reformistinen sosiaalidemokratia ja leninistinen kommunismi, olivat osoittautuneet kehittyneissä ja teollistuneissa kapitalistisissa maissa kykenemättömiksi saamaan

⁹¹ Levitt 1984, 140, 146-148.

⁹² Bjurtström 1980, 88-89; Marxist Humanism and the "New Left" (<http://www.marxist.org/subject/humanism/index.htm>.) 7.12.2010. Millsin artikkelin voi lukea osoitteesta (<http://www.marxist.org/subject/humanism/mills-c-wright/letter-new-left.htm>) 7.12.2010.

⁹³ Koivisto & Uusitupa 1989, 59-60.

⁹⁴ Koivisto & Uusitupa 1989, 68; Scruton 1985, 80.

⁹⁵ Mäkeläinen 1966, Tilanne 5/1966.

⁹⁶ Eskola 1968, 56

⁹⁷ Hynynen 1967, Aikalainen 6/1967.

aikaan uusien sosialististen järjestelmien syntyä. Oli siis löydettävä tie reformismin ja dogmatismien välistä.⁹⁸

Kun uusvasemmistoa yleensä pidetään läntisenä, Englannista lähtöisin olevana liikkeenä, näyttää siltä, että Suomeen tuli vaikutteita myös Itä-Euroopan uusvasemmistolaisesta ajattelusta. George Katsiaficasin mukaan Itä-Euroopan uusvasemmistolle oli tyypillistä ideologisen dogmatismien, byrokratian ja kulttuurillisen yhdenmukaisuuden kritiikki.⁹⁹ Nämä teemat nousevat esille erityisen hyvin Kolakowskin kirjoituksissa. Suomalainen uusvasemmisto näyttäisikin olleen mielenkiintoinen synteesi idän ja lännen uusvasemmistolaista ajattelua.

Katsiaficasin mainitsemat itäeurooppalaiset painotukset näkyvät suomalaisessa keskustelussa Tilanne-lehden sivuilla ja erityisesti älymystön SKP-kritiikissä. Jos länsimainen uusvasemmistö voitiin nähdä osana kapitalistisen yhteiskunnan kritiikkiä, niin Itä-Euroopassa uusvasemmistön tärkein tehtävä oli kommunistisen järjestelmän kritiikki. Suomen oloissa uusvasemmistosta muodostui omanlaisensa liike, joka otti vaikutteita näistä molemmista. Myös Pirkko-Liisa Kastarin mukaan uusvasemmistolle tyypillistä oli vaikutteiden etsiminen muiden maiden keskustelusta, kuitenkin niin, että *"Jokaisessa maassa uusvasemmistolainen keskustelu tuotti yhteiskunnan omista lähtökohdista ponnistaneet toimintamuotonsa"*.¹⁰⁰

Uusvasemmistolainen keskustelu tukeutui Marxiin, mutta ei argumentoinut Leninillä.¹⁰¹ Marxismi-leninismi kuului SKP:n fraseologiaan, uusvasemmistö ei käyttänyt sitä milloinkaan. Mielenkiintoista on myös, että Marxia sinänsä ei juurikaan siteerata, mutta marxilaisten ajattelijoiden ajatuksia halutaan tuoda esiin. Marxilta etsitään myös vähemmän tunnettuja kirjoituksia. Suomessa uudessa Marx-tutkimuksessa kunnostautui Reijo Vilenius. Kirjoissaan *"Marx ennen Marxia"* (1966) ja *"Filosofia ja politiikka"* (1967) Vilenius pyrki valaisemaan marxismin perusteita uudesta näkökulmasta.

Kun Marxiin palattiin, niin samalla Marx päivitettiin. Se ikään kuin suodatettiin uudestaan, siitä poimittiin uudelle ajalle sopivat ominaisuudet ja karsittiin sopimattomia elementtejä. Tyypillistä oli, että Marxin teorit nähtiin oman aikansa tuotteina, jotka eivät sellaisenaan sopisi nykyaikaan. Myöskään Marx ei osannut ennustaa tulevaisuuteen, eikä nähnyt, että esim. kapitalistinen struktuuri ei ole jäykistynyt paikalleen odottamaan väkivaltaista murskautumista, vaan työväenluokan

⁹⁸ Setälä 1970, 52.

⁹⁹ Katsiaficas 1987, 19.

¹⁰⁰ Kastari 2001, 88

¹⁰¹ Esim. Mäkeläinen 1966, Tilanne 5/1966. Myöskään Faros-seuran keskusteluissa ei milloinkaan argumentoitu Leninillä.

poliittinen toiminta on tuonut siihen jatkuvia muutoksia.¹⁰² Väkivaltaisen vallankumouksen ajatus olisi siis epätodennäköinen ja jopa vastoin Marxin ajatuksia. Marxin ajatukset haluttiin nähdä niin, ettei hänkään ajanut väkivaltaista vallankumousta, vaan ainoastaan teorian tasolla todistaa tämän mahdollisuuden olemassaolon.¹⁰³

Vuonna 1970 Maurice Cranston listasi uuden vasemmiston johtavat teoreetikot esseekokoelmaansa *"The New Left. Six Critical Essays"*. Heitä ovat Cranstonin mukaan Herbert Marcuse, Jean-Paul Sartre, Ernesto Guevara, Frantz Fanon ja R.D. Laing. Kuudes essee käsittelee black power -liikettä. Cranstonin mukaan uuden vasemmiston pohjana on uusi Marx, sosiologi Marx, vieraantumisen filosofi ei niinkään taloustieteilijä Marx.¹⁰⁴

Maurice Cranstonin listaamat teoreetikot eivät Jean-Paul Sartrea lukuun ottamatta saa tilaa 60-luvun alkupuolen keskusteluissa eikä niitä Tilanne-lehden sivuilta löydy. Sartrenkin merkitys suomalaisessa keskustelussa näyttää keskittyneen hänen kaunokirjalliseen tuotantoonsa.¹⁰⁵ Cranstonin teoreetikot täytyykin liittää 60-luvun loppupuolelle ja nähdä eri ilmiönä. Cranstonin mukaan yksi uuden vasemmiston peruspiirre on väkivallan ihannointi (*glorification of violence*).¹⁰⁶ Tämä eroaa täysin 60-luvun alun pasifistisesta linjasta.

Väkivalta nouseekin merkittäväksi teemaksi etenkin Fanonilla. Algerialainen lääkäri Frantz Fanon (1925–1961) oli vallankumoustaistelija ja ihmisoikeusaktivisti. Hän osallistui Algerian vallankumoukseen ja uskoi väkivaltaisen vastarinnan tehokkuuteen ja oikeutukseen. Fanon menehtyi leukemiaan jo vuonna 1961. Hänen ajatuksensa omaksuivat Yhdysvaltojen mustat aktivistit.¹⁰⁷

Myös toisen lääkärin ja vallankumoustaistelijan myyttinen hahmo liitetään johtaviin uusvasemmiston teoreetikoihin. Argentiinalainen Ernesto Guevara (1928–1967) liittyi Fidel Castron johtamaan sissijoukkoon, joka kukisti Batistan hallituksen. Che Guevarasta tuli Kuuban kansalainen ja hän oli sosialistisen Kuuban hallituksen näkyvimpiä hahmoja. Hän toimi myös valtion pankin pääjohtajana. Guevara kuitenkin jätti Kuuban ja palasi Latinalaiseen Amerikkaan. Hän sai surmansa

¹⁰² Suomela 1966, 16-17.

¹⁰³ Järvinen 1966, 30.

¹⁰⁴ Cranston 1970, 7.

¹⁰⁵ Kalemaa 1984, 203-204; Paastela 1994, 52. Sartren tuotanto nousi otsikoihin suomalaisessa lehdistössä jo vuonna 1948, kun hänen näytelmäänsä *"Likaiset kädet"* syytettiin vihamielisyydestä Neuvostoliittoa kohtaan. Kyseessä oli silti pitkälti Armas Äikiän ja Raoul Palmgrenin väliset erimielisyydet. Palmgren puolusti näytelmän esittämistä, joka kuitenkin kohun seurauksena vedettiin pois ohjelmistosta.

¹⁰⁶ Cranston 1970, 8-9.

¹⁰⁷ Cauter 1970, 99, 105, 107.

Boliviassa 1967. Guevara oli ensisijaisesti sissipäällikkö ja vallankumoustaistelija,¹⁰⁸ toiminta oli teoriaa tärkeämpää ja niinpä Guevaran ajattelussa ja elämässä korostuu väkivallan käytön välttämättömyys. Vallankumouksen puolesta oli taisteltava kaikissa mahdollisissa olosuhteissa, koska lopulta kaikki maailman epäkohdat ovat yhtä.¹⁰⁹

Marcusea on pidettävä 1960-luvun merkittävänä filosofisena esikuvana, ja Marcuseen ja Frankfurtin koulukuntaan viitataan uusvasemmiston ideologisista juurista puhuttaessa,¹¹⁰ Kiinnostavaa kuitenkin on, että tutkimani suomalaiset aikalaiskirjoitukset eivät Marcusea juurikaan mainitse. Hänen ajatuksensa eivät näytä painottuvan ainakaan vuosikymmenen alussa, ja kuuluisa teos *"Yksiulotteinen ihminen"* (1964) suomennettiin vasta vuonna 1969. Marcusen ajatukset vaikuttivat Yhdysvalloissa ja opiskelijaliikkeessä, mutta eivät juurikaan inspiroineet suomalaista vasemmistolaista keskustelua.¹¹¹ Frankfurtin koulukunnan edustajista Suomessa tunnettiin paremmin Erich Fromm.¹¹²

Kolmansien maiden merkitystä uusvasemmistolaiseen ajatteluun on usein painotettu,¹¹³ mutta tutkimani aikalaiskirjoitukset eivät näytä korostavan erityisesti kolmansien maiden ajattelua¹¹⁴. Uusvasemmistolaisuus oli eurooppalainen ilmiö. Kolmas maailma nousee vasta 1960-luvun loppupuolella enemmän esille. 1960-luvun uusvasemmistolaiset ideologit eivät ole homogeeninen ryhmä ja karkean jaon voi tehdä ainakin teoreetikoihin ja toimijoihin. 1960-luvun alkupuolella korostuivat teoreetikoiden kirjoitukset ja vuosikymmenen lopulla pääsivät esille toimijat – vallankumoustaistelijat Guevara ja Fanon löytävät omat kannattajakuntansa. 60-luvun alussa painottuvat Euroopan teoreetikot ja sosiologia, erityisesti yhdysvaltalaiset sosiologit Erich Fromm ja C. Wright Mills. Vuosikymmenen lopussa astuvat esiin kolmannen maailman toimijat sekä Yhdysvaltojen aktivismi, kuten black power. Marx vaikuttaa taustalla molemmissa, mutta lopulta tulkinnat saavat omat erityispiirteensä.

¹⁰⁸ Ernesto Che Guevaran elämästä esim. Anderson 2004.

¹⁰⁹ Minogue 1970, 25.

¹¹⁰ Paastela 1994, 51; Suomela 1994, 55; ks. myös Koivisto 1966, 227. Marcuse itse ei halunnut ottaa kantaakseen vasemmiston ideologisen johtajan roolia. (Marcuse 2005, (1968), 122.)

¹¹¹ Oliko mahdollisesti niin, että eduskuntavaaleja edeltävään optimismiin Marcusen *"One-Dimensional Man"* oli vielä liian pessimististä ja vuosikymmenen loppuun mennessä sille ei vain löytynyt enää samanlaista tilausta?

¹¹² Vaikka suurin osan Frommin teoksista suomennettiin vasta 1970-luvulla, voi *Tilanne*-lehdestä päätellä, että Fromm oli tunnettu jo 1960-luvun alussa. Erich Frommia ei ehkä lasketa Frankfurtin koulukunnan "kovaan ytimeen" (ks. esim. Paastela 1994, 51) ja hänen tuotantonsa on melko "kansantajuista", mutta silti (tai ehkä juuri siksi) hänen merkitystään ei kannata aliarvioida.

¹¹³ Esim. Kastari 2001, 88. Kastari tutkimuksessaan keskittyy Kiinaan, maolaisuuteen ja kulttuurivallankumoukseen, joten hänen on luontevaa painottaa näitä elementtejä.

¹¹⁴ Kolmansien maiden, kuten Latinalaisen Amerikan, kirjallisuus ja taide ovat kuitenkin esillä.

3.2. Pirstaloitunut vasemmisto

Sosialidemokraattisessa puolueessa oli kytenyt vuoden 1956 presidentinvaalien aikana sitkeä riita. Kun vaalitulokset selvisi, kiista puolueen sisällä paisui valtataisteluksi. Kiista oli saanut alkunsa jo vuosina 1954–1955 kun puolueen oikeistosiipi oli puolustanut Leskisen ja Tannerin tiukkaa talouspolitiikkaa ja korosti palkansaajien ja maataloustuottajien välistä ristiriitaa.¹¹⁵ Tämä puoli suhtautui myös yleislakkoon kriittisesti. Vastapuolella oli ammattiyhdistysväkeä ja maaseutusiiven edustajia. Tilannetta eivät helpottaneet puoluesihteerin Leskisen ja puheenjohtaja Emil Skogin huonot välit.¹¹⁶ Arne Saarinen muistelmissaan puolestaan luonnehtii vastapariksi Väinö Leskistä ja Aarre Simosta *"He olivat niin suuria, etteivät mahtuneet samaan puolueeseen. Usein tuntui siltä että heidän piti myös olla eri mieltä vakavistakin asioista vain siksi, etteivät olisi olleet samaa mieltä."*¹¹⁷

Lehtisen mukaan SDP:n puolueriidan alkuvaiheessa näytti siltä, että puheenjohtaja Skogin kannalla olevat olivat puolueen "virallisella" linjalla ja oppositiossa olivat oikeistosiipinä pidetyt Tanner ja Leskinen kannattajineen.¹¹⁸ Vuonna 1957 pidetyssä puoluekokouksessa SDP:n puheenjohtajaksi valittiin kuitenkin Väinö Tanner ja tällöin skogilaiset marssivat kokouksesta ulos. Kahtiajako oli selvä ja vuonna 1959 Skog ja Simonen perustivat oman puolueen "Työväen ja Pienviljelijäin Sosialidemokraattisen liiton" (TPSL).¹¹⁹ Ideologiset jaot eivät kuitenkaan olleet selviä vielä tämänkään jälkeen. Mauno Koivisto kertoo muistelmissaan:

"Turussa kävi niin, että skogilaisiksi tulivat ne, jotka olivat edustaneet varovaista linjaa ja yhteistyötä porvariensa kanssa. Leskiläisiksi tulimme me, paljon jyrkemmät ihmiset, jotka olimme käyneet kommunistien kanssa monet kärhämät, mutta meillä oli myös prosessissa syntyneitä tunteita enemmän, myös kommunistien sisäisen moninaisuuden ymmärtämystä."

Koiviston mukaan henkilökysymykset olivat puolueriidassa keskeisessä asemassa ja riita keskittyi pitkälle Leskisen persoonan ympärille.¹²⁰

SDP:n jakoa aatteellisesti oikeisto- ja vasemmistososiaalidemokraatteihin voitaneen pitää kärjistettynä, molemmat puolet olivat alunperin yhtä "sosiaalidemokraattisia" ja yhtä anti-kommunistisia.¹²¹ TPSL toimi Suomen puoluekentällä koko 1960-luvun. Vuonna 1970 se jäi

¹¹⁵ Vihavainen 1987, 849.

¹¹⁶ Lehtinen 2002, 256-257; Meinander 1999, 327.

¹¹⁷ Saarinen 1995, 111.

¹¹⁸ Lehtinen 2002, 288-289.

¹¹⁹ Vihavainen 1987, 850.

¹²⁰ Koivisto 1997, 28.

¹²¹ Suomen työväenliikkeen historia 1977 (1976), 307.

eduskuntavaaleissa ilman paikkaa, mutta jo sitä ennen suuri osa sen kannattajakunnasta oli palannut takaisin SDP:hen.

Hajaannus oli puolueelle suuri takaisku, vaikka TPSL:n kannatus jäi äänestäjien keskuudessa vähäisemmäksi kuin ehkä pelättiin. Skogilainen siipi alkoi pian etsiä tukea Maalaisliitosta, puhuttiin "ottopojista", kun V. J. Sukselaisen hallitusta vuonna 1959 täydennettiin RKP:n edustajien erottua SDP:n vähemmistön (skogilaisten) edustajilla. TPSL:n kannatus jäi lopulta vähäiseksi, mutta sen voima perustui sen vahvaan asemaan ammattiyhdistysliikkeessä. SAK:n johto oli TPSL:n käsissä ja niinpä SDP perusti SAK:n rinnalle SAJ:n. Tämä lisäsi hajaannusta molemmilla sektoreilla.¹²²

SKP:n toiminta vapautui Suomessa toisen maailmansodan jälkeen ja se ryhtyi toimimaan jäsenjärjestönä Suomen kansan demokraattisessa liitossa, SKDL:ssä, joka syntyessään 1944 sai jäsenikseen myös SDP:n perusjärjestöjä.¹²³ SKDL:ää pidetään yleensä SKP:n peitejärjestönä, kattojärjestönä tai sisarpuolueena,¹²⁴ mutta ainakin jossain määrin SKDL/SKP on perustamisestaan lähtien ollut ideologisesti jakautunut. Vuonna 1945 SKP:n jäsenmäärä oli 23 778 ja SKDL:n jäsenmäärä oli 54 041. Vaikka luvuissa on päällekkäisyyttä eli sama henkilö on voinut olla molempien järjestöjen jäsen, pitäisin eroa huomattavana.¹²⁵

SKDL/SKP:n kokonaiskannatus on sen olemassaoloajan ollut muuta kuin SKP:n kannatus ja 1960-luvun uudistukset korostivat rintamalinjoja. Ele Alenius, joka vuonna 1965 valittiin SKDL:n pääsihteeriksi ja myöhemmin puheenjohtajaksi ensimmäisenä ei-kommunistina vei aktiivisesti ryhmää kohti yhteistyötä ja länsimaisempaa demokratiaa.¹²⁶ Alenius korosti, että SKDL:n enemmistö on muita kuin kommunisteja, vaati yhteistyötä eri vasemmistopuolueiden kesken ja lähti siitä, että Suomen tietä kohti sosialismia rakennetaan omalle suomalaiselle pohjalle ja sen on tapahduttava rauhanomaisesti ja Suomen olosuhteiden pohjalta.¹²⁷

SKDL/SKP:n 47:stä kansanedustajasta 44 oli kommunisteja, kun sosialisteja oli ainoastaan kolme. Oli siis ymmärrettävää, että SKDL:n ja SKP:n kannatus samaistui ja SKDL:n yhteistyöluonne

¹²² Ks. esim. Metsämäki & Nisula 2006, 207.

¹²³ SDP:n piiristä irtautuneita SKDL:ään liittyneitä ryhmittymiä olivat esim. kuutoset.

¹²⁴ Metsämäki & Nisula 2006, 174.

¹²⁵ SKP:n ja SKDL:n jäsenmäärät. SKDL, järjestöosasto. KanA.

¹²⁶ SKDL:n hallinnollinen jaosto, Liittoneuvoston pöytäkirjat 1965. mf. KanA. Ele Aleniuksen puheenvuoroissa näkyy selvästi vasemmiston yhteistyön merkityksen korostaminen, mutta myös muuttunut diskurssi suhteessa SKDL:n aikaisempiin vuosiin.

¹²⁷ Alenius 1965, Tilanne 2/1965.

ihmisten mielissä hämärtyi. Tähän Alenius halusi puuttua. Hän näki mahdollisuuden juuri yhteisrintamassa ja sosialistien merkityksessä.¹²⁸

Muistelmissaan Alenius kertoo, kuinka koki yhteistyön rakentamisen ensiarvoisen tärkeäksi juuri toisen työväenpuolueen SDP:n kanssa. Alenius sai vastustusta sekä oikealta että vasemmalta. Myös Neuvostoliitto otti tuoreen pääsihteerin puhutteluun. Suurlähettiläs Kovalevin vastaanotolla korostettiin, että

"...kansainvälisen työväenliikkeen historia osoittaa sosialidemokratian merkitsevän työväenluokan peittämistä. Sen vuoksi yhteistyöajatuksot sosialidemokraattien kanssa ovat virheellisiä. Sellaista yhteistyötä, joka olisi eduksi työväenluokalle, ei sosialidemokraattien kanssa yksinkertaisesti voida rakentaa."

Linjapuheet, joita Alenius oli pitänyt, olisi siis lopetettava. Ne puolueet, joiden kanssa SKDL/SKP saattoi olla yhteistyössä olivat maalaisliitto ja TPSL.¹²⁹

Myös SKP:n sisäinen hajaannus 60-luvulla lisäsi sekaannusta.¹³⁰ Keskustelu SKP:n ideologisesta linjasta 1960-luvulla johti puolueen hajaannukseen. Kun Hrustsev vuonna 1964 syrjäytettiin NKP:n pääsihteerin paikalta, jatkui SKDL/SKP:n sisällä 1950-luvulla alkanut keskustelu puoluejohdon NKP-sidonnaisuudesta ja sen ongelmista. Vuonna 1966 Aarne Saarisen valinta SKP:n puheenjohtajaksi Aimo Aaltosen tilalle oli käänne, josta alkoi puolueen jakaantuminen.¹³¹ Ryhdyttiin puhumaan Saarisen johtamista enemmistöläisistä ja Taisto Sinisalonen johtamista oppositiosta, vähemmistöläisistä.¹³² Erimielisyydet kärjistyivät lopulta Tshekkoslovakian miehitystä koskeviin kannanottoihin.

1960-luvulle tultaessa eduskunnassa oli vasemmistoenemmistö, mutta vasemmiston yhteistyöstä ei voinut puhua mitään. Työväenpuolueiden välit olivat alinomaa olleet tulehtuneet ja suorastaan vihamieliset. Vasemmistopuolueet olivat jumiutuneet sodan jälkeisiin, vanhanaikaisiin asetelmiin, jossa SDP:lle oli ensiarvoisen tärkeää tehdä pesäeroa kommunisteihin. Vasemmisto oli hajallaan,

¹²⁸ SKDL:n hallinnollinen jaosto, Liittoneuvoston pöytäkirja 4.-5.12.1965 Liite nro 7. mf. KanA.

¹²⁹ Alenius 1995, 172-173.

¹³⁰ SKP:n sisäistä hajaannusta on tutkinut kattavasti Veli-Pekka Leppänen 1999.

¹³¹ Leppänen on väitöskirjassaan pohtinut SKP:ssä tapahtunutta vallanvaihtoa myös eräänlaisena sukupolvikysymyksenä. Edellinen polvi istui sotavuodet vankilassa ja oli oppia saamassa Moskovassa, kun taas Saarinen oli sodan käynyt mies ja sai kannatuksensa kentältä, sodankäyneistä työväenkerroksista. Tuoreessa muistissa olleen sodan on täytynyt vaikuttaa siihen, että SKP:n sisällä oli maaperää kommunismin "kansallisemmalle" NKP:stä vapaalle sovellukselle. Enemmistön ja vähemmistön erot korostuivat myös suhtautumisessa ay-liikkeeseen. Vuonna 1966 SKP:n varapuheenjohtajaksi valittiin Erkki Salomaa (1917-1971), joka ilmensi Saarisakin selvemmin ns. uudistuslinjaa. Hänelle vuoden 1956 paljastukset olivat ratkaiseva käänne ja Leppäsen mukaan hänestä kehkeytyi johtavia anti-stalinisteja puolueen huipulla. (Leppänen 1999, 161.)

¹³² Nimitys taistolaiset syntyi vasta 1970-luvulla lehdistön "keksimänä". Termi ilmeisesti keksittiin Helsingin Sanomien toimituksessa ja termin takana saattaa olla toimittaja Aarno Laitinen. Ks. Relander 1999, 190, 218.

sekaisin ja uusien kysymysten edessä. Jonkinlaista ryhtiiliikettä tarvittiin kokoamaan vasemmistolaisesti ajattelevat ihmiset yhteisen suuntauksen ympärille. Uudelleenarviointia tarvitsi myös SDP:n ulkopoliitiikka, nootista otettiin opiksi ja iäkäs Väinö Tanner sai väistyä. SDP:n puheenjohtajaksi valittiin kesäkuussa 1963 Rafael Paasio, jota pidettiin maltillisena keskittien kulkijana.¹³³ Mauno Koiviston johdolla SDP ryhtyi etsimään kolmatta linjaa, joka olisi korrekti myös ulkopoliittisesti.¹³⁴ "Kolmas linja" henkilöityi pitkälti Rafael Paasioon.

SDP:n uudesta ulkopoliitikasta oiva esimerkki oli Pekka Kuusen puhe Pyynikillä. Pekka Kuusi oli tutkija ja sosiaalipoliitikko, jonka *"60-luvun sosiaalipoliitiikka"* ilmestyi vuonna 1961. Kuusi liittyi SDP:hen vuonna 1963 ja piti ensimmäisen puheensa sosiaalidemokraattina vuonna 1964. Pekka Kuusi näki, että Suomen sisäpoliittiset ongelmat ja erityisesti SDP:n poliittinen paitsio johtuivat ongelmista ulkopoliitikassa. Kuuselta ehkä odotettiin ensimmäisessä julkisessa puheessaan sosiaalidemokraattina yhteiskunnallisia ja sosiaalisia avauksia, mutta hänen vastauksensa oli jotain ihan muuta: *"Me hyväksymme Kekkonen ulkopoliitiikan, me tunnustamme presidentti Kekkonen taitavaksi Paasikiven linjan jatkajaksi; me hyväksymme hänet omankin ulkopoliittikkamme menestykselliseksi johtajaksi."* ja *"sisäpolitiikka on rempallaan koska kaikki eivät ole tukeneet presidentin ulkopoliittikkaa."*¹³⁵

Pekka Kuusen puhe johti lopulta koko SDP:ssä Kekkonen linjan hyväksymiseen. Kekkonen itse tuli vastaan "pitkäsillan yli". Hän piti Helsingin työväentalolla puheen, jossa lupasi tulla "puoliväliin ja tarpeen vaatiessa se ylikin" sosiaalidemokraatteja vastaan. Kuusen puhe oli ilahduttanut Kekkonen, vaikka hän toisaalta korosti, ettei hän ole sosiaalidemokraatteja diskriminoinut, vaan he ovat sen itse tehneet. Puheessaan Kekkonen antoi tunnustusta ja tukensa Kuuselle ja Juhani Suomen mukaan erityisesti Paasiolle.¹³⁶

Kekkonen linjan hyväksyminen näyttää myös muuttaneen SDP:lle mieleisen mahdollisen hallituskumppanin painopistettä kokoomuksesta maalaisliittoon. Kun maalaisliitto muutti vuonna 1965 nimensä keskustapuolueeksi, olikin helppo puhua vasemmiston yhteistyöstä, jota poliittisella keskustalla "täydennetään". Tässä ajatuksessa oli toki myös poliittista realismia ja ymmärtämys siitä, ettei pelkän vasemmiston muodostama hallitus ole vielä mahdollinen. Vankassa

¹³³ Keskitienä voinee pitää tasapainoilua leskisläisten ja skogilaisten välissä. (Ks. Sivonen 1985, 148.)

¹³⁴ Koivisto 1997, 43 vrt. Lehtinen 2002, 382-283, 410.

¹³⁵ Kuusi 1965 a (1964), 34-37; Tuomioja 1996, 182-183.

¹³⁶ Suomi 1994, 357-362.

tulevaisuuskossa Pekka Kuusi kuitenkin ennusti keskustapuolueen hiipumisen pienpuolueeksi 70-luvulle tultaessa.¹³⁷

Vuonna 1964 alkoi olla selvää, että vasemmiston yhteistyö olisi haaste ja tavoite, mihin pyrittäisiin vuoden 1966 vaaleissa. Sosialidemokraattisen puolueen jakaantuminen ja ay-liikkeen hajanaisuus olivat este todelliselle vallalle. Käytännössä neljän eri vasemmistopuolueen olemassaolo ei palvellut myöskään työväestön etuja, vaan hajautti ääniä. Energia meni keskinäiseen kilpailuun, kun vasemmisto pohti kenen aate oli oikea.

3.3 Uuden vasemmiston kaipuu

Kun SKP näytti vanhoilliselta ja 60-luvulle tultaessa suuri osa sivistyneistöä oli jo jättänyt liikkeen,¹³⁸ sen saattoi ennustaa jopa vähitellen hiipuvan. SDP Honka-liittoineen oli taas monen mielestä selvästi liian oikeistolainen vasemmistopuolueeksi. Uudenlaiselle vasemmistolle oli siis suorastaan tilaus. Sitä ei kuitenkaan mistään valmiina tarjottu, vaikka Euroopassa näkyikin kiinnostavia viitteitä uusvasemmistolaisesta liikehdinnästä. Noottikriisin jälkimainingeissa, loppuvuodesta 1961 julkaistiin Pennasen päätoimittaman poliittisen aikakauslehti Tilanteen ensimmäinen numero.

Tilanne oli perusteellinen, älyllinen ja selkeä. Tapio Mannisen määritelmän mukaan se pyrki puhumaan kielellä, jota asiaan vihkiytymättömätkin saattoivat ymmärtää ja vetosi yhtä hyvin älyyn kuin tunteeseen.¹³⁹ Pirkko-Liisa Kastarin mukaan Tilanne-lehti ilmiönä lukeutui "kulttuuriradikalismiin".¹⁴⁰ Mielestäni Tilanteella oli kuitenkin niin selvä poliittinen missio, ettei sen määrittely vain kulttuuriradikaaliksi ole mahdollista. Kulttuuri oli oleellinen osa Tilanteen sisältöä, mutta vielä merkittävämpi oli kysymys sosialismista ja keskustelu vasemmistolaisesta politiikasta. Tilanne arvosteli SKP:n stalinistista johtoa ja korosti sanan vapautta ja humanismia.¹⁴¹ Tilanne edusti vahvasti ajatusta, että stalinismi rikkoo sosialismin ihmisyyshanteita ja on esteenä sosialismin leviämislle. Sen vuoksi reaaliosialismin kriittinen tarkastelu on välttämätöntä.¹⁴²

¹³⁷ Kuusi 1965 b, Tilanne 2/1965.

¹³⁸ Ks. esim. Kauniskangas 1971, 70.

¹³⁹ Manninen 1982, 77.

¹⁴⁰ Kastari 2001, 99.

¹⁴¹ Esim. Tilanne 2-3/1962, 1/1965; Haikara 1975, 167-168; Manninen 1982, 73-74.

¹⁴² Ks. myös Manninen 1982, 55.

Tilanne oli sitoutumaton vasemmistolainen lehti, jonka linjaa olisi luontevaa nimittää uusvasemmistolaiseksi. Tilanne määritteli uusvasemmistoa tavalla, joka sopi siihen, mitä lehti edusti. Esimerkiksi numerossa 5/1966 todetaan, että *"uusi vasemmisto on sosialistinen ideologia, joka pyrkii muuttamaan maailmaa"*. Samassa artikkelissa korostetaan, että uusi vasemmisto ei hyväksy leninismia ja että *"sosialistisen valtion tulee olla puolueeton organisaatio, ei kristillinen, ateistinen tai marxilainen teokratia"*.¹⁴³ Vanhakantaiset kommunistit syyttivät Pennasta provokaatiosta, valehtelusta ja pahansuopuudesta ja torjuivat lehden uudistusvaatimukset.¹⁴⁴ Tilanne ei määritellyt itseään uusvasemmistolaiseksi, mutta toi uutta vasemmistososialistista ajattelua Suomeen. Tilanne oli Suomen *New Left Review*.

SKP:n sisäisestä hajaannuksesta kertoo hyvin se, miten Kerttu Kauniskangas vuonna 1971 muistelee Tilanne-lehteä.

*"Se oli monessa suhteessa sitä, mitä olisi toivonut puolueen lehdistön olevan: ahnas uusille asioille, tietorikas, erilaisille mielipiteille tilaa tarjoava. Sen palstoilla esiintyi ihmisiä, jotka tunnettiin lahjomattomiksi sosialisteiksi. Miksi siis tällainen lehti ei ollut puolueen ja SKDL:n lehti, tai miksi nuo ihmiset eivät kirjoittaneet puolueen ja SKDL:n lehtiin?"*¹⁴⁵

SKP:n piirissä ryhdyttiin miettimään oman lehden perustamista. Vuonna 1964 alkoi ilmestyä kulttuurilehti Aikalainen, jonka päätoimittajaksi kutsuttiin kirjailija Pentti Saarikoski. Kastarin ajatus siitä, että Aikalaisella SKP onnistui tukahduttamaan Tilanne-lehden, on kuitenkin liian pitkälle viety.¹⁴⁶ Ajatus SKDL/SKP:n omasta kulttuurilehdestä oli Tilannettakin vanhempi ja Pennasen Tilanne-lehden lakkauttamiseen vuonna 1967 liittyi myös Pennasen voimakas käsitys siitä, että Tilanne oli työnsä tehnyt, se oli saavuttanut tavoitteensa, jotka oli itselleen asettanut. Maahan oli saatu vasemmistoenemmistöinen eduskunta ja myös ilmapiiri SKDL/SKP:ssä oli puolueen johdon vaihtumisen jälkeen muuttunut.¹⁴⁷

Aikalainen muistutti jossain määrin Tilannetta, jopa koko ja ulkoasu oli samantyylinen. Tilanne oli kuitenkin näyttävämpi, värikkäämpi ja monipuolisempi. Aikalainen siis selvästi luotiin Tilanteelle kilpailijaksi, mutta lehti oli lopulta liian samantyylinen. Lehdet kilpailivat samoista lukijoista, mutta selviä rintamalinjoja ei ilmeisesti syntynyt.¹⁴⁸ Lehtiin kirjoittivat samat henkilöt ja kirjoitusten

¹⁴³ Tilanne 5/1966, 384.

¹⁴⁴ Kastari 2001, 99; Tarkka 1996, 503.

¹⁴⁵ Kauniskangas 1971, 69.

¹⁴⁶ Kastari 2001, 99.

¹⁴⁷ Manninen 1982, 4, 62.

¹⁴⁸ Salo & Ahlfors 1970, 71. Arvo Salo muistelee Aikalaisista ja Tilannetta yhdessä, ikään kuin samaan ilmiöryhmään kuuluvina. Aikalainen näytti profiloituvan Salon kuvauksessa lähinnä päätoimittajansa Pentti Saarikosken mukaan, eikä sen SKP-sidonnaisuus tule esille.

teematkin olivat samansuuntaisia.¹⁴⁹ Aikalaisen kirjoituksissa näkyi joskus ikävällä tavalla puoluesidonnaisuus, mutta Tilanteen kirjoituksia pitäisin jossain määrin kunnianhimoisempina ja harkitumpina.

Tilanteen ensimmäisessä numerossa pohdittiin, kuinka monet merkit viittaavat siihen, että

"sosialistinen ajattelu on alkanut elää omaa elämäänsä puolueista riippumatta ja niiden ulkopuolella. Sosialistiset aatteet saavuttavat jalansijaa yli ja ohi puoluerajojen, jopa työväenpuolueiden välittömään vaikutus- ja kannattajapiiriin kuulumattomien ihmisten mielissä."

Yhtenä uuden ajan merkinä Tilanne näki Faros-seuran, joka oli perustettu vuotta ennen Tilannetta.¹⁵⁰

Faros-seura perustettiin vasemmiston oppositiovuosina yöpakkasten jälkeen.¹⁵¹ Seuran perustajilla oli vuonna 1960 tarkoitus luoda

*"päivänpoliittisista intohimoista vapaa foorumi, jossa varsinkin kodittomaksi itsensä tuntevien vasemmistolaisten, mutta myös puolueisiin kuuluvien oli mahdollista tavata ja vaihtaa ajatuksia asioista, joista vasemmistolehdistö yleensä vaiken"*¹⁵²

Seuran päämäärät kävivät ilmi sääntöjen toisesta pykälästä. Tarkoituksena oli kansanvallan sallimin rauhanomaisin keinoin edistää rakenteeltaan sosialistisen yhteiskunnan luomista. Seuraavassa kymmenessä kohdassa määritellään tarkemmin, minkälainen sosialistinen yhteiskunnan tulisi olla. Määritelmässä korostuu yksilön vapaus, sivistys ja kulttuuri.¹⁵³ Pyrkimys oli kerätä ihmisiä yhteen eri puolilta vasemmistoa, mutta pysyä puolueisiin sitoutumattomana. Kalevi Suomela muistelee Faros-seuran olleen eräänlainen *"think tank, jossa uusvasemmisto kehitti ideoita, joita edistettiin puoluejärjestöissä ja niiden ulkopuolella"*. Suomelan mukaan seurassa keskusteltiin sosialismin teoriasta sinänsä, mutta otettiin kantaa myös yhteiskuntapoliittisiin asioihin ja tavoitteisiin.¹⁵⁴

Tuominen tutkimuksessaan mainitsee Faros-seuran ja hänen mukaansa se oli *"yksi reaktio vasemmistopuolueiden sisällä Honka-liiton jälkeen koettuun sukupolvikonfliktiin"*.¹⁵⁵ Tämä tulkinta on kuitenkin väärä, koska Honka-liitto oli vuoden 1961 ilmiö ja liittyi seuraavan vuoden presidentin

¹⁴⁹ Esim. Pertti Hynynen kirjoitti vuonna 1966 uusvasemmistosta sekä Aikalaiseen 1/1966 että Tilanteeseen 2/1966.

¹⁵⁰ Tilanne 1/1961.

¹⁵¹ Seuran perustamisasiakirjoja en ole löytänyt, mutta Faros-seura rekisteröitiin Helsingissä 18.2.1961. Patentti ja rekisterihallitus. Yhdistysrekisteritoimisto. Rekisterinumero 80925. Toimintaa oli kuitenkin ollut jo ennen rekisteröintiä, kuten julkaisuista ja muisteluista voi päätellä.

¹⁵² Entä nyt vasemmisto? 1966, 8.

¹⁵³ Patentti ja rekisterihallitus. Yhdistysrekisteritoimisto. Rekisterinumero 80925.

¹⁵⁴ Kalevi Suomela Hirvasnoron haastattelussa (<http://hirvasnoro.blogspot.com/2006/06/kalevi-suomela-vaikutti1960-luvun.html>) 29.10.2010.

¹⁵⁵ Tuominen 1991, 143.

vaaleihin.¹⁵⁶ Faros-seura perustettiin vuonna 1960 ja edeltävää toimintaa oli ollut ilmeisesti jo tätä ennen.¹⁵⁷ Faros-seura ei siis voinut olla reaktio Honka-liittoon. Tuominen myös selittää monet asiat juuri sukupolvikonfliktilla, mutta tässä tilanteessa sekin tuntuu hätäiseltä. Faros-seuran perustaja- ja aktiivijäsenet eivät kuuluneet sodan jälkeisiin suuriin ikäluokkiin, vaan olivat pääosin 1930-luvulla syntyneitä.¹⁵⁸

Uutta vasemmistoa hahmottelee myös Hannu Taanila vuonna 1965 kirjoituksessaan *"Vasemmisto Suomen poliittisessa kentässä"*. Taanila näkee vanhan työväenluokkaisen vasemmiston käsitteen olevan murtumassa ja eräänlaisen uuden filosofisen vasemmiston nostavan päätään.

*"Vasemmiston nykyiset ongelmat johtuvat vasemmiston käsitteen muuttumisesta. Vasemmiston tiedostumisvaiheessa luodut käsitykset ovat vieneet umpikujaan, eikä perinteellisestä luokka- ja puoluejärjestelmästä käsin enää ole tehtävissä produktiivisia ratkaisuja. Vasemmiston voimakeskukset ovat siirtymässä filosofisen vasemmiston puolelle. Tämä uusi vasemmiston hahmottumistapa on tunkeutumassa molempiin vasemmistopuolueisiin. Nuorten vasemmistolaisten lähtökohdat eivät enää ole historiallisia vaan filosofisia: taustana ei ole viime vuosisadan luokkayhteiskunta vaan oman aikamme pitkälle differentioitunut ja demokratisoitunut hyvinvointiyhteiskunta."*¹⁵⁹

Taanilan pohdiskelima filosofinen vasemmisto on ideana lähellä uusvasemmistoa, joka etsi vaikutteita perinteisen työväenliikkeen ulkopuolelta ja korosti älymystön roolia.

Uudenlaiselle vasemmistolle oli kysyntää. Uusvasemmiston käsitettä toi Suomeen vuonna 1966 myös Pertti Hynynen, joka kirjoitti artikkelit aiheesta sekä Tilanteeseen¹⁶⁰ että Aikalaiseen¹⁶¹. Aikalaisessa Hynynen kirjoittaa: uuden vasemmiston (new left) *"...koti on Englanti, se tarkoittaa 50-luvun lopulla syntynyttä intellektuellien ryhmää, joka poliittisesti on löyhästi lähellä labourin vasenta laitaa. Ryhmän merkitys on ollut siinä, että se on pystynyt uudistamaan sosialistista ajattelua ..."*

¹⁵⁶ Honka-liitto tähtäsi presidentti Kekkonen kaatamiseen seuraavissa presidentinvaaleissa vuonna 1962. Olavi Honka luopui ehdokkuudestaan nootin jälkeen 24.11.1961 ja Honka-liitto kaatui.

¹⁵⁷ Kalevi Suomelan mukaan Faros-seuran toiminta alkoi jo vuonna 1958. Kalevi Suomela Hirvasnoron haastattelussa (<http://hirvasnoro.blogspot.com/2006/06/kalevi-suomela-vaikutti1960-luvun.html>) 29.10.2010.

¹⁵⁸ Faros-seuran puheenjohtaja koko aktiivikauden oli vuonna 1929 syntynyt Jyrki Juurmaa. Muut perustajajäsenet olivat Aarne Sipponen s.1932, Teuvo Olli s.1934, Seppo Kivinen s.1933, Kari Tarvasti s.1937 ja Anders Ekholm s.1935. (Patentti ja rekisterihallitus. Yhdistysrekisteritoimisto, rekisterinumero 80925.) Myös vuoden 1965 julkaisun "Entä nyt vasemmisto? -kirjan" keskustelijat olivat syntyneet 30-luvulla. (Esim. Kalevi Suomela 1939, Pentti Saarikoski 1937, Arvo Salo 1932)

¹⁵⁹ Taanila 1965, 81.

¹⁶⁰ Tilanne 2/1966.

¹⁶¹ Hynynen 1966a, Aikalainen 1/1966.

Hynynen kirjoittaa myös radikalismista, jota hän nimittää yhtäältä uusradikalismiksi¹⁶² ja toisaalta ylioppilasradikalismiksi¹⁶³. Radikalismi yhdistyy Hynynen artikkeleissa Yhdysvaltoihin, Vietnamin sodan kasvuun ja Berkeleyn yliopiston mellakoihin syksyllä 1964. Hynynen siis erotti toisistaan uusvasemmiston ja radikalismin näin jo vuonna 1966. Myöhemmissä kirjoituksissaan Hynynen edelleen puhuu "uusvasemmistolaisen kauden" jälkeisestä ajasta, kun käsittelee sissiliikkeiden ihannointia, opiskelijaliikettä ja taistolaisuutta.¹⁶⁴ Suomalaisessa tutkimuksessa näkyy kuitenkin perinne, jossa uusvasemmisto mielletään 60-luvun lopun liikkeeksi, johon sekoittuu taistolaisuus ja opiskelijaradikalismi.¹⁶⁵

Heikki Ylikankaan mukaan vuotta 1968 on totuttu pitämään uusvasemmistolaisuuden läpimurtona. Ylikangas kuitenkin näkee, että uusvasemmistolaisuuden juuret etsiytyvät kauas 60-luvulle ja mainitsee vuoden 1966 Lapualaisoopperan ja yhden asian liikkeet, jotka ennakoivat 1960-luvun lopun kulminaatiokohtaa. Ylikankaan mukaan *"uusvasemmisto huuhtoutui vasemmistopuolueisiin, ennen muuta SKDL:oon ja nimenomaan sen uloimpaan äärilohkoon"*¹⁶⁶

Kimmo Rentola katsoo uusvasemmiston syntyneen syksyllä 1967 ja kevään 1968 olleen sen läpimurtoa. Yhtenä alkusysäyksenä uusvasemmiston muotoutumiselle Rentola mainitsee avoimen tuen kolmannen maailman kumousliikkeiden aseelliselle toiminnalle. Sadankomitean itsenäisyyspäivän matineassa joulukuussa 1967 kirjailijat Arvo Salo ja Marja-Leena Mikkola kallistuivat pitämään FNL:n aseellista taistelua oikeutettuna.¹⁶⁷ Toisena uusvasemmiston tunnusmerkkinä Rentola näkee Suomen valtion sorto- ja kontrollipolitiikan havaitsemisen ja korostamisen, jonka selkein merkki oli Marraskuun liikkeen perustaminen marraskuussa 1967. Uusvasemmiston kolmas syntymämerkki oli Rentolan mukaan irtautuminen vasemmistopuolueiden sisäisen korjaamisen ajatuksesta. Hänen mukaansa *"uusvasemmisto oli itse ikään kuin puolue tai ainakin sen ydin"*¹⁶⁸

Puolueisiin sitoutumatonta vasemmistolaisuutta edustivat kuitenkin juuri ennen vuotta 1967 toimineet Faros-seura ja Tilanne-lehti. Puolueettomuudessaan ne olivat vaikeasti määriteltäviä ja

¹⁶² Hynynen 1966 a, Aikalainen 1/1966.

¹⁶³ Hynynen 1966 b, Tilanne 2/1966.

¹⁶⁴ Hynynen 2000, 136-137.

¹⁶⁵ Rentola 1990 254-256. Suomalaisessa tutkimuksessa, jotka sivuavat 60-luvun nuorisoliikkeitä tai taistolaisuutta viitataan lähes poikkeuksetta Kimmo Rentolan (1990) artikkeliin "Nuortaistolaisuuden synty I". Tässä artikkelissa Rentola määrittelee uusvasemmistoksi kaikki sellaiset liikkeet, jotka jossain muodossa omaksuivat Leninin puolue- ja imperialismiteorian.

¹⁶⁶ Ylikangas 2002 (1986), 215-216.

¹⁶⁷ Rentola 1990, 254 ks. myös Tuominen 1991, 152-153.

¹⁶⁸ Rentola 1990, 255 vrt. Kastari 2001, 89. Kastarin mukaan suomalaiselle uusvasemmistolle oli tyypillistä pyrkimys uudistaa puolueita sisältä päin, ei niinkään luoda uusia puolueita.

myös vastustajia närkästyttäviä. Esimerkiksi runoilija Pentti Saarikoskea hämmästytti Faros-seuran pamfletti "*Ihmisyiden yhteiskunta*" (1963). Hänen mukaansa se oli "vapaiden sosialistien jaarittelua". Saarikosken mielestä ei ollut olemassa mitään sitoutumatonta poliittista ajattelua. Ei ollut olemassa sosialismia irrallaan sosialistisista puolueista.¹⁶⁹ Saarikoski oli SKP:n jäsen, kun esimerkiksi Sadankomitean piirissä vaikutti tuolloin puolueisiin kuulumattomia henkilöitä. Sadankomitean ensimmäiset vuodet olivat puoluepoliittisesti sitoutumatonta aikaa, kun vuoden 1967 jälkeen perustajajäseniä ja aktiiveja liittyi puolueisiin.¹⁷⁰

Tilanteen, Faros-seuran ja Sadankomitean perusteella voi nähdä puolueisiin sitoutumattoman vasemmistolaisuuden 60-luvun alun ilmiönä, kun vuosikymmenen lopulla puolueisiin puolestaan liitettiin. Jukka Paastelan mukaan juuri Suomessa oli tyypillistä, että uusvasemmistolaisuus kanavoitui puolueisiin. Samasta vasemmistolaisesta ajattelevien ryhmästä liitettiin sekä SDP:n että SKDL:n riveihin.¹⁷¹ Vielä 1960-luvun alussa elinvoimaiselta näyttänyt TPSL ei sen sijaan enää vuosikymmenen lopulla saanut suurta kannatusta ja jäi jo vuoden 1970 eduskuntavaaleissa ilman paikkaa.

SKDL/SKP:n jäsenmäärät pysyvät tilastollisesti koko vuosikymmenen melko tasaisena. Suuria piikkejä jäsenmäärässä ei löydy. SKDL:n jäsenmäärä oli suurin vuonna 1966 (62 287) ja SKP:n oma jäsenmäärä oli suurimmillaan vuonna 1963.¹⁷² Sen sijaan SDP:n jäsenmäärä nousi selvästi vuosikymmenen loppuun mennessä. Jäseniä oli vuonna 1960 42 926, vuonna 1965 52 667 ja vuonna 1970 jo 60 707 jäsentä. Vuoden 1969 kohdalla on notkahdus alaspäin (56 542 jäsentä), mutta ainakaan SKP:n hyväksi notkahdus ei näytä tapahtuneen, sillä myös SKP:llä on pieni notkahdus juuri vuoden 1969 kohdalla.¹⁷³ Näyttää siis siltä, että mikäli sitoutumaton vasemmistolaisuus kanavoitui puolueisiin, se hyödytti lähinnä SDP:tä. Muiden vasemmistopuolueiden kohdalla se on ollut marginaalista.

Kun puolueisiin liittymistä tapahtui, on mielestäni luontevaa ajatella, että tällöin uskottiin vaikuttamiseen juuri puolueessa ja sitä kautta uskottiin "puolueiden sisäiseen korjaamiseen". Puolueisiin liittymisen syyt olivat logiikaltaan monimutkaisia ja esimerkiksi Kalevi Suomela kertoo liittyneensä SKDL:n riveihin vuonna 1969 voidakseen vastustaa epäintellektuaalisena pitämäänsä

¹⁶⁹ Tarkka 1996, 507.

¹⁷⁰ Hallman 1986, 94.

¹⁷¹ Paastela 1994, 51.

¹⁷² SKP:n ja SKDL:n jäsenmäärät 1945-1989. SKDL, järjestöosasto. Kansan arkisto; SKP:n jäsentilastot 1944-1982. KanA.

¹⁷³ Suomen Sosialidemokraattinen puolue r.p.:n jäsenmäärän kehitys vv. 1945-1987. TA.

taistolaista liikehdintää.¹⁷⁴ Eri aatteellisten ryhmien suosiota ei siis voida tarkastella pelkästään tilastollisesti. Kommunistiseen puolueeseen saatettiin liittyä, jotta voitiin vastustaa kommunismia.¹⁷⁵

Marja Tuominen tutkimuksessaan sivuaa uusvasemmistolaisuuden erilaisia tulkintoja. Hän yhdistää uusvasemmistolaisuuden "radikalismiin" ja kysyy *"Mitä siis 'radikalismi' vuoden 1966 jälkeen lopultakin oli?"* Tuominen antaa Rauno Setälän vastata *"se oli lähestulkoon uusvasemmistolaisuutta".*¹⁷⁶ Tässä Tuominen kuitenkin tulkitsee Setälää huolimattomasti. Tuomisen viittaamassa kohdassa Setälä ei kirjoita 1960-luvun "radikalismista" yleensä, vaan analysoi SKDL:n sisäistä vasemmistososialismia ja kirjoittaa *"Itse asiassa meidän ideoissamme oli yllättävän runsaasti vaikutteita uusvasemmistolaisen sivistyneistön ajattelusta".* Setälä kertoo mainittujen vasemmistososialististen ajatusten olleen pinnalla ennen SKDL:n 8.liittokokousta 1967.¹⁷⁷

Uusvasemmiston käsitteelle näyttää olevan tyypillistä, että ensin sitä ei juurikaan ole ja sitten siitä puhutaan jo menneessä aikamuodossa. Aikalaiset itse eivät nimittäneet itseään uusvasemmistolaisiksi. Vuonna 1968 uusvasemmisto-käsite oli kuitenkin olemassa, mutta ainakin osittain, menneessä muodossa. Antti Kuusi kirjoitti, kuinka uusvasemmisto on vaientanut itse itsensä ja kuinka se on juoksetettu väyksiin. Lähes pessimistisenä Kuusi myös toteaa, että *"ahtaasti ajatellen onkin sanottava, ettei Suomessa ole ollut eikä ole mitään varsinaista uutta vasemmistoa".*¹⁷⁸ Uusvasemmisto oli siis jotain marginaalista ja vaikeasti määriteltävää. Käsite otettiin aktiiviseen käyttöön myöhään ja hyvin pian siitä puhuttiin lähinnä jo menneessä muodossa.

Aikalaiskirjoituksissa hahmottuva kuva uusvasemmistosta on mielenkiintoisella tavalla sidoksissa uudistuvaan SKDL:ään. Vuonna 1967 Faros-seuran järjestämässä keskustelutilaisuudessa pohdittiin SKDL:n periaateohjelman luonnosta. Setälä näkee ohjelmaluonnoksessa uusvasemmistolaisia periaatteita, joita ovat taloudellisen demokratian toteuttaminen, porvariston henkisen hegemonian

¹⁷⁴ Kalevi Suomela Hirvasnoron haastattelussa (<http://hirvasnoro.blogspot.com/2006/06/kalevi-suomela-vaikutti1960-luvun.html>) 29.10.2010.

¹⁷⁵ Suomela 1994, 58. Suomelan ajatus toimii siten, että enemmistöön liityttiin, jotta voitaisiin vastustaa vähemmistöä. Sama logiikka saattoi toki toimia toisinkin päin. Kun SKP käytännössä oli jakaantunut, mutta virallisesti yksi ja sama puolue, tämä vaatisi tarkempaa tutkimusta. Melko yleinen ajatus on, että 70-luvulle tultaessa SKP:hen liityttiin erityisesti sen oppositiosiipeen (esim. Ylikangas 2002 (1986), 216.) mutta Suomelan mukaan oppositio oli ja pysyi oppositiona ja enemmistöön liityttiin tietoisesti vastustamaan vähemmistön NKP-sidonnaisuutta ja pitämään puolue kansallisten kommunistien käsissä. Kimmo Rentola tutkimuksessaan *"Vallankumouksen aave, vasemmisto, Beljakov ja Kekkonen 1970"* toteaa, että sekä SKP:n vähemmistöön että enemmistöön liityttiin erittäin tasaisesti. (Rentola 2005, 411) Liikkui myös epäilyjä, että kommunisteja soluttautui SDP:n jäseniksi, erityisesti huolta aiheutti ns. pälkäneläisten ryhmä. (Rentola 2005, 134)

¹⁷⁶ Tuominen 1991, 277-278.

¹⁷⁷ Setälä 1970, 80-82. Setälä itse hylkäsi vasemmistososialismin ja liittyi SKP:n vähemmistösiipeen vuonna 1970.

¹⁷⁸ Kuusi 1968, 44.

murtaminen ja yksilön vieraantumista lisäävien tekijöiden poistaminen. Puheenvuorossa korostuu ohjelman ainutlaatuisuus SKP:n ja sosiaalidemokratian välissä. Se ei pitäydy leniniläisessä valtiopoliisissa, muttei myöskään tyydy vallitseviin taloudellisiin voimasuhteisiin. Optimistisena Setälä mieltiikin, että luonnos ja *"mainittujen uuden vasemmiston periaatteiden hyväksyminen niinkin suureen poliittisen järjestön kuin SKDL:n viralliseksi ideologiaksi voisi merkitä uutta sysäystä sosialistisen keskustelun ja teorianmuodostuksen uudistumiselle Suomessa."*¹⁷⁹

Kyseisessä keskustelussa Rauno Setälä pohti, miten

*"viime vuosina on ollut havaittavissa merkkejä siitä, että länsi-Euroopan [sic] pitkälle kehittyneissä kapitalistisissa maissa kommunistinen liike on ollut pääsemässä irti hedelmättömästä dogmatismistaan ja sosialismista vieraantunut sosialidemokraattinen liike taas on osoittanut oireita vasemmistolaistumisesta."*¹⁸⁰

Ele Alenius puolestaan pohti vuonna 1966, kuinka *"on monia, jotka eivät ole voineet löytää täysin paikkaansa kummassakaan työväenliikkeen pääsuuntaa edustavassa puolueessa,"* tämän vuoksi juuri sosialistisen yhteisrintaman merkitys ja sen kehittäminen olisi tärkeää. Alenius korostaa, ettei sosialismin puolesta toimiminen edellytä kommunistiseen puolueeseen kuulumista.¹⁸¹

Vuonna 1970 Setälä muistelee kuinka *"meille vasemmistososialisteille meidän paikkamme, meidän sijaintimme oli vuonna 1965 kirkas ja selvä. Me emme seisseet paikallamme. Me menimme eteenpäin. Me olimme vauhdissa. SKP näytti olevan "ikuisine oppiriitoinen" perässä laahustajien jälkijoukko."* ja jatkaa *"Me näimme uutta vasemmistolaisuutta, uutta sosialistisuutta, vasemmistososialismia sekä SKP:ssä että SDP:ssä."*¹⁸² Myös Kimmo Rentola arvioi, että uusvasemmistosta puhuttiin paljon kansandemokraattien uudistuslinjan piirissä, mutta uudistajat olivat kuitenkin uusvasemmistossa *"vain toisella jalalla"*.¹⁸³

Kalevi Suomela puolestaan muistelee, että *"uusvasemmistolaisuus ikään kuin spontaanisti kohosi hegemonisoimaan 60-luvun SKDL:ä. Asiasta ei tarvinnut käydä katkeraa kamppailua, se tuntui luonnolliselta kehitykseltä sekä kotimaisia että kansainvälisiä taustoja ajatellen".* Suomelan mukaan *"Kommunismi ja SKP eivät herättäneet laajaa kiinnostusta. Se, mikä sytytti mieliä ja herätti kiinnostusta, oli uudistuva SKDL"*.¹⁸⁴

¹⁷⁹ Setälä 1967, Aikalainen 2/1967.

¹⁸⁰ Setälä 1967, Aikalainen 2/1967.

¹⁸¹ SKDL:n hallinnollinen jaosto, Liittoneuvoston pöytäkirja 4.-5.12.1965. Liite nro 7. mf. KanA.

¹⁸² Setälä 1970, 44-45.

¹⁸³ Rentola 1990, 255.

¹⁸⁴ Suomela 1994, 58.

4. KOHTI SOSIALISTISTA SUOMEA

4.1. Tavoitteena vasemmiston yhteistyö

Yhteistyökeskustelu vasemmiston sisällä aktualisoitui menestyksekkäiden vuoden 1964 kunnallisvaalien jälkeen.¹⁸⁵ Faros-seura kokoontui vuodenvaihteessa 1964–1965 keskustelemaan sosialismista, vasemmiston yhteistyöstä ja kulttuuripolitiikasta. Keskustelut on koottu kirjaksi, jonka alkusanat on kirjattu syksyllä 1965 ja kirja julkaistu vuonna 1966.¹⁸⁶ Alkusanoista voidaan lukea se myönteinen ilmapiiri, joka tuntui vallitsevan, kun 60-luku oli edennyt puoleen väliin. Todetaan, kuinka seuran perustamisen aikoihin rajat vasemmistossa olivat jyrkempiä ja nyt, asenteiden vapautumisen myötä, ovat seuran tehtävät joutuneet osin uudelleen arvioitaviksi.¹⁸⁷

Yhteistyökeskusteluja käytiin siis aktiivisesti ennen Koiviston vappupuhetta 1965, jossa hän ensimmäistä kertaa julkisesti avaa mahdollisuuden sosiaalidemokraattien ja SKDL/SKP:n yhteistyölle.¹⁸⁸ Faros-seuran keskustelijat edustivat vasemmiston eri tahoja ja mukana oli sekä puolueisiin kuuluvia että niihin kuulumattomia. Keskusteluissa oli mukana myös kulttuurielämän vaikuttajia, kuten runoilija Pentti Saarikoski. Huomionarvoista on, ettei mukaan mahtunut yhtään naista.

Faros-seuran keskusteluissa kysymys yhteistyöstä ei ollut aivan yksinkertainen, koska yhteistyön tasoja oli useita, samoin kuin vasemmistopuolueita. Yhteistyötasoja löytyi ainakin kolme; päivänpoliittinen yhteistyötaso, järjestöllinen yhteistyötaso ja ideologinen yhteistyö.¹⁸⁹ Faros-seuran keskustelu pohtii analyttisesti, minkälaisesta yhteistyöstä milloinkin puhutaan, eikä puhu jäsentymättömästi yhteistyön kannattajista tai vastustajista.

Päivänpoliittisen yhteistyön tason nähtiin jo olevan olemassa eduskunnassa ja kunnallisissa elimissä, mutta sitä pitäisi kehittää pidemmälle ja pohtia yhteisiä ratkaisuja ongelmiin. Ongelmana koettiin, että vain sovitaan yhteisestä kannasta *"johonkin porvarien tekemään aloitteeseen tai hallituksen esitykseen"*.¹⁹⁰ Yhteistyön vasemmistopuolueiden kesken tulisi siis olla aloitteellista ja dynaamista sekä eteenpäin pyrkivää, aktiivista yhteistyötä päivänpolitiikan kaikilla osa-alueilla.

¹⁸⁵ Hynynen 1966, 75; Koivisto 1966, 19-20; Salo 1966, 92.

¹⁸⁶ Lähdeviitteisiin, joilla viitataan Faros-seuran keskusteluihin tulee vuosiluvuksi 1966, vaikka keskustelut on käyty ainakin vuotta aikaisemmin.

¹⁸⁷ Entä nyt, vasemmisto? 1966, 8.

¹⁸⁸ Koivisto 1966, 19-27.

¹⁸⁹ Hentilä 1966, 80-82.

¹⁹⁰ Hentilä 1966, 81.

Järjestöllinen yhteistyö voisi esimerkiksi tarkoittaa vaaliliittoa. Vaaliliittojen esteenä nähtiin ideologiset erot, joiden olemassaoloa ei haluttu kieltää. Keskustelua kuitenkin herätti se, että vaaliliitot olivat onnistuneet sosiaalidemokraattien ja porvarien välillä näiden ideologisista eroista huolimatta.¹⁹¹ Ideologinen yhteistyö kiteytyi kysymykseen sosialismista.

Yhteistyökeskustelun päättymisestä umpikujaan oli huolestunut myös Jarno Pennanen. Tilannelehdessä vasemmiston yhteistyö oli jatkuvasti esillä ja malleja sen toteuttamiseen etsittiin aktiivisesti. Kun kaikki Suomen työväenpuolueet olivat ilmoittaneet pyrkivänsä demokraattista ja rauhanomaista tietä sosialismiin, niin mikä oli yhteistyön esteenä. Ongelmaksi näyttää Pennasen mukaan nousevan se, että toiset epäilevät toisten sosialismia ja toiset toisten rauhanomaisuutta ja demokraattisuutta. Umpikujan estämiseksi olisi Pennasen mukaan aloitettava keskustelu suomalaisen sosialismin strategiasta, rauhanomaisen sosialismiin siirtymisen pitkäjännitteisestä suunnittelusta.

Kaiken perustana oli Pennasen mukaan työväenpuolueiden enemmistön saaminen eduskuntaan. Vasemmiston yhteistyön edellytys oli kuitenkin keskinäisen luottamuksen saavuttaminen. Tämän jälkeen tulisi kehittää yhteistoimintaa ja luoda oma ohjelma ainakin seuraavaksi vaalikaudeksi. Ohjelman tavoitteet tulisi määritellä huolella ja osoittaa niiden toteuttamismahdollisuudet. Kun enemmistö oli saavutettu eduskuntavaaleissa, olisi siirryttävä työväenhallitukseen. Pysyvä kansanenemmistö tulisi tänä aikana voittaa työväenpuolueiden puolelle. Kun työväenhallitukset vakiintuisivat, siirryttäisiin ensimmäisiin toimenpiteisiin kohti sosialismia. Lopullinen vaihe olisi siirtyminen sosialismiin.¹⁹²

Sosialismin edellytyksenä oli siis vasemmistoenemmistöinen eduskunta ja vasemmistoyhteistyö. Aikalaiskirjoituksista ja -keskusteluista näkyy toivo siitä, että vasemmistoenemmistö ennen pitkää johtaa sosialismiin ja että Suomi oli valmis vähitellen parlamentaarista tietä siirtymään sosialismiin. Erimielisyyksiä oli kuitenkin siitä, mitä sosialismi oikeastaan oli, miten siihen päästään ja mitä sitten tehdään kun sosialismiin lopulta on päästy. Vasemmiston yhteistyö oli pohja, jolle sosialismia lähdettiin rakentamaan. Faros-seurassa keskustelua herättää eniten yhteistyöpyrkimysten ideologiset ongelmat.

¹⁹¹ Hentilä 1966, 81. (Eduskuntavaaleissa 1966 SKDL/SKP ja TPSL olivat vaaliliitossa.)

¹⁹² Pennanen 1965, Tilanne 2/1965.

Faros-seuran keskusteluissa ideologinen taso haluttiin kulminoida kysymyksiin vallankumouksesta, proletariaatin diktatuurista ja rauhanomaisesta siirtymisestä sosialismiin.¹⁹³ Kuitenkin vallankumous ja proletariaatin diktatuuri jäivät lopulta pelkäksi fraseologiaksi, koska yksimielisyys rauhanomaisesta siirtymisestä oli selviö. Proletariaatin diktatuuri tuntui näiden akateemisten miesten keskustelukerhossa kaukaiselta asialta, mutta luokka-käsite nostettiin kuitenkin esille ja pohdittiin, mikä ja mitä on työväenluokka. Päädyttiin siihen, ettei työväenluokalla voida tarkoittaa yhä vähenevää ruumiillisen työn tekijöiden luokkaa, vaan työväestöön kuuluvat kaikki omistamattomat luokat, jotka elävät myymällä työtään. Näin siis, Marxiin viitaten, proletariaatti on todella laaja käsite.¹⁹⁴

Työväenluokan ajateltiin kuitenkin sanana herättävän tietyissä ihmisryhmissä jopa vastenmielisyyttä. Tästä esimerkki oli keskusteluissa esille tuleva kuvitteellinen toimistotyöläinen, joka ei miellä itseään työväenluokkaan, eikä tajua sosialismin ajavan hänen etujaan. Sosialismia ei siis pitäisi perustella työväenluokan edulla, vaan koko kansan edulla. Erityisesti valistuneiden ja aikaansa seuraavien kansalaisten olisi ymmärrettävä kannattaa sosialismia.¹⁹⁵

Faros-seurassa sosialismi oli demokratian laajentamista, sen ulottamista yhteiskunnan kaikille alueille. Oleellista oli, että demokratian tulisi ulottua paitsi poliittiselle tasolle, myös taloudelliselle, oikeudelliselle ja sivistykselliselle tasolle.¹⁹⁶ Demokraattinen sosialismi määriteltiin vapaiden, tasa-arvoisten ja ihmisyydestään ylpeiden ihmisten yhteiskuntajärjestelmäksi, jotka olivat Erich Frommia lainaten *"ylpeitä siksi, että he ovat jotakin, ei siksi, että he omistavat jotakin."*¹⁹⁷ Keskusteluissa korostettiin vahvasti, että sosialismiin tuli edetä parlamentaarisen demokratian tietä ja väkivallalla sitä ei saanut missään tapauksessa toteuttaa.

Socialismin määrittely osoittautui lopulta mahdottomaksi. Faros-seurassa päädyttiin siihen, ettei sosialismia voi määrittää absoluuttisesti vaan on tyydyttävä suhteelliseen määrittelyyn: oli olemassa enemmän tai vähemmän sosialistisia maita ja enemmän tai vähemmän demokraattisia maita. Jos korostetaan poliittisen demokratian arvoa, niin maailman sosialistisen maa on Ruotsi.¹⁹⁸ Ruotsin malli saa Faros-seurassa kannatusta niin, että se onkin nähtävä ensisijaisena mallina sosialismille, ei niinkään Neuvostoliitto, joka kyllä nähtiin taloudellisessa mielessä maailman sosialistisimpana

¹⁹³ Hentilä 1966, 125.

¹⁹⁴ Suomela 1966, 52.

¹⁹⁵ Sipponen 1966, 45.

¹⁹⁶ Järvinen 1966, 31. Ajatuksessa on selvästi nähtävissä Gramscin porvarillisen hegemonian käsite eli nähtiin, että vaikka päätöksenteko on näennäisesti demokraattista, se oli riippuvaista hegemonisesta luonteesta.

¹⁹⁷ Suomela 1966, 19.

¹⁹⁸ Järvinen 1966, 55.

maana. Keskusteluissa tulee erittäin hyvin esille, että Neuvostoliitto ei ole demokraattinen maa. Ja maa joka ei ole demokraattinen, ei voi myöskään olla sosialistinen.¹⁹⁹

Oli selvää, että Ruotsin mallin mukainen pohjoismainen hyvinvointivaltio oli lähimpänä sosialismia. Ruotsia ei kuitenkaan rohjeta nimittää sosialistiseksi, vaan korostetaan edelleen, kuinka sosialismiin siirrytään siirtämällä tuotantovälineet yksityisestä omistuksesta yhteisomistukseen. Sosialismia ei kuitenkaan tule nähdä tuotantotavan kautta, vaan ensisijaisesti oikeudenmukaisuus- ja valtakysymyksenä.²⁰⁰

Faros-seuran keskusteluissa sosialismi nähtiin kehittyneempänä ja parempana yhteiskuntajärjestelmänä kuin kapitalismi, joten siihen siirtyminen oli ikään kuin luonnollinen jatkumo kansallisessa kehityksessä. Kun kansalaisten sivistys ja valistuneisuus lisääntyi, oli luonnollista, että he valitsevat sosialismin. Kapitalismi vanhana järjestelmänä tulisi ennen pitkää väistymään, kokemaan luonnollisen kuoleman.

Samanlaisia ajatuksia kuin edellä mainitut Faros-seuran linjaukset, on esittänyt Ele Alenius vuonna 1969 julkaistussa kirjassaan *"Sosialistiseen Suomeen"*. Onkin mahdoton välttää ajatusta, että "aleniuslainen" vasemmistososialismi on niin lähellä Tilanne-lehden ja Faros-seuran sosialismia, että ne ovat lähes identtisiä. Alenius korostaa kirjassaan erittäin voimakkaasti Suomen omaa kansallista tietä ja rauhanomaisuutta. Nämä ovat täysin samoja teemoja kuin mitä Pennanen korosti Tilanne-lehdessä vuonna 1965. Yhtäläisyyksiä on myös voimakkaassa reaaliosialismin kritiikissä: stalinismiin haluttiin tehdä eroa ja marxilaisuus sai suorastaan antikommunistisia piirteitä.

Alenius korostaa kansallista tietä sosialismiin ja paitsi työväestön myös sivistyneistön roolia. *"Se sosialismi on rakennettava Suomeen meidän oloistamme lähtien ja työväenliikkeen ja lukeneiston yhteisesti toteuttamana."* Alenius torjuu kaiken vallankumousromantiikan ja toteaa *"...meidän oloimme ovat toiset. Meidän on rakennettava eteenpäin siitä, mikä jo on saavutettu ja mihin Suomen työväenliike kärsivällisellä pitkäaikaisella työllään on yltänyt."*²⁰¹ Ele Aleniuksen tavoitetta Suomesta ensimmäinen parlamentaarisesti ja rauhanomaisesti sosialismiin siirtyneenä maana on pidettävä rohkeana. Ulkomaista esimerkkiä ei ollut. Myös Prahan kevään toivoa herättäneet tapahtumat olivat jo Aleniuksen kirjan julkaisuajankohtana osoittautuneet pettymykseksi.

¹⁹⁹ Järvinen 1966, 55; Suomela 1966, 17; Sipponen 1966, 61.

²⁰⁰ Järvinen 1966, 32.

²⁰¹ Alenius 1969

Tilanne ja Faros toimivat uuden vasemmistolaisen ajattelun edelläkävijöinä, ideologian, joka löysi 1960-luvun puolen välin jälkeen kodin SKDL:n sosialistisistä, vasemmistososialismista. Setälä arvioi kirjassaan, että suomalainen vasemmistososialismi oli lähellä eri maiden new left-ideologioita²⁰² ja mielestäni osuu tässä erittäin lähelle totuutta.

Kolmas vasemmistopuolue ei aikalaiskeskusteluissa saa kannatusta; olihan nähty, että esimerkiksi TPSL ei pystynyt houkuttelemaan äänestäjiä taakseen.²⁰³ Tilanne ei koskaan puhunut kolmannen sosialistisen puolueen puolesta, vaan korosti yhteistyön merkitystä. Vuonna 1965 myös Hannu Taanila korosti vasemmiston yhteistyötä. Kiinnostavasti ja oivaltavasti hän vertasi vasemmistoa kirkkoon, joka on lähtenyt luomaan omaa "ekumeenista kansanrintamaa". Vasemmiston yhteistyön tulisi siis huomioida ja kunnioittaa molempia osapuolia, eikä pyrkiä jommankumman osapuolen alistamiseen tai tuhoamiseen. Yhteistyö oli Taanilan mukaan mahdollinen ja mielekäs ainoastaan, jos on kaksi erillistä ja itsenäistä ryhmää.²⁰⁴

Ennen vuotta 1966 näkyvä tilannelainen linja oli väylä, jota kautta uudet vasemmistososialistiset ajatukset välitettiin Suomeen. Kyse oli uuden aikakauden uudenaikaisesta vasemmistolaisesta ajattelusta. Stalinin ajan rikokset tuomittiin ja reaaliosialismiin suhtauduttiin kriittisesti. Yöpakkaset ja noottikriisi olivat osoittaneet, että myös sosiaalidemokratian piti miettiä suuntaansa. Oli selvä tilaus uudelle, raikkaalle vaihtoehdolle, jota voisi nimittää uusvasemmistoksi. Samansuuntaisen arvion on tehnyt Risto Kolanen (1979), joka artikkelissaan arvioi, että uusvasemmisto manifestoitiin Suomeen ensi kerran Tilanteen pääkirjoituksessa alkuvuodesta 1962.²⁰⁵ Tilanne-lehden 2–3/1962 pääkirjoituksessa Jarno Pennanen pohtii käsitettä "vasen". Pennanen kirjoittaa, kuinka *"vasen on hengenlaatu, joka voi elähdyttää yhtä hyvin "porvarillisesti" ajattelevaa kuin sosialistia"*. Pennanen mielestä suomalaisista työväenpuolueista puuttuu vasenta henkeä ja hän peräänkuulutti *"keskinäistä ymmärtämystä yli puoluerajojen"*. Myös Rauno Setälä arvioi, että Pennanen toimittama *"Tilanne välitti kenties ensimmäisenä aktiivisesti Länsi-Euroopan new left -ajattelua Suomeen."*²⁰⁶

Selvältä näyttää, ettei uusvasemmisto-nimeä käytetty ennen vuotta 1966 ja että suomalaisessa tutkimusperinteessä uusvasemmisto on liitetty vuoden 1967 jälkeiseen aikaan. Tilanne edusti uutta vasemmistolaista ajattelua, joka suhtautui kriittisesti reaaliosialismiin, mutta myös

²⁰² Setälä 1970, 51-52. Kun Setälä arvioi vasemmistososialismin olleen lähellä new left -ideologiaa, hän selvästi erottaa uusvasemmistolaisuuden marxismi-leninismistä, jota myöhemmin päätyi kannattamaan.

²⁰³ Ks. esim. Tilanne 4/1964.

²⁰⁴ Taanila 1965, 81-82.

²⁰⁵ Kolanen 1979, 37.

²⁰⁶ Setälä 1070, 52.

oikeistososiaalidemokratiaan. Tämä uusi linja poikkesi sodan jälkeisen Suomen aikaisemmasta vasemmistolaisuudesta, jossa kommunistit näkivät aatteensa voittoisana fasismin kukistajana, uutena maailmanjärjestyksenä. Tilanteessa todetaankin, että *"oli aikoja, jolloin uskottiin, että sosialismi riittää uudeksi maailmankatsomukseksi, mutta mitä enemmän sosialismi on joutunut painiskelemaan käytännöllisen toteuttamisensa kanssa - sitä enemmän sen maailmankatsomus on vaihtunut ahtaaksi puoluekatsomukseksi"*²⁰⁷ Sosialismin tuli siis muuttua, mutta niin myös sosiaalidemokratian.

Suomalainen uusvasemmistolainen ajattelu näyttäytyi Tilanne-lehdessä ja Faros-seurassa. Uusvasemmistolaisuus oli tilannelaisuutta,²⁰⁸ ja Tilanteen ja Faros-seuran lakattua olemasta vuonna 1966²⁰⁹ se näkyi "aleniulusuutena" SKDL:n sosialistisiivessä. Tutkimieni aikalaiskirjoitusten pohjalta muodostuva uusvasemmisto halusi etsiä kommunismin ja sosiaalidemokratian väliltä kolmatta linjaa, jonka suomalainen ilmentymä oli pyrkimys vasemmiston yhteistyöhön.

4.2. Sosialistista kulttuuripolitiikkaa

Vasemmiston yhteistyö voi alkaa kulttuuripolitiikasta, pohdiskeli Arvo Salo vuonna 1965. Tällä tavoin saataisiin *"koko puuhalle älyllisesti kestävä perusta"*, hän jatkaa. Kulttuurin merkitys korostuu niin voimakkaasti aikalaiskirjoituksissa, muistelmissa ja myös tutkimuksessa, että sitä on mahdoton ohittaa.²¹⁰ Myöhemmin vuonna 1970 Salo muistelee kirjailija- ja taiteilijaryhmä Kiilan olleen merkittävä pohja "lavea lattia" 60-luvun kulttuuripoliittiselle keskustelulle.²¹¹

Kirjailija- ja taiteilijayhdistys Kiila ry perustettiin vuonna 1936. Kiila luonnehti itseään vahvasti proletaarikirjailijain ryhmäksi, vastusti fasismia ja pyrki edistämään rauhanaatetta ja sosialismia. Lapuan liikkeen jälkeisinä vuosina perustettu Kiila halusi jatkaa Tulenkantajien perinnettä ja tehdä

²⁰⁷ Tilanne 1/1964.

²⁰⁸ Paavo Lipponen mainitsee muistelmissaan, että Kalevi Suomela olisi nimittänyt itseään "tilannelaiseksi" määriteltessään omaa poliittista suuntaustaan. (Lipponen 2009, 177-178)

²⁰⁹ Tilanne julkaisi vuoden 1967 puolella vielä yhden ns. "jäähvyäisnumeron". Faros-seura puolestaan ei virallisesti lopettanut toimintaansa, mutta toiminnan voi nähdä hiipuneen vuoden 1966 jälkeen. Arkistosta löytyy toimintakertomus vielä vuodelta 1966, mutta ei sen jälkeiseltä ajalta. Myöskään suunniteltu kolmas julkaisu ei toteutunut. Faros-seura. KanA.

²¹⁰ Esim. ENV 1966, passim; Jallinoja 1983, 134; Setälä 1970,15.

²¹¹ Salo & Ahlfors 1970, 71.

eroa oikeistolaiseksi katsomaansa kirjallisuuteen. Kuitenkin Kiila oli vahvasti sivistyneistöryhmä. Sen ydinjoukko oli lähtöisin virkamieskodeista ja aikaan nähden korkeasti koulutettuja.²¹²

Yhdistyksen perustamisen aikoihin kiilalaiset sijoittivat itsensä poliittisesti lähinnä sosiaalidemokraattien vasempaan laitaan. Kuitenkin sodan loputtua ja fasismin kukistuttua kommunismi näytti todelliselta vaihtoehdolta. Vaikuttaa siltä, että monille kiilalaisille kommunistisen liikkeen merkitys perustui sen avainasemaan fasisminvastaisessa taistelussa. Kiilalaiset olivat kokeneet juuri fasismin nousun pahimpana uhkana rauhalle ja edistykselle.²¹³

Tilanne-lehdellä oli läheiset välit Kiilaan ja se osaltaan jatkoi kiilalaisten lehtien, kuten "40-luvun",²¹⁴ perinnettä. Kiilassa oli jo pitkään harmiteltu oman lehden puutetta, ja vaikka Tilanne ei Kiilan oma lehti ollutkaan, voidaan sen nähdä paikanneen tätä puutetta. Tilanteen toimittajakunnassa oli paljon samoja nimiä kuin 40-luku -lehdessä ja myös Tilanne oli kulttuurijulkaisu.²¹⁵

Tilanteen jokainen numero esitteli kulttuuria laajasti, sisältäen valtavasti runoutta, kirjallisuutta, elokuvaa ja jopa viisinäytöksinen näytelmä.²¹⁶ Esiteltyä kulttuuria ei erityisesti linjattu tai selitetty, mutta ilmeinen itsestäänselvyys kulttuuri sosialismin ohella oli. Pennasen tietämys kulttuurista oli laaja, ja hän myös suomensi runoja lehteen. Erityisesti hän halusi tuoda Etelä-Amerikan kirjallisuutta tunnetuksi ja Tilanne julkaisikin jo vuonna 1962 Pablo Nerudan runoja Pennasen suomentamana. Samassa numerossa Pennanen pohdiskeli Nerudan mahdollisuuksia kirjallisuuden Nobel-palkintoon.²¹⁷ Pablo Neruda sai Nobel-palkinnon vuonna 1971, joten Pennanen oli harrastuneisuudessaan ja tietämyksessään jopa aikaansa edellä. Tilanteeseen kirjoittivat säännöllisesti myös kiilalaiset kirjailijat, kuten Elvi Sinervo, Anja Vammelvuo, Arvo Turtiainen, Esa Adrian ja Ywe Jalander.

Rakennemuutoksen ja yhteiskunnan henkisen ilmapiirin myötä proletaarikirjailijaryhmä avautui vähitellen 1960-luvulle. Jonkinlaisena 60-luvun taitteen merkkipaaluna on pakko nähdä Väinö Linnan tuotannon merkitys. "*Tuntematon sotilas*" (1954) ei vielä saanut yksiselitteistä hyväksyntää Kiilan piirissä, koska sitä ei pidetty puhtaana työläiskirjallisuutena. Sen sijaan Linnan trilogia

²¹² Rinne 2006, 27, 81-84.

²¹³ Kalemaa 1984, 143; Rinne 2006, 86.

²¹⁴ 40-luku- lehti oli Kiilan oma lehti, joka aloitti ilmestymisen tammikuussa 1945. Se oli ajankohtaisiin aiheita käsittelevä lehti, jossa kirjallisuus luonnollisesti oli keskeisessä asemassa. Lehti kuitenkin kaatui taloudellisiin vaikeuksiin jo vuonna 1947.

²¹⁵ Rinne 2006, 140, 221. Mm. Jarno Pennanen ja Raoul Palmgren vaikuttivat jo 40-luku-lehdessä.

²¹⁶ Tilanne 12/1962.

²¹⁷ Tilanne 10-11/1962.

"Täällä pohjan tähden alla" (1958–1962) oli merkitykseltään ratkaiseva. Se sai suopean vastaanoton kansandemokraattisessa lehdistössä ja Kiilan piirissä. Linnan teos vahvisti kansallista eheyttämistä tavalla, jonka myös suurin osa vasemmistosta oli valmis hyväksymään. Matti Rinne luonnehtiikin Linnaa osuvasti konsensus-Suomen kirjailijaksi.²¹⁸

1960-luvun alun murros mahdollisti kulttuurin käsityksen laajenemisen vasemmiston piirissä. Ahtaasti määritelty, marginaalinenkin proletaarikirjallisuus antoi tilaa myös laajemmalle kulttuurin käsitteelle. Toisaalta vuorovaikutusta on täytynyt tapahtua myös toisin päin, ja uudella nousevalla sukupolvella on ollut merkitystä. Kulttuurissa tapahtui sama, mikä koko suomalaisessa yhteiskunnassakin: tiukat raja-aidat murtuivat.

Myös Yleisradion ohjelmapolitiikka heijasteli 1960-luvulla uusvasemmiston arvomaailmaa. Eino S. Revon johtajakausi (1965-1969) oli Setälän mukaan *"eettisen sosialismin ja uusvasemmistolaisuuden eteenpäin menon aikaa"*. Hieman irvailten Setälä nimittää Repoa Suomen merkittävimmäksi uusvasemmistolaiseksi.²¹⁹ Pertti Hemanuksen Repo-radiota²²⁰ käsittelevässä kirjassa Timo Bergholm²²¹ muistelee vuotta 1965 seuraavasti: *"Kyllä me olimme uusvasemmistolaisia parhaimmillaan ja tiedostimme sen itsekin, tiesimme Englannin New Leftin ja sen linjan vaikka sanaa uusvasemmisto tuskin vielä Suomessa tuolloin käytettiin"*²²²

Revon ja Repo-radion merkitys lieneekin ollut merkittävä uusvasemmistolaisen ajattelun leviämisen kannalta, mutta sitä ennen on täytynyt olla olemassa joku idea, mitä levittää. Puolueista juuri SKDL tuki uutta ohjelmapolitiikkaa. Hemanuksen mukaan "kansandemokraatit" olivat ainoa suuri puolue, joka ilman sisäisiä kiistoja hyväksyi Revon ja Repo-radion. Edistystä SKDL:n näkemyksen mukaan oli se, että Yleisradion ohjelmapolitiikka oli muuttunut monipuolisempaan suuntaan. Se ei edelleenkään ollut vasemmistolaista, muttei enää yksisilmäisen porvarillista.²²³

Setälän mukaan Yleisradio oli Revon aikana leimallisesti juuri uusvasemmistolaisen sivistyneistön radio: *"Aikaisemmasta porvariston radiosta ei suinkaan Revon aikana tullut työväenluokan radiota, vaan ennen kaikkea edistysmielisen sivistyneistön radio."*²²⁴ Repo-radio sai osakseen kritiikkiä paitsi

²¹⁸ Rinne 2006, 229.

²¹⁹ Setälä 1970, 105.

²²⁰ Repo-radiosta on useita eri kirjoitusmuotoja. Vakiintunutta käytäntöä ei ole. Kielitoimiston suosituksen mukaan olen käyttänyt muotoa Repo-radio.

²²¹ Timo Bergholm oli Kalle Holmbergin ja Kaisa Korhosen kanssa yksi Orvokki-kabareen suunnittelijoista ja toteuttajista.

²²² Hemanus 1972, 87.

²²³ Hemanus 1972, 180.

²²⁴ Setälä 1970, 105.

poliittiselta oikeistolta, myös työväestöltä. Setälän mukaan työväestö ja maaseudun vähävarainen pienviljelijäväestö eivät suinkaan tunteneet omakseen kaikkea Yleisradion uudessa ohjelmistossa.²²⁵

Sama vasemmistolaisen sivistyneistön ja porvarillisen liberalismien liitto näkyi myös muilla kulttuurin osa-alueilla. 1950–60-lukujen vaihteessa Arvo Salon päätoimittajakaudella Ylioppilaslehdellä oli Hemanuksen mukaan suuri kulttuuripoliittinen merkitys, ja se yhdisti porvarilliset ja vasemmistolaiset liberaalit.²²⁶ Vielä vuonna 1966 Ylioppilasteatterin Lapualaisooppera oli enemmän ylioppilasnuorisoa yhdistävä kuin erottava tekijä. Vesikansan mukaan *"Lapualaisoopperaa sävytti "edistyksellinen" konsensus [...] eikä fiksuille porvareille ollut näytelmässä juuri loukkaantumisen aiheita"*²²⁷ Sosialismista tuskin puhuttiin, mutta yhteiskunnan epäkohtien osoittaminen oli suotavaa. Kulttuuriradikalismissa tärkeää oli kulttuurin vapauden puolustaminen.

Pertti Hemanus korostaa uusvasemmiston ja liberaalin porvariston yhteisymmärrystä, joka ainakin kulttuurin saralla oli niin tiivis, että Hemanus nimittää sitä "avioliitoksi". Hemanus kirjoittaa, kuinka "kekkoslaisuus" yhdisti, ja

*"tyypillistä on myös se, että eräät liberaalit kekkoslaiset kokivat itsestään selvästi olevansa edistyksellisempiä ja enemmän "vasemmalla" kuin monet sosiaalidemokraatit. Siksi he pitivät yllä läheisiä yhteyksiä uuteen vasemmistoon ja miltei samaistuivat siihen - sillä uuden vasemmiston omin alue oli aluksi pasifismi eikä se tehnyt työtä sosialistisen talousjärjestelmän puolesta. Näin ollen uuden vasemmiston ja porvarillisen liberalismien välille ei syntynyt ristiriitaa."*²²⁸

Kulttuuriradikaali painotus nousi merkittäväksi tekijäksi suomalaisessa uusvasemmistossa. Ne limittyivät niin tiiviisti toisiinsa, ettei niitä juurikaan pysty erottamaan. Uusvasemmistolle oli tyypillistä vahva kulttuuripoliittinen painotus, joka pohjautui taiteilijajyhdistys Kiilaan. Toisaalta kulttuuriradikalismien käsite on niin epäselvä, että sen käyttäminen on vaikeaa. Kun uusvasemmiston käsitteeseen liitetään yhtäältä kulttuuriradikalismi²²⁹ ja toisaalta kulttuuriradikalismien hiipuminen,²³⁰ olo on vähintäänkin sekava. Tutkimiani aikalaikirjoituksia leimaa kuitenkin voimakas kulttuurimyönteisyys. Kulttuurimyönteisyys voi olla itseisarvo, mutta

²²⁵ Setälä 1970, 106.

²²⁶ Hemanus 1972, 40.

²²⁷ Vesikansa 1988, 21.

²²⁸ Hemanus 1972, 220.

²²⁹ Esim. Paastela 1994, 52.

²³⁰ Esim. Rentola 1994, 11, 13; Rentola 1990, 254. Rentolan mukaan kulttuuriradikalismien ehtyminen oli yksi vuoden 1968 ilmiöistä. Samaan ajankohtaan Rentola sijoittaa uusvasemmiston nousun. Kahden artikkelin painopisteet poikkeavat toisistaan, mutta niistä muodostuu kuitenkin selkeä kokonaisuus.

sitä voi pitää myös osoituksena yleisen hyvinvoinnin lisääntymisestä. Se voi myös kertoa siitä, että kulttuurinen pääoma on ollut itsestäänselvyys. Kulttuurintuntemus on ollut laajaa ja sillä on ollut jo pitkät perinteet. 1960-luvun yhteiskunnan murros laajensi kulttuurin käsitettä, mutta – tässä kontekstissa – ei tuonut mukanaan yhteentörmäystä.

Uusvasemmistolaisuus intellektuaalisena ja kulttuurisena ilmiönä oli lopulta lähempänä liberaalia porvaristoa kuin perinteistä työväenliikettä. Tämä näkyy ehkä selvimmin yleisradiossa Eino S. Revon johtajakaudella: Repo-radio ei heijastanut työväenluokan arvomaailmaa, vaan uusvasemmistolaisen sivistyneistön ja liberaalin porvariston arvomaailmaa.²³¹ Se oli liberaalia ja kaupunkilaista.

4.3. Yhteiskunnallisen uudistamisen tavoitteet

Yhteiskuntaa oli uudistettava. 60-luvun alussa mieluiten kohti sosialismia, koska *"Sosialismin eettilliset päämäärät ovat niin selviä ja niin järkeen meneviä"*²³² ja *"Jokainen kanssaihmistensä elämäntoteutumiseen eläytyjä tai heidän hyvinvoinnistaan vastuuta tunteva ihminen on sosialisti"*²³³ Faros-seurassa mietittiin vuonna 1963 sosialismia ja yritettiin jopa löytää käytäntöä aatteen takaa. Se ei ollut kovin helppoa, sillä helpompaa tuntui olevan kapitalismin syyttäminen ihmiskunnan kärsimyksistä. Olihan niin, että *"Kaiken yhteiskuntapolitiikan perimmäisenä tarkoituksena tulee olla maailmassa vallitsevan tuskan ja kärsimyksen vähentäminen – ja mikäli mahdollista poistaminen – sekä ihmisen kehittäminen jalommaksi, täydellisemmäksi ja onnellisemmaksi olenoksi."*²³⁴

Sosialismi ei kuitenkaan toteudu itsestään, todettiin, vaan *"vaatii jatkuvaa määrätietoista taistelua oikeaksi havaittujen tavoitteiden puolesta"*²³⁵ Suomessa olisi otettava esille kysymys keskeisten tuotannon alojen sosialisoinnista ja tuotannon muuttamisesta suunnitelmalliseksi: *"Vain nämä tärkeät uudistukset voivat meilläkin johtaa tuotannon ja elintason pysyvään nousuun ja sosiaalipoliittisten uudistusten keskeyttömään toteuttamiseen"*. Sosialisoinniskohteiksi mainittiin lääketeollisuus ja apteekkilaitos, pesuaineteollisuus, tupakka- ja makeisteollisuus, mutta

²³¹ Hemanus 1972, 221, 224; Setälä 1970, 105.

²³² Juurmaa 1963, 11.

²³³ Weckroth 1963, 21.

²³⁴ Olli 1963, 37.

²³⁵ Olli 1963, 51.

erityisesti korostettiin pankkien ja vakuutuslaitoksen sekä ulkomaankaupan sosialisointia. Nämä olivat *"kapitalismin päälinnakkeita"*, joihin hyökkäyksen tulisi voimakkaasti kohdistua.²³⁶ Keskustelijoita huolettaa myös asuntokysymys ja sosialisointi nähdään ratkaisuna tähänkin ongelmaan.²³⁷

Puheenvuoroissa ei voi olla näkymättä toisen maailmansodan perintö. Kansallissosialistisen Saksan esimerkki oli osoittanut, ettei ihmiskunnan tie voi olla tuhoava, vahvemman oikeuden tie, vaan *"Kaikella yhteiskuntapolitiikalla pitää olla eetillinen perustansa ja sen tulee perustua jokaisen ihmisyksilön kunnioitukseen ja ainutlaatuisuuden myöntämiseen"*.²³⁸ Usko siihen, että maailma on muuttumassa, näkyy kirjoituksissa. Maailmansodan synkkä muisto oli vielä lähellä ja sitä vasten sosialismi oli uutta ja edistyksellistä. Koska maailmansota ja ihmisten kärsimykset olivat kapitalismin aiheuttamia, sosialismi oli todellinen vaihtoehto. On huomattava, että puhuttiin nimenomaan sosialismista, eikä kommunismia sanana käytetty. Reaalisosialismi ja Neuvostoliiton diktatuuri tuomittiin tai sitä ei mainittu. Kun vältettiin sanaa kommunismi ja puhuttiin sosialismista, tarkoitettiin siis jotain muuta kuin Neuvostoliiton reaalisosialismia.

Vuosikymmenen puoliväliin tullessa keskustelujen sävy muuttui. Kun vuonna 1963 Faros-seurassa korostui vielä tuotantolaitosten sosialisointi, niin vuonna 1965 puhuttiin jo enemmän oikeudenmukaisuudesta ja tasa-arvosta. Todellisuus aikalaiskeskusteluissa näytti olleen se, ettei konkreettisia tavoitteita juurikaan asetettu, vaan keskityttiin sosialistiseen teoretisointiin. Tärkeää oli myös kulttuurin vapauden turvaaminen. Konkreettiset ehdotukset esimerkiksi työväestön olojen parantamiseksi tulivat vähemmän esille.²³⁹

Selkeät esimerkit sosialisoinnin kohteista vähenivät ja muuttuivat varovaisiksi pohdinnoiksi. Tavoitteet sosialismista tai sosialistisemmasta Suomesta olivat silti muutamissa esimerkeissä aivan konkreettisia, kuten toive työpaikkademokratiasta. Ajatus, että yhteiskunnan olisi lisättävä kansalaisilleen antamiensa ilmaisten palvelusten määrää, konkretisoitui koulutuksessa ja terveydenhuollossa. Niiden tulisi olla *"täysin tai miltei täysin ilmaisia ja niitä tarvitsevien saatavissa ilman, ettei heille aiheudu taloudellista rasitusta"*. Myös ajatus, että paikallisliikenne

²³⁶ Olli 1963, 51.

²³⁷ Mäkinen 1963, 60.

²³⁸ Olli 1963, 37.

²³⁹ Myös Ele Alenius kertoo muistelmissaan, kuinka "suuret linjat" ja periaatekysymykset tuntuivat luonteelta, mutta ihmisiä askarruttavat välittömästi omaa elämää ja toimeentuloa koskevat asiat vieraammilta (Alenius 1995, 179). Työväen asian rinnalle nousivat erilaiset näkökulmat ja painotukset, joista löytyi kosketuspintaa kaupunkilaiselle, liberaalille ja koulutetulle kannattajakunnalle. Vaikka perinteinen työväenasia ei unohtunutkaan, voi SKDL:n uudistuslinjan diskurssissa nähdä yhtymäkohtia Faros-seuran "salonkisosialismiin".

olisi käyttäjilleen ilmainen, oli listattu yhdeksi ehdotukseksi. Varsinaiseen sosialisointiin otettiin kantaa yllättävänkin varovasti.²⁴⁰

Sosialismi oli tässä vasemmistolaisten miesten keskustelussa myönteinen asia, joka konkreettisesti paransi ihmisten elämää. Se liitettiin keskusteluun terveydenhuollosta ja koulutuksesta, vaikka sama keskustelu olisi voitu käydä myös ilman mainintaa sosialismista. Monet yhteiskunnallisten uudistusten tavoitteet, jotka keskusteluissa mainittiin, olivat toteuttamiskelpoisia myös ilman sosialismia. Pankkien tai vakuutusyhtiöiden sosialisoinnin sijaan sosialismi kiteytyy ajankohtaisiin kysymyksiin koulutuksesta ja sivistyksestä.

Kun Helsingin Sanomat vuonna 1961 kirjoitti, ettei *"uuden ja kalliin koulujärjestelmän luomiseen"* ole mitään tarvetta²⁴¹, oli yhtenäiskoulu kuitenkin vasemmiston tavoite, jota oli valmisteltu jo 1950-luvulta lähtien.²⁴² Esimerkiksi SKDL:n Liittoneuvoston hyväksymässä lausumassa vuonna 1965 kolmen tärkeimmän tavoitteen joukkoon kuului *"Kulttuurimme kehittäminen ja koulun uudistus"*. Kohtaan on erityisesti lisätty *"koulun uudistuksen pikainen toteuttaminen"*.²⁴³

Työtä yhtenäiskoulun hyväksi teki erityisesti sosiaalidemokraatti R. H. Oittinen, jota pidetään koko peruskoulu-uudistuksen pääarkkitehtinä. Peruskouluhanke sai myötätuulta, kun osa maalaisliiton jäsenistä ryhtyi kannattamaan sitä 60-luvulle tultaessa. Peruskoulun vastustus oli poliittisessa oikeistossa kuitenkin kiivasta. Koulu-uudistusta nimitettiin keskikoulun sosialisoinniksi ja erityisesti pelättiin ja arvosteltiin uudistuksesta aiheutuvaa "tason laskua"²⁴⁴ Sitkeydellä ja poliittisilla kompromisseilla vasemmisto vei esitystä kuitenkin eteenpäin.

Vasemmistolle tärkeät koulutus- ja sosiaalipolitiikka ovat olleet 1960-luvun merkittävimpiä kysymyksiä. Sen voi myös nähdä yhdistäneen eri sukupolvet. Oittisen, Palmgrenin ja Pennasen sukupolvi saattoi suhtautua erittäin kriittisesti 60-luvun lopun radikalismiin sellaisena kuin se yleensä nähdään²⁴⁵ ja sai myös kritiikkiä itse osakseen,²⁴⁶ mutta silti 60-luvun radikaaleimmat

²⁴⁰ Sipponen 1966, 25-26. Sosialisointikohteiksi mainittiin myös asutuskeskusten tonttimaat, pankit ja vakuutuslaitokset sekä apteekit ja lääketeollisuus, mutta keskustelu ei kuitenkaan keskittynyt näihin asioihin.

²⁴¹ Helsingin Sanomat 5.2.1961.

²⁴² Oittisen elämäkerrassa Viljo Ripatti toteaa, että yhtenäiskouluajatus oli ollut työväenliikkeen ohjelmajulistuksessa jo vuoden 1893 työväenyhdistysten edustajakokouksessa, jolloin itse puoluetta ei ollut vielä edes perustettu. Unelma yhtenäiskoulusta aktivoitui vasta toisen maailmansodan jälkeen, mutta oli ajatuksena vielä paljon vanhempi. (Ripatti 1992, 203).

²⁴³ SKDL: n Liittoneuvoston pöytäkirja 16.5.1967. liite nro 11. Mf. KanA.

²⁴⁴ Ripatti 1992, 246.

²⁴⁵ Kalemaa 1984, 276. Palmgren vastusti mm. korkeakoulumaailman kaavailtua hallinnonuudistusta (vuonna 1969) ja vastasi Antti Eskolan kirjeeseen *"Se että olen marxilainen, ei merkitse, että olisin anarkoromantikko, sukupolvimasokisti ja joukkoperseennuolija. En allekirjoita."*

²⁴⁶ Ripatti 1992, 190.

ajatukset ja uudistukset saivat alkunsa tämän sukupolven parissa.²⁴⁷ Sukupolven, joka oli nähnyt Suomen itsenäistymisen ja sotavuodet ja joutui 60-luvulla toteamaan Oittisen tavoin: *"On aika vaikea käsittää, mitä vallankumouksella oikein tarkoitetaan demokraattisessa maassa, jossa on sananvapaus, yhdistymisvapaus sekä yleinen ja yhtäläinen äänioikeus - myös verraten nuorilla kansalaisilla"*²⁴⁸ Sukupolven käsite onkin liian yksinkertainen selitys, kun kyse on ideologiasta ja ymmärretään parlamentaarisen päätöksenteon hitaus.

Pekka Kuusi julkaisi vuonna 1961 kuuluisan *"60-luvun sosiaalipolitiikan"* ja yleistyi käsitys, että sosiaalipolitiikalla nähtiin olevan myös taloudellista kasvua edistävä vaikutus. Tiukan talouspoliittisen linjan jälkeen tämä oli uutta. Toisaalta taloudellinen kasvu oli edellytys sosiaalisille uudistuksille eli ne ruokkivat toinen toisiaan. Jatkovaa taloudellista kasvua ei 60-luvulla juurikaan kyseenalaistettu, niin paljon hyvinvointia se lisäsi. Muutamia harvoja kulutusta arvostelevia kommentteja löytyy, mutta nekin kritisoivat enemmän amerikkalaista elintapaa kuin kulutusta sinänsä. Suomalainen elintason nousu oli niin tervetullut asia, ettei siinä nähty kielteisiä asioita. Huoli ympäristön tilasta ei vielä 60-luvulla noussut näkyvästi esille.

Uusvasemmistolaisuus näyttää kulkeneen ideologiasta kohti kansanrintamaa ja käytännön politiikkaa. Kun vuoden 1966 eduskuntavaalit lähestyivät, puheet sosialismista vähenivät. Työväenliikkeen ja porvariston välinen ristiriita ei enää näyttäytynyt sovittamattomalta. Tämä ristiriita pääoman ja työn välillä, joka ratkeaa vain sosialistisen valtion syntymisellä, menetti vähitellen merkitystään. Uudelle vasemmistolaiselle ajattelulle oli luonteenomaista, että jyrkän marxilaisen vastakkainasettelun tilalle nousivat humanistiset ja demokraattiset arvot.

Erkki Tuomioja kiteyttää ajatuksen vuonna 1967 seuraavasti: *"Sosialismi on humanistinen aate, ei kokoelma dogmeja. Humanistiset, kansainvälisesti ajattelevat liberaali-porvarit ovat paljon enemmän todellisia vasemmistolaisia kuin sosialistit, jotka käyttävät väkivaltaisia menetelmiä tai hyväksyvät niiden käytön."*²⁴⁹

²⁴⁷ Kiinnostavaa on, että Oittinen ja samana vuonna 1912 syntynyt Raoul Palmgren olivat koulutovereita ja ystäviä. Palmgrenin kulttuurimyönteinen ja intellektuelli vaikutus ulottui Kiilan kautta Tilanteen sivuille. Palmgren oli sitoutumaton vasemmistolainen, jonka aatemaailma pohjautui maailmansotien väliseen anti-fasismiin ja toisaalta 50-luvulta alkaen reaaliosialismin kritiikkiin. Kulttuurin ja sivistyksen merkitys oli Palmgrenille suuri. Samat asiat, kulttuuri ja sivistys, olivat myös Oittiselle tärkeitä. Miehet ammensivat samasta maailmansotien välisestä perinnöstä, jossa tärkeää oli taistella fasismia vastaan ja puolustaa työväenasiaa, vaalia sivistystä, kulttuuria ja koulutusta. (Ks. tarkemmin Ripatti 1992; Kalemaa 1984.)

²⁴⁸ Ripatti 1992, 188. Yhteinen ideologia ja yhteiset tavoitteet voivat olla yhteistä sukupolvea merkittävämpiä asioita (poliittisessa) käyttäytymisessä, vaikka sukupolven tai sukupolvikonfliktin merkitys monessa tutkimuksessa korostuukin.

²⁴⁹ Tuomioja 1967, 50.

Sosialismista puhuttaessa ryhdyttiinkin korostamaan humanismia ja demokratiaa. Toivo ja luottamus siihen, että vasemmiston vaalivoitto on mahdollinen, lisäsi myös vastuuta. Jonkinlainen varovaisuus leimasi puheita. Selvää oli, että realisosialismia ja neuvostoblokin poliittisen kulttuurin ulottamista Suomeen ei haluttu, mutta oliko olemassa todellisia vaihtoehtoja? Vuonna 1968 nähtiin, ettei ihmiskasvoisella sosialismilla ollut mahdollisuuksia, vaan Neuvostoliitto puuttui Tshekkoslovakiassa asiaan kovalla kädellä. Realisosialismi osoittautui esteeksi sosialismin etenemiselle.

5. VASEMMISTO VALLASSA

*"Kukan kaunein kukinta on sen lakastumisen merkki, sanotaan."*²⁵⁰

5.1. Vuoden 1966 vaalivoiton tausta

Kukan kaunein kukinta oli vuosi 1966 ja vasemmiston vaalivoitto. Vaalivoiton syitä täytyy hakea edellisten vaalien jälkeisistä tilannearvioista. Oli selvää, että Neuvostoliiton nootti ja Honka-liitto olivat vaikuttaneet SDP:n tappioon edellisissä eduskuntavaaleissa vuonna 1962. Ulkopoliittista linjaa oli SDP:n sisällä kuitenkin selvästi muutettu, ja politiikkaa pyrittiin muutenkin muuttamaan Paasion johdolla "pari piirua vasemmalle". Tämän on analysoitu tarkoittaneen lähinnä puolueen eheyttämistä ja uskottavuuden saamista takaisin työväestön silmissä.²⁵¹ Yhteistyöstä SKDL/SKP:n kanssa ei vielä tässä vaiheessa puhuttu, SDP:n oman eheytyksen kanssa riitti tekemistä. Puolueen eheytyksen esteenä eivät niinkään olleet ideologiset syyt, vaan valtapoliittiset kysymykset.²⁵²

SDP:n oikeistosiipeen kuulunut Väinö Leskinen teki kuuluisan käännöksensä vuonna 1965. Lasse Lehtinen käsittelee väitöskirjassaan Leskisen kääntymystä ja kuvaa sitä seuraavasti: *"Leskisen kaikista ulostuloista vuoden 1965 kääntymys Kekkonen kannattajaksi ja Neuvostoliiton ymmärtäjäksi oli kuitenkin mannerlaattojen liikkumiseen verrattava pamaus."*²⁵³ Leskisen puheessa oli kuuluisa lausahdus: *"Politiikassa on aika sopia ja aika sotia. Nyt on aika sopia."* Puheessaan

²⁵⁰ Kuusi 1968, 45. Antti Kuusi arvioi kirjassaan *"Ylioppilaitten vallankumous"*, että vuosi 1966 oli jo "lakastumisen" aikaa.

²⁵¹ Sivonen 1985, 165; ks. myös Lehtinen 2002, 401.

²⁵² Ks. Keskinen 1978, 195. Keskinen mainitsee Väinö Leskisen elämäkerrassaan, että *"Leskisen läheiset avustajat myöntävät suoraan, että heidän taktikkaansa kuului estää puolueen eheytyminen toistaiseksi, valtapoliittisista syistä."*

²⁵³ Lehtinen 2002, 438.

Leskinen selvitteli suhteita Neuvostoliittoon, tasavallan presidenttiin ja kommunisteihin. Hän arvioi kriittisesti Honka-liittoa ja Väinö Tannerin puheenjohtajakautta.²⁵⁴

Vuonna 1966 Leskinen teki Moskovaan matkan, jonka tarkoituksena oli vakuuttaa Neuvostoliitto hänen uudesta poliittisesta linjastaan. Lasse Lehtisen mukaan Leskisen tarkoitus oli myös vakuuttaa Suomen poliittinen kenttä ja erityisesti presidentti Kekkonen. Lehtinen päätyy ajatelmaan, kuinka Leskisen kohtaloksi jäi lopulta olla "Kekkonen maskotti" ja Moskovan malliesimerkki entisiä tekojaan katuvasta käännyttämisestä.²⁵⁵ Väinö Leskisen elämäkerran kirjoittanut Tuomas Keskinen puolestaan näkee asiat toisin. Hänelle Leskisen käänös oli "uutta idänpolitiikkaa", joka perustui reaaliolitoikiikkaan ja kykyyn nähdä tulevaisuuteen. Keskinen vertaa Leskistä Willy Brandtiin, jonka linjaa liittokanslerina ryhdyttiin nimittämään uudeksi idänpolitoikiikaksi. Molemmilla poliitikoilla tähän "ystävyyden ja rauhan" idänpolitoikiikkaan kuului suhteiden parantaminen Neuvostoliittoon, Leskinen vain ehti ennen Brandtia.²⁵⁶

Miksi SDP lopulta sai vaalivoiton vuoden 1966 eduskuntavaaleissa? Kansanedustajien määrä nousi 17 edustajalla ja paikkaluvuksi tuli 55 edustajaa. Lasse Lehtinen väitöskirjassaan päätyy tulkintaan, jonka mukaan oikeisto äänesti vasemmiston valtaan.²⁵⁷ Kun SDP ennen eduskuntavaaleja kampanjoi ahkerasti uudella vasemmistolaisemmalla politiikalla ja piti hallitusyhteistyötä myös SKDL/SKP:n kanssa mahdollisena, Lehtisen tulkinta tuntuu rohkealta. Ehkä kuitenkin osa porvarillisesti ajattelevista äänestäjistä katsoi voivansa äänestää SDP:tä, jolla oli listoillaan ehdokkaita myös perinteisen työväenliikkeen ulkopuolelta. Todennäköisesti SDP sai ääniä, jotka oli tarkoitettu vastustamaan SKDL/SKP:tä ja mahdollista sosialisoinnin vaaraa. Mielenkiintoista kuitenkin on, että SDP oli tietoisesti muuttanut politiikkaansa vasemmistolaisemmaksi ja yhteistyöhakuisemmaksi. Eikö kokoomus olisi ollut turvallisempi puolue vastustamaan sosialisointia? Lehtisen mielestä ei.

Vasemmistolaisuus ja uusvasemmistolaiset ajatukset herättivät kiinnostusta yhä laajemmissa ihmisjoukoissa, minkä olivat jo kunnallisvaalit osoittaneet. SKDL/SKP:n äänestäminen oli kuitenkin kynnyks, joka oli vaikea ylittää.²⁵⁸ Näin ollen voidaan ajatella, että uusvasemmistolaisista

²⁵⁴ Leskinen 1967, 115-119. Leskisen muistelmista on luettavissa lähes koko hänen poliittinen tilannekatsauksensa Helsingin sosiaalidemokraattisen puolueen piirikokouksessa 15.10.1965.

²⁵⁵ Lehtinen 2002, 438,498. Lehtisen mukaan Väinö Leskisen nimellä oli suuri julkisuusarvo ja kun kyseessä oli vielä karismaattisena pidetty poliitikko, oli Leskisen kääntymys Neuvostoliitolle mieleinen asia ja myös eräänlainen voitto.

²⁵⁶ Keskinen 1985, 271.

²⁵⁷ Lehtinen 2002, 445, 447.

²⁵⁸ Useat aikalaiskirjoitukset toteavat, kuinka SKDL /SKP oli edelleen jotain epäilyttävää ja leimaavaa. (Esim. Eskola 1969, passim; Jyränki 1970, 42; Setälä 1970, passim.) SDP sen sijaan oli vahvasti yhteiskuntakelpoinen ja parlamentaarinen puolue.

virtauksista hyötyi eniten SDP. Sosiaalidemokraatit saivat vetoapua myös Tilanne-lehdeltä, joka muutti painopistettään 60-luvun puolen välin paikkeilla. Kiinnostus SKDL/SKP:n suuntaan väheni, ja sosiaalidemokratia ja SDP nousivat enemmän esille.²⁵⁹

Pekka Kuusen ulkopoliittiset avaukset saivat presidentti Kekkonen hyväksynnän. Pekka Kuusen ulkopoliittinen realismi oli erinomaisesti ajoitettua taktiikkaa, jonka tarkoitus oli osaltaan pystyä keskittymään SDP:lle ja Kuuselle tärkeään sosiaalipolitiikkaan. Suuret yhteiskunnalliset uudistukset odottivat alkavalla vaalikaudella, eikä voimia saanut käyttää keskinäiseen riiteltyyn. 1960-luvun suurimpia saavutuksia olikin poliittinen konsensus.

SKDL/SKP:ssä puoluehajaannus repi rivejä, ja ahdinko syveni vuosikymmenen loppua kohden. Sisäiset ristiriidat eivät ainakaan suoranaisesti vaikuttaneet puolueen haluun päästä jälleen hallitukseen. Kommunisteille kolmen suuren yhteistyön hajoaminen vuonna 1948 oli karvas pala, ja he pitivät koko oppositiokautensa ajan tavoitteenaan pääsyä hallitukseen. Kun SDP:n puoluekokouksessa uudeksi puheenjohtajaksi nousi Pertti Paasio ja Leskinen ja Tanner jäivät syrjään, alkoi SKP:n jyrkän kielteinen linja SDP:tä kohtaan muuttua suopeammaksi.²⁶⁰

Vuonna 1964 sosiaalidemokraattien avaukset herättivät SKP:n mielenkiinnon. Pekka Kuusen puhe sai kommunisteilta kiitosta, ja sitä arvioitiin varovaiseksi kehitykseksi kohti parempaa ulkopolitiikkaa. Myönteistä huomiota herättivät myös Bo Ahlforsin ja Antti Eskolan esiintymiset työväenliikkeen yhteistoiminnan puolesta. Myös Mauno Koiviston vappupuheella vuonna 1965 oli merkitystä.²⁶¹

Jukka Paastelan mukaan SKP:ltä kiitosta saaneet puheenvuorot tulivat pitkälti nuorilta sosiaalidemokraateilta ja heitä lähellä olevilta ryhmittymiltä. Niiden vaikutusta SDP:n johtoon on vaikea arvioida.²⁶² On kuitenkin todennäköistä, että puolue sai vaikutteita ulkoapäin, jotka sitten näkyivät SDP:n sisäisessä kehityksessä. Ilmeisesti Leskisen poliittinen suunnanmuutos on ainakin jossain määrin johtunut uusista vasemmistolaisista ajatuksista, nuoren polven vasemmistolaisesta radikalismista.²⁶³

²⁵⁹ Vuodesta 1963 eteenpäin ja erityisesti vuosikerrassa 1966 vahvistuu SDP:n panos. Sosiaalidemokraattiset teemat näkyvät sisällössä lehden alkuvuosia myönteisemmässä valossa.

²⁶⁰ Paastela 1990, 102-103.

²⁶¹ Paastela 1990, 105.

²⁶² Paastela 1990, 105.

²⁶³ Leskinen 1967, 136.

Myös SKDL/SKP:n omalla sisäisellä kehityksellä oli suuri merkitys siihen, että yhteistyömahdollisuudet avautuivat. Näyttää siltä, että yhteistyöehdotukset saivat SDP:ssä vastakaikua vasta sitten, kun SKDL/SKP:ssä oli johto vaihtunut. Mauno Koivistolla ei ollut ongelmia keskustella Ele Aleniuksen kanssa mahdollisesta hallitusyhteistyöstä jo ennen eduskuntavaaleja.²⁶⁴ Myös Aarne Saarisen valinta SKP:n johtoon vaikutti siihen, että sosiaalidemokraatit katsoivat yhteistyölle olevan paremmat mahdollisuudet.

Tilanne-lehden merkitystä vuoden 1966 eduskuntavaalien tulokseen ja kansanrintaman syntyyn ovat korostaneet Kalevi Haikara ja Raoul Palmgren. Haikaran mukaan *"Lehti kehotti äänestämään sosialistisesti eikä sen vaikutus vasemmistoenemmistön syntymiseen ollut mitätön"*²⁶⁵. Palmgren puolestaan arvioi, että *"Tilanne pohjusti hyvin merkittävästi punamultayhteistyötä muokkaamalla mielipidettä sille suopeaksi ja rikkomalla jäykkiä rintamalinjoja."*²⁶⁶

5.2. Yhteiskunnallista järjestötoimintaa

Vasemmistoenemmistöisen eduskunnan ja kansanrintamahallituksen aikakaudelle sijoittui yhteiskunnallisen järjestötoiminnan huippukausi. "Yhden asian liikkeitä", joita on usein pidetty "tyypillisenä 60-lukulaisuutena", syntyi Sadankomitean perillisinä vuodesta 1966 lähtien.

Suomen Sadankomitea perustettiin vuonna 1963 ja sitä oli edeltänyt Pentti Linkolan kuuluisa pamfletti *"Isänmaan ja ihmisen puolesta"*²⁶⁷ (1960).²⁶⁸ Kristiina Hallman on Sadankomitean historiassaan käsitellyt sekä Linkolan pamfletin vastaanottoa että Sadankomitean alkuvaiheita. Hän toteaa Linkolan pamfletin olleen kuin pommi, joka räjähti.²⁶⁹ Paljon Linkolaa parjattiin, mutta sai hän kiitostakin. Jarno Pennanen arveli, että rationaalinen pasifismi tulee atomiajan alkaessa ja ydinsodan uhatessa vetoamaan yhä useampiin ihmisiin. Näin hän lähes ennusti Sadankomitean

²⁶⁴ Ks. Paastela 1990.

²⁶⁵ Haikara 1975, 169.

²⁶⁶ Kalemaa 1984, 248.

²⁶⁷ Linkolan pamfletin ensimmäisen painoksen nimi oli "Isänmaan ja ihmisen puolesta - mutta ei ketään vastaan", mutta myöhemmissä painoksissa nimi on muuttunut. Itselläni käytössä ollut kolmas painos vuodelta 1970 on nimeltään Linkolan pamfletti - Ihmisen ja isänmaan puolesta. Tutkimuskirjallisuus käyttää näitä nimiä sekaisin ilmeisesti sen mukaan, mikä painos on ollut käsillä. Tutkimuskirjallisuudessa näkyy myös lukijoiden tekemiä "korjauksia". Kysymys on kuitenkin samasta teoksesta, vain eri painoksesta.

²⁶⁸ Tuominen 1991, 138. Tuominen kuitenkin korostaa, että vaikka Linkolan pamflettia voidaankin jossain määrin pitää järjestön aatteellisena taustana, kyse ei missään tapauksessa ollut muutaman henkilön elämänfilosofian muuttamisesta järjestöksi.

²⁶⁹ Hallman 1986, 15.

synnyn.²⁷⁰ Linkolan teksti oli provosoivaa, mutta myös älykästä ja perusteltua. Se toi uutta näkökulmaa, ja sen tarkoituksena olikin varmasti toimia keskustelun avauksena. Edelleen osa sen kärjistetyistä esimerkeistä herättää intohimoja, ja se, samoin kuin koko rauhanliike, saa suorastaan ivallista kohtelua osakseen.²⁷¹ Kuitenkin provosoinnin ohella on nähtävissä myös vilpittömyyttä ja aitoa pohdiskelua.

Sadankomitean ydinryhmää sitä perustettaessa olivat 30-luvun lopulla syntyneet, joita ei vielä lueta suuriin ikäluokkiin kuuluviksi. Rauhanliikkeen suosion syytä on etsittävä vallitsevasta maailman tilanteesta, kylmästä sodasta, kilpavarustelusta ja ydinsodan uhasta. Yhdistyksen tarkoituksena oli toimia pysyvän rauhantilan luomiseksi maailmaan vaikuttamalla mielipideilmastoon, vastustamalla asevarustelua, lisäämällä tietoa tekemällä tunnetuksi esimerkiksi YK:n toimintaa. Sadankomitea kannatti myös yksipuolista aseistariisuntaa.²⁷²

Rauhanliike syntyi sodan kokeneiden sukupolvien keskuudessa, niissä ikäluokissa, jotka lapsena olivat kuunnelleet pommikoneiden ääniä ja miettineet, palaako isä rintamalta kotiin.²⁷³ Tätä taustaa vasten onkin vaikea nähdä sadankomitealaisuutta pelkkänä "isäkapinana"; rauhanliike ei syntynyt halventamaan sodan käyntyä polvea, vaan sodan kauheuden tiedostamisesta ja rauhan välttämättömyyden ymmärtämisestä. Helena Suomela kirjoittaa muistelmissaan:

*"Sadankomitealle ei ole ollut leimallista sodan tunnevaltainen vastustaminen. Sadankomitea pohjaa yhteiskunnan rakenteelliseen analyysiin ja nähdäkseni on eritelty sotaa ja väkivaltaisia konflikteja melko rationaaliselta pohjalta. Minun ei ole kuitenkaan mahdoton ajatella, että sadankomitean ensimmäinen sukupolvi syntyi juuri meistä, jotka olemme kokeneet sodan aivan varhaisimmassa lapsuudessamme ja ymmärtäneet atomisodan lopullisuuden heti nuoruudessamme. Vaikka lapsen muistitieto on niin hataraa, voi kuitenkin aavistaa, mitä kaikkea sotavuosilta on jäänyt lasten alitajuntaan. Sota on mielen pimeä verho"*²⁷⁴

Vuonna 1966 keskinäiset erimielisyydet Sadankomiteassa jakoivat jäseniä tutkijoihin ja marssijoihin. Tutkijat vetosivat järjestön sitoutumattomuuden periaatteisiin, kun marssijat halusivat aktiivista toimintaa Vietnamin sotaa ja Yhdysvaltoja vastaan. Tutkijat tosin myös vakuuttivat

²⁷⁰ Hallman 1986, 18.

²⁷¹ Ks. esim. Vihavainen 1991, 95. (On syytä myös olettaa, että Linkolan myöhempi tuotanto ja ajatukset vaikuttavat arvioihin "ihmisen ja isänmaan puolesta"-pamflettiin.)

²⁷² Hallman 1986, 20-21, 25, 177, 185.

²⁷³ Sotaa kokemattomasta sukupolvesta, suurista ikäluokista, löytyi aines, joka taistolaistui, hylkäsi pasifismin ja ryhtyi kannattamaan aseellista vallankumousta. Kimmo Rentola on tutkinut, kuinka nuortaistolaisen liikkeen ydinryhmä muodostui vuosina 1948 ja 1949 syntyneistä ja vuoden 1968 ylioppilaista. (Rentola 1990, 243-244; Rentola 1994, 21)

²⁷⁴ Suomela H 2005, 124.

tuomitsevansa Yhdysvaltojen Vietnam-politiikan, mutta korostivat eri keinoja kuin marssijat tämän osoittamisessa.²⁷⁵

Marssijoiden ja tutkijoiden riidan tuloksena syntyi Vietnamin komitea, jossa Pentti Järvinen toimi organisaattorina. Maolaisuutta tutkineen Pirkko-Liisa Kastarin mukaan Sadankomitean marssilinjan TPSL-taustaiset Pentti Järvinen ja Tauno-Olavi Huotari kiinnostuivat myöhemmin maolaisuudesta. Heistä Huotari liittyi Matti Puolakan perustamaan Helsingin marxilais-leninistiseen seuraan (HMLS), jonka tarkoituksena oli lisätä Mao Zedongin ajattelun tuntemusta.²⁷⁶

Hallman toteaa, että vuoden 1966 riitaan saakka Sadankomitea oli ollut hajanaisen yleisvasemmistolainen, ja varsinainen puoluepolitisoitumisprosessi tapahtui 1960-luvun lopulla. Tutkijat olivat Hallmanin mukaan lähinnä SDP:n ja SKDL:n kannattajia ja marssijat SKP:n ja TPSL:n kannattajia. Hallman kuitenkin mainitsee, etteivät poliittiset erimielisyydet tulleet voimakkaasti esille tutkijoiden ja marssijoiden välienselvittelyissä, vaan osapuolet korostivat molempien näkemyksiä toisiaan täydentävinä keinoina.²⁷⁷ Jos näin todella oli, jää epäselväksi, miksi hajaannus kuitenkin oli välttämätön.

Sadankomitean toiminnan kehityksessä muodostui ratkaisevaksi vuoden 1966 käänne. Silloin järjestö jakaantui. Myöhempien muistelujen valossa tutkijalinjan voitto näyttäytyy eräänlaisena jatkumona ja siitä erkaantunut marssilinja poikkeamana. Mieltusen mukaan historiakuvan kannalta on kiinnostavaa, että *"marssiessaan ulos Sadankomiteasta, marssijat kävelivät ulos myös historiakuvan keskiöstä"*. 1960-luvun historiakuvaa ovat luoneet sadankomitealaisista lähinnä tutkijoihin kuuluneet, ja marssilinja on edustanut heille huonompaa vaihtoehtoa, toiseutta.²⁷⁸

Hallmanin mukaan Sadankomiteassa oli nähtävissä vuosikymmenen loppuun mennessä jo kaksi eri jäsenpolvea. Ensimmäinen jäsenpolvi koostui vuoteen 1966 mennessä liittyneistä jäsenistä. He olivat tyypillisesti helsinkiläisiä, ylemmistä sosiaaliluokista lähtöisin olevia miehiä.²⁷⁹ Myös Tapani Suominen katsoo Sadankomitean olleen nuorten akateemisten intellektuellien järjestö.²⁸⁰ Laura Kolbe puolestaan toteaa, että Sadankomitea voidaan nähdä 1950-luvun kansallisen

²⁷⁵ Hallman 1986, 57-59; Kastari 2001, 94-95.

²⁷⁶ Kastari 2001, 95, 242-243, 389.

²⁷⁷ Hallman 1986, 60.

²⁷⁸ Mieltunen 2009, 62.

²⁷⁹ Hallman 1986, 94.

²⁸⁰ Suominen 1997, 165.

kommunisminvastaisuuden orgaanisena jatkumona 1960-luvulla, jolloin isänmaallisuuteen sidottiin globaali ja kansainvälinen ulottuvuus.²⁸¹

Helmikuussa 1966 perustettiin tasa-arvo liike Yhdistys 9. Suomalaista naisasialiikettä tutkineen Riitta Jallinojan mukaan radikaaliliikettä lähellä olleet naiset eivät tunteneet saavuttavansa miesten kanssa tasaveroista mahdollisuutta osallistua radikaaliliikkeen toimintaan, ja Yhdistys 9:n perustaminen oli osaltaan reaktio tähän. Toisaalta Jallinojan mukaan "nyt piti olla radikaali" eli vanhoille naisasialiikkeille haluttiin vastapaino. Jallinoja sitoo Yhdistys 9:n osaksi 1960-luvun radikaaliliikettä.²⁸²

"Yhden asian liikkeiden" joukkoon kuuluu myös Marraskuun liike, jonka erityisesti Rentola katsoo yhdeksi uusvasemmiston syntyyn liittyväksi ilmiöksi.²⁸³ Marraskuun liikettä edelsi vuonna 1967 julkaistu pamfletti "*Pakkoauttajat*", jossa artikkelien muodossa esiteltiin niitä teemoja, jotka nousivat keskeisiksi myös Marraskuun liikkeen toiminnassa. Marraskuun liikkeen syntyyn vaikutti huoli syrjäytyneistä, marginaalissa elävistä suomalaisista, jotka tuntuivat jäävän yhteiskunnan ulkopuolelle. Tällaisia olivat erityisesti päihdeongelmaiset ja psyykkisesti sairaat. Myös vankien asema huolestutti Marraskuun liikettä.

"Pakkoauttajien" alkusanoissa Lars D. Eriksson kirjoittaa:

*"Tämän kirjan kirjoittajat haluavat osoittaa, miten kevytmielisesti sosiaaliviranomaisemme yleensä käsittelevät yksilön vapautta ja mitä vakavia epäkohtia vielä on tällä alueella. Mutta he haluavat myös osoittaa, mistä ratkaisut ovat löydettävissä. Sen tähden tämä kirja on poliittinen. Se vetoaa niihin poliittisten puolueiden, eduskunnan ja hallituksen jäseniin, jotka käsittävät, että meidän tämänhetkinen laitoshuoltomme on epäinhimillinen ja diskriminoiva ja jotka eivät voi hyväksyä, että asia on näin."*²⁸⁴

Marraskuun liike korosti, ettei se ollut hyväntekeväisyysjärjestö, vaan vaati julkisuutta ja muutosta yhteiskunnallisiin toimintatapoihin. Marraskuun liike oli yhteiskuntaa korjaamaan pyrkivä liike, joka lopetti toimintansa 1972.

²⁸¹ Kolbe 1996, 90.

²⁸² Jallinoja 1983, 125-126, 131, 138.

²⁸³ Itselleni jää epäselväksi, miksi juuri Marraskuun liike on erityisen "uusvasemmistolainen". Rentolan mukaanhan uusvasemmistolla ymmärretään kaikki sellaiset ryhmät, jotka jossain muodossa omaksuivat Leninin puolueorian ja imperialismiteorian. (Rentola 1990, 245) Marraskuun liikettä ei voi radikaalileimastaan huolimatta pitää mitenkään erityisen leninistisenä. Sen ydinryhmää olivat lähinnä sosiaalidemokraatit, kuten Ilkka Taipale ja Klaus Mäkelä.

²⁸⁴ Pakkoauttajat 1967, 8.

Vuotta myöhemmin 1968 perustettu kehitysmaayhdistys Tricont oli väljä järjestö vailla varsinaista yhdistysorganisaatiota ja jäsenmaksua.²⁸⁵ Tricont luonnehti itseään uusvasemmistolaiseksi.²⁸⁶ Mielenkiintoista on, että se oli niitä harvoja, ensimmäisiä ja viimeisiä, jotka määrittivät toimintaansa ja itseään uusvasemmistolaiseksi. Tricont mainosti uusvasemmistolaisuuttaan puoluepoliittiseksi riippumattomuudeksi tai kriittiseksi suhtautumiseksi puolueisiin. Tricont pyrki edistämään tietoa kolmansista maista ja vapautusliikkeistä. Tricontin myönteisestä suhtautumisesta militanttiryhmiin (tai ainakin informaation jakamisesta) saa käsityksen, että väkivalta ei ole poissuljettu vaihtoehto.²⁸⁷ Tricontia voi pitää puolueellisena ja sen maailmankuvaa yksipuolisena, mutta edistyksellinenkin se oli.²⁸⁸

Tricont poikkesi anti-imperialismissaan Sadankomiteasta ja muista yhden asian liikkeistä. Debattikirjassa *"Vasemmiston tunnonvaivat"* (1970) Lappi-Setälä korostaa voimakkaasti, että 60-luvun radikaaliliikkeet *"eivät suinkaan kuulu kaikki samaan karsinaan"* ja *"se [Tricont] on 60-luvun radikaaliliikkeiden joukossa toisen polven kasvatti"*. Tricont omaksuikin Leninin imperialismiteorian ja se korostui julkisissa puheenvuoroissa, samalla tämä "puoluepoliittisesti sitoutumaton" järjestö alkoi liukua kohti SKP:n vähemmistöä. Kannanotot Tsekkoslovakian miehitykseen näyttäytyivät jo myönteisinä²⁸⁹ ja tässä "toisen polven" radikaaliliikkeessä alkoi näkyä taistolaisesta opiskelijaliikkeestä tuttuja nimiä.²⁹⁰ Tricont poikkesi selvästi 1960-luvun puolenvälin uusvasemmistosta.

1960-luvun loppupuolelle sijoittuu paitsi järjestötoiminnan huippukausi, myös opiskelijaliikkeen nousu. Ylioppilaiden määrä oli kasvanut ja se merkitsi ylioppilastutkinnon statuksen menetystä. Ylioppilastutkinto ei enää taannut turvattua tulevaisuutta eikä välttämättä edes mahdollisuutta korkeakouluopintoihin. Tämä koulutusinflaatio ja opiskelijoiden turhautuminen on usein selitetty syyksi ylioppilasradikalismille. Kimmo Rentola on todennut opiskelijaliikkeen syntyneen keväällä 1968 siinä aktionistisessa mielessä, jossa se sittemmin tuli tunnetuksi.²⁹¹

²⁸⁵ Tuominen 1991, 219.

²⁸⁶ Tuominen 1991, 220.

²⁸⁷ Esim. vuonna 1966 perustettu The Black Panthers oli Yhdysvaltojen johtava musta militanttiryhmä, joka oli täysin irtisanoutunut vuosikymmenen alun pasifismista. (Ala-Ketola 1985, 98)

²⁸⁸ Esim. Tricontin informaatiolehtisessä Black panthers Yhdysvaltojen mustasta väestöstä käytetään johdonmukaisesti nimitystä musta.

²⁸⁹ Lappi-Setälä 1970, 90.

²⁹⁰ Tricontin tiedotteiden takana on mainittu nimet ja yhteystiedot. Esimerkiksi Kaakkois-Aasian vastaavana henkilönä toimi Jaakko Laakso. (Tricontin moniste. Tricont 24, black panthers, tekijän hallussa)

²⁹¹ Rentola 1994, 14. Rentolan artikkeli kevästä 1968 on mielenkiintoista luettavaa, joka on täynnä nimiä ja yksityiskohtia. Valitettavasti tutkija ei ole kuitenkaan katsonut tarpeelliseksi varustaa sitä lähdeviitein.

Kansanrintamahallitus oli toiminut kaksi vuotta, kun alkoi opiskelijaliikkeen nousu. Rentolan mukaan samaan ajankohtaan sijoittuu hallituksen suosion lasku, kulttuuriradikalismin hiipuminen ja anti-imperialismin suosion lisääntyminen.²⁹² Samaan ajankohtaan, keväälle 1968, Rentola liittää uusvasemmiston läpimurron.²⁹³ Osa opiskelijoista omaksuikin varmasti uusvasemmistolaisia ajatuksia, mutta varoisin samaistamasta opiskelijaliikettä ja uusvasemmistoa toisiinsa. Radikaloituneen opiskelijaliikkeen toiminnasta voinee käyttää nimitystä opiskelijaradikalismi. Näkisin nämä kaksi asiaa, uusvasemmiston ja opiskelijaradikalismin, kahtena erillisenä ilmiönä, jotka ovat yhteydessä toisiinsa siten, että opiskelijaradikalismin oli helppo syntyä uusvasemmiston maaperälle. Uusvasemmistolainen ajattelu avasi tietä radikalismiin aallolle.²⁹⁴

Yhden asian liikkeiden suosiota ja radikalismien nousua on selitetty kansanrintamahallitukseen kohdistuvien valtavien odotusten aiheuttamilla pettymyksillä. Vuosikymmenen lopulla ymmärrettiin, "ettei se kansanrintamapolitiikka sitä sosialismia tuo". Tämän teorian voi kuitenkin nähdä kyseenalaistavan ihmisten parlamentaarisen päätöksenteon ymmärrystä, ja näkisinkin, että asiaa voidaan katsoa myös toisesta suunnasta. Vasemmistolainen ilmapiiri ja vasemmistoenemmistöinen eduskunta antoi edellytykset yhden asian liikkeiden toiminnalle. Kansanrintamahallituksen toimikausi olikin niiden kulta-aikaa. Ehkä kansanrintaman synty vuonna 1966 myös ehkäisi osan vuosikymmenen lopun levottomuuksista.²⁹⁵

5.3 Kansanrintama ja uusvasemmiston hiipuminen

Neljä vuotta sen jälkeen kun Faros-seura oli käynyt keskusteluja sosialismista ja vasemmiston yhteistyöstä, pohdiskeli Antti Eskola jo aivan eri sävyyn, kuinka uusvasemmistolaisten ajatusten *"tehtävä on lujittaa vallitsevaa yhteiskuntajärjestelmää korjaamalla sen eräitä heikkouksia"*²⁹⁶. Eskolan kärkevä tyyli on jotain aivan muuta kuin Faros-seuran optimismi. Eskola katsoo

²⁹² Rentola 1994, 11.

²⁹³ Rentola 1990, 256. Kimmo Rentola määrittelee uusvasemmiston eri tavoin kuin tämä tutkimus. Itse erottaisin myös käsitteen "vasemmistoradikalismi" uusvasemmistosta. Varovasti määrittelin "vasemmistoradikalismin" enemmän toimintaan tähtääväksi, kun uusvasemmisto oli lähinnä ideologia. "Vasemmistoradikalismi" nähdään usein jonkinlaisena vastareaktionä vanhoillisille (oikeistolaisille) aatteille, mutta on huomioitava, että vuoden 1966 vaalien jälkeinen eduskunta oli vasemmistoenemmistöinen.

²⁹⁴ Samanlaisen, mutta pidemmälle menevän ajatuksen on esittänyt Kalevi Suomela, jonka mukaan "new left tuotti opiskelijaradikalismin aallon" (Suomela 2004, 44.)

²⁹⁵ Kun opiskelijaliike oli osin kansainvälistä tuontitavaraa, niin mikä esti sen ryöstäytymästä Suomessa Ranskan tai Länsi-Saksan (myös Yhdysvallat) tapaisiksi mellakoiksi? Yksi selitys voisi olla paitsi vakaat demokraattiset olot, niin jo tapahtunut myönteinen käänne Suomen poliittisessa ilmapiirissä. Unohtaa ei sovi myöskään presidentti Kekkonen merkitystä.

²⁹⁶ Eskola 1969, 18.

yhteiskuntaa samasta akateemisesta hyväosaisen perspektiivistä kuin Faros-seuran miehetkin, mutta jotain on silti muuttunut. Miksi yhteiskunnan epäkohtia ei saisi korjata?

Oli sittenkin niin, että kiinnostavampaa oli oppositio, radikaali positio, sinänsä?²⁹⁷ Eskola parjaa uusvasemmistoa, millä hän tarkoittaa nuoria sosiaalidemokraatteja *"jotka puuhailevat vankien, aseistakieltäytyjien ja jalankulkijoiden ongelmien parissa, puhuvat sukupuolirooleista, luonnon saastumisesta ja kolmannesta maailmasta, järjestelivät mielenosoituksia ja harjoittavat suoraa toimintaa."*²⁹⁸

Eskolalle vuonna 1969 uusvasemmistolaiset olivat siis SDP:n piirissä toimivia nuoria. Myös Antero Jyränki luonnehti uusvasemmistolaisuutta juuri SDP:n piirissä näkyväksi ilmiöksi.²⁹⁹ Uusvasemmistolaisuus näyttäytyi "yhden asian liikkeessä", mutta oli myös puoluepoliittista. Vuonna 1970 Keijo Savolainen kirjoittaa toimittamansa kirjan *"Vasemmiston tunnonvaivat"* alkusanoissa, kuinka *"Takana on uusvasemmistolaisuus sellaisena kuin se näkyi Marraskuun liikkeessä, Yhdistys 9:n toiminnassa ym. vastaavissa yhden asian järjestöissä"*³⁰⁰

1960-luvulla ryhdyttiin toteuttamaan yhteiskuntapolitiikkaa, jota ei enää ohjannut vuoden 1918 konflikti. Kommunistit integroitiin mukaan päätöksentekoon ja hyvinvointivaltion rakentaminen ilmensi työväenliikkeen yhteiskuntapoliittista asemaa.³⁰¹ Kansanrintamahallitus sai tehdyksi isoja uudistuksia, joita vasemmisto oli pitkään ajanut. Hyvinvointivaltion laajeneminen tapahtui vahvaa julkista sektoria rakentamalla. Toimeentuloturvaa kehitettiin ja uusia sosiaali- ja terveyspalveluja luotiin. Koulu- ja korkeakoulujärjestelmää kehitettiin, tärkein – peruskoululaki – säädettiin vuonna 1968.³⁰²

Uusi tulopolitiikka paransi työväestön asemaa. Kun SKP:n johtoon vuonna 1966 valittiin ay-taustainen Aarne Saarinen, mahdollisti se myös ay-liikkeen eheytyksen. SKP:n uusi johto oli valmis yhteistyöhön SDP:n kanssa.³⁰³ Kun TPSL:n skogilainen siipi oli liittynyt takaisin sosialidemokraattiseen puolueeseen, oli TPSL viipaloitunut niin pieneksi, että sen merkitys huomattavasti väheni.³⁰⁴ Neuvotteluissa SDP ja SKP siis käytännössä syrjäyttivät TPSL:n³⁰⁵

²⁹⁷ Ks. esim. Relander 1999, 213.

²⁹⁸ Eskola 1969, 17-18.

²⁹⁹ Jyränki 1970, 41.

³⁰⁰ Savolainen 1970, 7

³⁰¹ Kalela 2005, 205, 219.

³⁰² Ks. esim. Kolbe 2007, 194-195.

³⁰³ Bergholm 2007, 313; Saarinen 1995, 113.

³⁰⁴ Ks. esim. Keskinen 1978, 276.

³⁰⁵ Bergholm 2007, 311-313.

Kun Väinö Leskinen oli uudelleen arvioinut antikommunisminsa ja kun henkilösuhteet SKP:n uuteen puheenjohtajaan Aarne Saariseen ilmeisesti toimivat,³⁰⁶ muodostui heistä eheytyksen voimakaksikko. SAK:n edustajainkokouksessa vuonna 1966 sovittua ryhdyttiinkin kutsumaan Leskisen–Saarisen-sopimukseksi.³⁰⁷

Aarne Saarinen muistelee, kuinka *"Sosialistiset periaatteeni johtivat minut kannattamaan tulopoliittisia kokonaisratkaisuja, sillä niissä on ollut pakko ottaa huomioon kokonaisuus"*, heikkouksistaan huolimatta sopimukset ovat olleet parempia kuin *"työmarkkinoiden anarkia"*.³⁰⁸ Kalevi Sorsa puolestaan muistelee Saarisen panosta, jonka *"moraaliselle rohkeudelle kannattaa nostaa hattua vielä tänäkin päivänä"*.³⁰⁹ SKP:n oppositio sen sijaan vastusti tulopolitiikkaa jyrkästi.

Sekä hallituksessa että tulopolitiikassa näkyi 60-luvun lopulla vasemmiston vahvistunut rooli. SAK:n eheytyksen ja merkittävien poliittisten päätösten takana oli pitkälti vasemmiston kyky yhteistyöhön. Tämä poliittinen konsensus, joka heijastui koko yhteiskuntaan, oli edellytys hyvinvointivaltion kehittämiseksi. Voidaankin ajatella, että vuosikymmenen alun haave vasemmiston yhteistyöstä konkretisoitui myös SAK:n eheytymisprosessissa.

Vaikka uusvasemmistolainen keskustelu ei juurikaan keskittynyt työväestön oloihin, on sen välillinen vaikutus ollut huomattava. Vasemmiston yhteistyö näkyi onnistuneessa sopimuspolitiikassa ja niissä monissa sosiaalisissa ja koulutuspoliittisissa uudistuksissa, joista hyötyi eniten juuri työväestö.

Hallituspuolueet kokivat kuitenkin tappion vuoden 1970 eduskuntavaaleissa. Poliittinen oikeisto leimasi harjoitetun politiikan liian sosialistiseksi³¹⁰ ja äärimmäinen vasemmisto liian oikeistolaiseksi.³¹¹ Harjoitettu politiikka oli tuskin kumpaakaan. Se oli pohjoismaisen hyvinvointivaltion rakentamista, joka pyrki vastaamaan myös rakennemuutokseen. Se oli hyvin pitkälle sellaista politiikka, josta vasemmistossa uskallettiin vuosikymmenen alussa haaveilla. Vasemmisto kykeni keskinäiseen yhteistyöhön vuosia jatkuneen vihanpidon jälkeen.

³⁰⁶ Leskinen ja Saarinen tunsivat toisensa jo lapsesta, koska molempien perheet olivat muuttaneet Siuntioon, Leskisen perhe vuonna 1918 sotaa pakoon ja Saarisen perhe sodan jälkeen isän työn perässä. Pojat kävivät samaa ruotsinkielistä koulua. Saarinen neljä vuotta vanhempana oli Väinö Leskisen veljen Aarne K. Leskisen luokkatoveri. (Keskinen 1978, 10, 279; Leskinen 1967, 22; Saarinen 1995, 27, 35-36.)

³⁰⁷ Bergholm 2007, 313. Bergholmin mukaan SAK:n vallanvaihtosopimuksen meneminen Leskisen ja Saarisen nimiin tekee oikeutta heidän vahvalle panokselleen, vaikka allekirjoittajia sopimuksessa oli kuusi.

³⁰⁸ Saarinen 1995, 116.

³⁰⁹ Sorsa 1998, 97. Saarisen roolia korostaa myös Bergholm 2007, 313.

³¹⁰ Ks. esim. Jyränki 1970.

³¹¹ Ks. esim. Sinisalo 1970.

Vaalitappion syytä on ruodittu paljon. SKP:n sisäiset ristiriidat repivät koko SKDL/SKP:tä. Alenius muistelee, kuinka SKP:n oppositio kohdisti propagandansa kärjen juuri SKDL:n suuntaan.³¹² Aleniuksen huolena oli myös jatkuvasti se, miten muissa puolueissa suhtaudutaan SKDL:ään. SKDL:n pitäminen vaarana Suomen demokratialle oli Aleniuksen mielestä raskasta ja loukkaavaa. Asema sosialistina kommunistien ja sosiaalidemokraattien välissä ei ollut helppo. Jo vuonna 1969 Alenius mietti Tshekkoslovakian miehityksen vaikutusta koko vasemmiston kannatukseen ja arvasi sikäli oikein, että vasemmisto ei vuoden 1966 jälkeen saanut enemmistöä eduskuntaan, eikä SKDL/SKP vuoden 1966 vaalien jälkeen pystynyt nostamaan paikkalukuaan. Myös Aarne Saarinen muistelmissaan näkee Tshekkoslovakian tapahtumat ja SKP:n sisäisen kehityksen syyksi SKDL/SKP:n kannatuksen heikentymiselle 1960-luvun lopulla.³¹³ Kannatus ei enää noussut yli 20 prosenttiin. Kun vasemmisto vuoden 1970 eduskuntavaaleissa menetti enemmistönsä, se menetti sen lopullisesti.

Vuoden 1970 eduskuntavaalien tulosta on selitetty myös moraalisella närkästyksellä, joka kohdistui Repo-radioon, keskioluen vapauttamiseen ja aborttikysymykseen.³¹⁴ Näitä asioita voidaan pitää leimallisesti juuri liberaalin uusvasemmiston hankkeina. Aborttilain lievennys on ollut yhteiskunnallisesti merkittävä päätös, mutta perinteisestä työväenasiasta ei ole kysymys. On mahdollista, että osa vasemmistostakin suhtautui kriittisesti tähän kehitykseen ja löysi vaihtoehdon Veikko Vennamon johtamasta Suomen maaseudun puolueesta.

Suurin yllätys vuoden 1970 eduskuntavaaleissa olikin SMP:n voitto. SMP vei ääniä keskustapuolueelta, mutta myös vasemmistolta. Vasemmiston vuosia kestäneet yhteistyöpyrkimykset tuntuivat kaatuvan jälleen keskinäiseen riitelyyn. SKP:n opposition politiikka varmasti pelästytti osan kannattajista ja leimasi kielteisellä tavalla koko SKDL/SKP:tä. Oikeiston vaalivoitto vuonna 1970 voidaan nähdä myös vastareaktionä pienelle, mutta äänekkäälle vasemmisto-oppositiolle.

Suomalainen uusvasemmisto sellaisena kuin se esiintyi *Tilanne*-lehdessä, *Faros*-seurassa ja toisaalta molempien vasemmistopuolueiden uudistusmielissä siivissä tähtäsi vuoden 1966 eduskuntavaaleihin ja vasemmiston yhteistyöhön. Sellaisenaan se oli työnsä tehnyt ja olikin jo valmis hiipumaan. Kalevi Haikara esimerkiksi toteaa: *"Tilanne ehti nähdä vielä vasemmiston ja*

³¹² Alenius 1995, 239.

³¹³ Saarinen 1995, 189.

³¹⁴ Esim. Vihavainen 1987, 873.

*keskustan yhteistyöhallituksen syntyvän, SKP:n johdon vaihtuvan ja jäähyväisnumerossaan 20.5.1967 saattoi päätoimittaja Pennanen lyödä lehdelle kohtalaisen tyytyväisenä pisteen*³¹⁵

Vuonna 1970 uusvasemmistosta puhuttiin jo selvästi menneessä aikamuodossa,³¹⁶ mutta ilmapiiri oli muuttunut jo aiemmin. Kun vuonna 1965 pohdittiin optimistiseen sävyyn rauhanomaista siirtymistä sosialismiin, niin vuonna 1969 Antti Eskola torjui ajatuksen lähes täysin.³¹⁷ Eskola on myös pettynyt Paasion johtamaan kansanrintamahallitukseen ja vaikka hänen tyyliensä onkin tietoisesti kärjistävä, on huomionarvoista, ettei hän näe mitään hyvää hallituksen toimissa.³¹⁸

Uusvasemmisto alkoi hiipua vuoden 1966 eduskuntavaalien jälkeen. Se oli saavuttanut yhden tärkeän tavoitteensa. Maahan oli saatu vasemmistoenemmistöinen eduskunta. Myös Sadankomiteassa oli tällöin jo tapahtunut jakaantuminen. Vuonna 1967 uusvasemmistolaisia ajatuksia vaalittiin SKDL:n uudistussiivessä, vuonna 1968 yhden asian liikkeet olivat voimissaan ja uusvasemmisto-nimitys leimasi nuoria radikaaleja. Viimeistään Tshekkoslovakian miehitys syksyllä 1968 kuitenkin osoitti, että rauhanomainen, kansallinen tie sosialismiin oli mahdoton. Viattomuus oli kuollut, eikä ihmiskasvoista sosialismia tulisi.

Tshekkoslovakian miehityksen aiheuttamia tunnelmia on pohdittu lukuisissa ajankohtaan sijoittuvissa muistelmissa. Se järkytys, jonka miehitys suomalaisessa yhteiskunnassa aiheutti, on lähes vertaansa vailla. Presidentti Kekkonen purki ahdistustaan päiväkirjaansa 22.8.1968:

*"Itse olen masentunut. Mitä helvettiä suostuin pres.ehdokkaaksi? Nyt olisin vapaa mies, mm. sanomaan, mitä ajattelen. Tuntuu siltä kuin koko se työ, mitä olen valt[io]llisissa JS] elimissä 1940-luvun lopulta lähtien tehnyt, olisi valunut hiekkaan. Jos voisin kunniallisesti erota, sen tekisin päästäkseni rauhaan vastuusta, joka painaa tällaisen pettymyksen jälkeen."*³¹⁹

Mauno Koivisto puolestaan muistelee, kuinka hän aamulla uutisen kuultuaan lähti ajamaan Kirkkonummelta Helsinkiä kohti ja itki niin, ettei tahtonut tietä nähdä. Koivisto kirjoittaa ajatelleensa, *"että nyt menee rikki paljon, vaikeasti korjattavaa. Ennen kaikkea kysymys oli siitä, mitä vaikutuksia miehityksellä olisi kansainväliseen kehitykseen yleensä ja mitä vasemmiston yhteistyöhän meillä Suomessa."*³²⁰

³¹⁵ Haikara 1975, 169.

³¹⁶ Savolainen 1970, 7.

³¹⁷ Eskola 1969, 105.

³¹⁸ Eskola 1969, 113-114.

³¹⁹ Kekkonen päiväkirjat 2 2002, 411.

³²⁰ Koivisto 1994, 47-48.

Ele Alenius muistelee, kuinka ei halunnut uskoa kuulemaansa uutista: *"Sitten tajunta uskoi sen olevan sitä. Mieleen iski kuin räjähdys, miten utopiat ovat sittenkin vain utopioita ja miten primitiivinen tämä maailma edelleen on."* Ja edelleen:

"Mielessäni oli melkein epätoivoa siitä, miten paljon suuria historiallisia mahdollisuuksia nyt oltiinkaan menettämässä typerän valtopolitiikan takia. Välillä tunsin suorastaan raivoa tällaista mieletöntä politiikkaa kohtaan. Siinä se taas oli se kansainvälistä solidaarisuutta ja rauhaa korostava "sosialistinen" leiri todellisine luonteineen."³²¹

SKDL:n piirissä miehitys tuomittiin jyrkkäsanaisesti, ja myöhemmin Aleniusta painostettiin muuttamaan kantaansa miehitykseen. Sitä hän ei kuitenkaan suostunut tekemään, vaikka Neuvostoliiton suurlähettiläs Kovalevin vastaanotolla jopa päädyttiin toteamaan, että häntä vastaan ryhdytään toimenpiteisiin.³²²

³²¹ Alenius 1995, 214.

³²² Alenius 1995, 222-223.

KOLMANNELLA LINJALLA

Pro gradu -tutkimuksessani olen selvittänyt uusvasemmiston käsitettä 1960-luvulla. Tehtävä on ollut haastava, sillä uusvasemmisto pakenee kaikkia määrittelyjä ja sillä voidaan tarkoittaa miltei mitä vain. Tutkimuksessani uusvasemmisto määrittyi ideologiaksi, ei niinkään tarkoin määritellyksi yhteiskunnalliseksi liikkeeksi. Nimityksenä uusvasemmisto syntyi Suomessa 1966 ja oli vielä käytössä vuonna 1968. Uusvasemmistolaiseksi määriteltävää kirjoittelua on kuitenkin ollut olemassa jo ennen vuotta 1966.

Vuoteen 1970 mennessä on mahdollista löytää kolme erilaista uusvasemmistoa. Kaikille löytyy perustelut ja kaikki ovat eri puolilla poliittista vasemmistoa. Aikalaiskirjoitusten ja tutkimuskirjallisuuden perusteella voidaan jaotella kolme tulkintalinjaa. (1) Sosiaalidemokraattinen uusvasemmisto toimi SDP:n sisällä ja näkyi yhden asian liikkeiden toiminnassa. Osassa aikalaiskirjoituksia uusvasemmistolaisuus-nimitys yhdistyy juuri nuoriin sosiaalidemokraatteihin ja yhden asian liikkeisiin, mutta on selvästi vuonna 1970 jo ohi mennyt ilmiö.

(2) Pääasiassa tutkimuskirjallisuuden hahmottelema marxilais-leninistinen uusvasemmisto voidaan määritellä aivan 1960-luvun lopun ja 1970-luvun alun liikkeeksi, johon kuuluivat Leninin puolue- ja imperialismiteorian omaksuneet vallankumousromantikot ja luokkakantainen opiskelijaliike. Maurice Cranstonin ja Yrjö Ahmavaaran käsitykset uusvasemmistosta väkivaltaa ihannoivana, totalitaristisena liikkeenä on luettava tähän joukkoon. Ideologiset aikalaismäärittelyt uusvasemmistosta eivät kuitenkaan tue tätä tulkintalinjaa, vaan päinvastoin torjuvat sen. Useat aikalaiskirjoitukset erottavat uusvasemmiston ja marxilais-leninistiset ryhmittyvät toisistaan.

Kun pidetään lähtökohtana 1950–60-lukujen vaihteen Englannista lähtenyttä *new left* -liikettä, on (3) tilannelainen uusvasemmisto lähimpänä aitoa uusvasemmistolaista ideologiaa. Se sai oman kansallisen muotonsa, vaikutteita Itä-Euroopan uusvasemmistolta ja yhdysvaltalaisilta sosiologeilta. Suomeen uusvasemmisto manifestoitii ensimmäisen kerran Tilanne-lehden sivuilla vuonna 1962.

Tilanteen juuret olivat tiukasti kirjailija- ja taiteilijayhdistys Kiilassa. Ne olivat myös kommunistisessa puolueessa, josta ne irti päästyään lähtivät versomaan uutta kasvustoa. Tilanteen tavoitteena oli vasemmiston yhteistyö ja vasemmistoenemmistöinen eduskunta, joka toteutuikin vuonna 1966. Uusvasemmistolaisia ajatuksia pohdittiin ja jalostettiin sosialistisessa

keskusteluseurassa Faroksessa ja myös alkuvuosien Sadankomiteassa oli uusvasemmistolaisia piirteitä.

Uusvasemmistolainen debatti korosti kulttuurin vapautta ja koulutusta, ja sille oli tyypillistä voimakas kulttuuripoliittinen painotus. Uusvasemmisto oli leimallisesti akateemisen sivistyneistön liike. Jossain määrin se olikin lähempänä liberaalia porvaristoa kuin perinteistä työväestöä. Uusvasemmisto vasemmistolaisuudestaan huolimatta näyttäisi olleen leimallisesti hyväosaisten, akateemisesti koulutettujen miesten liike. Ilmeisesti tästä johtuen moniin tärkeisiin sosiaalisiin uudistuksiin ei juurikaan otettu kantaa, vaan keskityttiin "päivänpoliittisista intohimoista vapaaseen keskusteluun". Voimakas sivistyneistön roolin korostus näkyy jo Tilanne-lehden sivuilla. Leszek Kolakowski esikuvanaan Tilanne korostaa älymystön roolia sosialismin aatteen "kantajana". Kun vielä tiedetään, että Tilanne-lehti sai rahoitusta Suomalaisen Yhteiskunnan Tuki -säätiöltä eli hyvinkin porvarilliselta taholta, yhteisymmärrys akateemisen porvariston kanssa korostuu.

Suomalainen uusvasemmisto oli alkuaan yksittäisten älymystön edustajien hanke, josta vasemmistopuolueiden uudistussiivet hyötyivät. Se ei ollut nuorisoliike, eikä sitä voida selittää sukupolven käsitteellä. Yhdistävä tekijä oli ideologia. Tilanteen kirjoitukset olivat pitkälti vuonna 1906 syntyneen Jarno Pennasen käsialaa ja vasemmistopuolueiden uudistussiivetkin koostuivat eri ikäisistä, 1910–20-luvuilla syntyneistä miehistä. Faros-seurassa vaikutti 30-luvulla syntyneitä ja Sadankomitean kautta uusvasemmistolaiset ajatukset saavuttivat nuoremman, sodan jälkeen syntyneen sukupolven.

Tilannelainen uusvasemmisto oli ideologisesti lähellä SKDL:n sosialistisiipeä, "aleniulusaisuutta". Ele Aleniuksen johtamaa uudistuvaa SKDL:ää nousivat hallitsemaan uusvasemmistolaiset ajatukset. Ne korostivat kulttuuria, sivistystä ja koulutusta. Vaikka uusvasemmistolainen liikehdintä oli ideologisesti lähellä SKDL:n sosialistisiipeä, lopulta uusvasemmistolaisesta liikehdinnästä hyötyi SDP. SDP:n suunnanmuutos vasempaan, ulkopolitiikan tarkennus ja käden ojennus SKDL/SKP:lle, sekä keskustelu yhteistyömahdollisuuksista auttoi lopulta SDP:n historialliseen vaalivoittoon vuonna 1966. Vuosikymmenen loppupuolella uusvasemmistolaisuus yhdistyi julkisuudessa moniin nuoriin sosiaalidemokraatteihin.

Suomessa kommunismin ja sosiaalidemokratian välisen kolmannen linjan etsiminen näkyi pyrkimyksenä vasemmiston yhteistyöhön. Tämä tärkeä tavoite myös toteutui ja sillä oli merkittävät vaikutukset suomalaiseen yhteiskuntaan. Puolueiden sisäisen kehityksen ja vaalituloksen ansiosta maahan voitiin muodostaa vasemmistoenemmistöinen hallitus. Kun kommunistit integroitiin

mukaan päätöksentekoon ja vasemmiston yhteistyö toteutui, voidaan ajatella, että vasemmisto löysi etsimänsä kolmannen linjan.

Uusvasemmistolaiset ideat ja ajatukset jäivät pitkälti teoretisoinnin asteelle, mutta niillä oli silti merkitystä. Alussa oli idea aidosta ihmiskasvoisesta sosialismista. Suuri visio oli, että Suomi voisi olla ensimmäinen aidosti parlamentaarisesti ja rauhanomaisesti sosialismiin siirtynyt maa. Ajatukset toimivat ihanteina ja tavoitteina. Ne toimivat eräänlaisena alkusysäyksenä vasemmiston uudelle nousulle. Ajatukset menettivät matkan varrella radikaalisuutensa terävimmän kärjen. Sosialismia ei tullut, mutta Suomi jatkoi sodanjälkeisen hyvinvointivaltion kehittämistä. Vaikka perinteinen työväenasia ei uusvasemmiston keskusteluissa noussutkaan voimakkaasti esille, oli sillä välillinen vaikutus myös työväestölle. Vasemmiston yhteistyö mahdollisti SAK:n eheytyksen, ja onnistunut tulopoliittikka paransi työväestön oloja. Vahva julkinen sektori turvasi hyvinvointia yhä useammalle, ja koulu-uudistuksen myötä Suomi sai peruskoulun, josta tuli maailman paras.

Ideologisesti uusvasemmistolaisuuden voi nähdä eräänlaisena liukumana. Se lähti liikkeelle kommunismin liepeiltä ja kotiutui 1960-luvun loppuun mennessä lähelle SDP:tä. Ei toisin päin. Uusvasemmistolaisuus versoi SKP:stä irtautuneesta älymystöstä, kulki rinnan uudistuvan SKDL:n kanssa kappaleen 60-lukua, mutta liikkeestä hyötyi lopulta SDP. Radikaalista päädyttiin maltilliseen. 1960-luvulla yksittäisten ihmisten taival kulki myös toiseen suuntaan, josta yhtenä esimerkkinä on Rauno Setälän omakohtainen tilitys. Tämä kulkusuunta kohti SKP:n vähemmistöä on saanut suomalaisessa historiankirjoituksessa niin paljon tilaa, että toisinaan unohtuu, että kommunismi ja sosialismi kulkivat 1960-luvulla vakaasti kohti rauhanomaista parlamentarismia. Koko vasemmisto liukui kohti SDP:tä ja SKDL/SKP:n kannatus eduskuntavaaleissa väheni tasaisesti seuraavilla vuosikymmenillä

LÄHDELUETTELO

1. Lähteet

Arkistolähteet

Kansan arkisto (KanA), Helsinki

Suomen kansan demokraattinen liitto (SKDL)

Hallinnollinen jaosto

Cc liittoneuvoston pöytäkirjat 1963-1967, mf rulla nro 36

Järjestöosasto

SKP:n ja SKDL:n jäsenmäärät 1945-1989

Faros seura

1F Faros-seuran arkisto

Työväen arkisto (TA), Helsinki

Suomen sosiaalidemokraattinen puolue

Suomen sosiaalidemokraattinen puolue r.p:n jäsenmäärän kehitys vv. 1945-1987

Patentti ja rekisterihallitus

Yhdistysrekisteritoimisto

Rekisterinumero 80925, Faros-seura ry/Faros-samfundet rf

Lähteenä käytetty aikalaikirjallisuus

Alenius Ele 1965, SKDL tänään. Tilanne 2/1965

Alenius Ele 1969, Sosialistiseen Suomeen. Kirjayhtymä. Helsinki.

Fromm Erich 1971 (1955), Terve yhteiskunta. Suom. Annikki ja Matti Kannosto. Kirjayhtymä. Helsinki.

Entä nyt, vasemmisto? Keskustelu sosialismista, vasemmiston yhteistyöstä ja kulttuuripolitiikasta 1966, Faros-seuran julkaisuja. Tammi. Helsinki.

Eskola Antti 1968, Suomi sulo pohjola. Kirjayhtymä. Helsinki.

Eskola Antti 1969, Vasen laita lavea. Kirjayhtymä. Helsinki.

Heino Harri 1971, Uusvasemmistolaisuus - ideologia vai uskonto? Itä-hämeen kirjapaino oy. Heinola.

Hentilä Jorma 1966, teoksessa Entä nyt, vasemmisto? Keskustelu sosialismista, vasemmiston yhteistyöstä ja kulttuuripolitiikasta 1966, Faros-seuran julkaisuja. Tammi. Helsinki.

Hynynen Pertti 1966 a, Radikalismien kolme aaltoa. Aikalainen 1/1966.

Hynynen Pertti 1966 b, Ylioppilasradikalismi ja New Left Yhdysvalloissa. Tilanne 2/1966.

Ihmisyyden yhteiskunta 1963, Faros-seuran julkaisuja. TAJO. Turku.

Juurmaa Jyrki 1963, teoksessa Ihmisyyden yhteiskunta 1963, Faros-seuran julkaisuja. TAJO. Turku.

Jyränki Antero 1970, teoksessa Vasemmiston tunnonvaivat. Kirjayhtymä. Helsinki.

Järvinen Pertti 1966, teoksessa Entä nyt, vasemmisto? Keskustelu sosialismista, vasemmiston yhteistyöstä ja kulttuuripolitiikasta 1966, Faros-seuran julkaisuja. Tammi. Helsinki.

Kauniskangas Kerttu 1971, Mutta ne toverit! Kirjayhtymä. Helsinki.

Koivisto Mauno 1968, Linjan vetoa. Kirjayhtymä. Helsinki.

Kolakowski Leszek 1966, Ihminen ilman vaihtoehtoa. Saksan kielestä suomentanut Taisto Veikko. Kirjayhtymä. Helsinki.

Kuusi Antti 1968, Ylioppilaitten vallankumous. Otava. Helsinki.

Kuusi Pekka 1961, 60-luvun sosiaalipolitiikka. WSOY. Porvoo.

Kuusi Pekka 1965 a, Poliittikkamme uusi suunta teoksessa Jäädetyt saatavat, Vasemmistopolitiikan uutta suuntaa. Toim. Arvo Ahlroos. Gummerus. Jyväskylä.

Kuusi Pekka 1965 b, Maalaisliitto vai SDP? Tilanne 2/1965.

Lappi-Seppälä Jyrki 1970, teoksessa Vasemmiston tunnonvaivat. Kirjayhtymä. Helsinki.

Mäkeläinen Veikko 1966, Uusi vasemmisto ja yritysdemokratia. Tilanne 5/1966.

Linkola Pentti 1960, Isänmaan ja ihmisen puolesta. Helsinki.

Olli Teuvo 1963, teoksessa Ihmisyiden yhteiskunta 1963, Faros-seuran julkaisuja. TAJO. Turku.

Pakkoauttajat 1967, toim. Eriksson Lars D. Tammi. Helsinki.

Pennanen Jarno 1965, Neljällä vaihteella sosialismiin. Tilanne 2/1965.

Vasemmiston tunnonvaivat 1970, toim. Savolainen Keijo. Kirjayhtymä. Helsinki.

Weckroth Johan 1963, teoksessa Ihmisyiden yhteiskunta 1963, Faros-seuran julkaisuja. TAJO. Turku.

Salo Arvo ja Ahlfors Bo 1970, 60-luku, silmäilyä, sormeilua. Tammi. Helsinki.

Setälä Rauno 1970, Uusstalinistin uskontunnustus. Lähtökohtia 70-luvun luokkataisteluun. Kirjayhtymä. Tampereen kirjapaino oy. Tampere.

Sinisalo Taisto 1970, teoksessa Vasemmiston tunnonvaivat. Kirjayhtymä. Helsinki.

Sipponen Aarne 1966, teoksessa Entä nyt, vasemmisto? Keskustelu sosialismista, vasemmiston yhteistyöstä ja kulttuuripolitiikasta 1966, Faros-seuran julkaisuja. Tammi. Helsinki.

Suomela Kalevi 1966, teoksessa Entä nyt, vasemmisto? Keskustelu sosialismista, vasemmiston yhteistyöstä ja kulttuuripolitiikasta 1966, Faros-seuran julkaisuja. Tammi. Helsinki.

Taanila Hannu 1965, Vasemmisto Suomen poliittisessa kentässä teoksessa Jäädytetyt saatavat, vasemmistopolitiikan uutta suuntaa. Toim. Arvo Ahlroos. Gummerus. Jyväskylä.

Tricontin moniste. Tricont 24, black panthers.

Tuomioja Erkki 1967, Tahditon rauhanmarssi. Oy Weilin + Göös Ab:n kirjapaino. Helsinki.

Muistelmat ja päiväkirjat

Alenius Ele 1995, Salatut tiet - muistelmat. Painatuskeskus. Helsinki.

von Bonsdorff Johan 1986, Kun Vanha vallattiin. Tammi. Helsinki.

Jakobson Max 1981, Veteen piirretty viiva. Otava. Helsinki.

Kekkosen päiväkirjat 2001, 1958-1962. Toim. Juhani Suomi. Otava. Helsinki.

Kekkosen päiväkirjat 2002, 1963-1968. Toim. Juhani Suomi. Otava. Helsinki

Koivisto Mauno 1994, Kaksi kautta. Muistikuvia ja merkintöjä 1982-1994. Kirjayhtymä. Helsinki.

Koivisto Mauno 1997, Liikkeen suunta. Kirjayhtymä. Helsinki.

Leskinen Väinö 1967, Asevelisocialismista kansanrintamaan - Poliitiikkaa kolmella kymmenluvulla. Kirjayhtymä. Helsinki.

Lipponen Paavo 2009, Muistelmat 1. WSOY. Juva.

Pennanen Jarno 1970, Tervetultua, tervemenoa I-II. WSOY. Helsinki

Saarinen Aarne 1995, Kivimies. Otava. Helsinki.

Sorsa Kalevi 1998, Sisäänajo. Poliitiikan kuvioita 1969-1972. Otava. Helsinki.

Suomela Helena 2005, Fredan ja Roban kulmassa, Muistiinpanoja vuosilta 1967-1972. Tammi. Helsinki.

Lehdet

Aikalainen 1964-1967

Helsingin sanomat 5.2.1961

Tilanne 1961-1966

Digitaaliset lähteet

www-sivut

Kalevi Suomela vaikutti 1960-luvun radikalismiin keskipisteessä
(<http://hirvasnoro.blogspot.com/2006/06/kalevi-suomela-vaikutti1960-luvun.html>)
29.10.2010

Letter to the New Left (<http://www.marxist.org/subject/humanism/mills-c-wright/letter-new-left.htm>) 7.12.2010

Marxist Humanism and the "New Left"
(<http://www.marxist.org/subject/humanism/index.htm>) 7.12.2010

A Brief History of New Left Review 1960-2010
(<http://www.newleftreview.org/?page=history>) 7.12.2010

2. Tutkimuskirjallisuus

Ahmavaara Yrjö 1985, Euroopan harmaa vyöhyke - Uusvasemmistolaisen totalitarismin ja katastrofiliikkeiden vaikutus Länsi-Saksassa ja Skandinavian maissa. Kanava 1/1985.

Ala-Ketola Marja 1985, Hippejä, jippejä ja beatnikkejä, Amerikan 1960-luvun vastakulttuuriliikkeiden historia. Jyväskylä.

Anderson Jon Lee 2004 (1998), Che. Suom. Leena Nivala. Kustannusosakeyhtiö Otava. Helsinki.

Bergholm Tapio 2007, Sopimussyhteiskunnan synty II. Hajaannuksesta tulopolitiikkaan. Suomen Ammattiyhdistysten Keskusliitto 1956-1969. Kustannusosakeyhtiö Otava. Helsinki.

Bjurtstrom Erling 1980, Generationsupproret - Ungdomskulturer, ungdomsrörelser och tonårsmarknad från 50-tal till 80-tal. Wahlström & Widstrand. Stockholm.

Caute David 1970, Fanon. Kustannusosakeyhtiö Tammi. Helsinki.

Cranston Maurice 1970 (toim.), The New Left -Six Critical Essays. The Bodley Heas. London.

Grimnes Ole Kristian 1986, Otavan suuri maailmanhistoria 18. Jakautunut maailma. Otava. Helsinki.

Haataja Lauri 1987, Jälleenrakentava Suomi teoksessa Suomen historian pikkujättiläinen. WSOY. Porvoo.

Haikara Kalevi 1975, Isänmaan vasen laita. SKDL 30 vuotta piikkinä kansakunnan lihassa. Otava. Keuruu

Hallman Kristiina 1986, Tottelisinko? Suomalaista sadankomiteaa vuodesta 1963. Oy kirjapaino Ab. Vaasa.

Hemanus Pertti 1972, Reporadion nousu ja tuho. Otava. Helsinki.

Hobsbawm Eric 1999, Äärimmäisyyksien aika. lyhyt 1900-luku.1914-1991. Suom. Pasi Junila. Vastapaino. Tampere.

Hynynen Pertti 2000, Uusvasemmistosta opiskelijaliikkeeseen - näkymiä kauteen 1967-1971 teoksessa Pitkä 70-luku. Toim. Veikko Koivusalo ja Timo Kallinen. Kustannusyhtiö TA-tieto oy. Helsinki.

Hyvärinen Matti 1994, Viimeiset taistot. Vastapaino. Tampere.

Jallinoja Riitta 1983, Suomalaisen naisasialiikkeen taistelukaudet. Naisasialiike naisten elämäntilanteen muutoksen ja yhteiskunnallisaatteellisen murroksen heijastajana. Juva.

Juvonen Tuula 2002, Varjoelämää ja julkisia salaisuuksia. Vastapaino. Jyväskylä.

Kalela Jorma 2005, Hyvinvointivaltion rakentaminen teoksessa Pernaa & Niemi (toim.) Suomalaisen yhteiskunnan poliittinen historia. Edita. Helsinki.

Kalemaa Kalevi 1984, Raoul Palmgren, suomalainen toisinajattelija. Tammi. Helsinki.

Kastari Pirkko-Liisa 2001, Mao - missä sä oot? Kiinan kulttuurivallankumous Suomen 1960-luvun keskusteluissa. Hakapaino oy. Helsinki.

Katsiaficas George1986, The Imagination of the New Left, A Global Analysis of 1968. South End Press Boston. Massachusetts.

Keskinen Tuomas 1978, Aika sotia - aika sopia, Väinö Leskinen 1917-1972. Tammi. Helsinki.

Kiljunen Kimmo 1994, YK - 50-vuotta. UM-taustat 2:1994. Lehdistö- ja kulttuuriosasto. Ulkoministeriö 1994. Helsinki.

Koivisto Juha ja Uusitupa Timo 1989, teoksessa Poliitiikan teorian moderneja klassikoita. Toim. Jukka Kanerva. Gaudeamus. Helsinki.

Kolanen Risto 1979, Ylioppilaat ja työväenliike, Vasemmistolaisten sivistyneistövirtausten historiallisista edellytyksistä ja poliittisesta merkityksestä Suomessa. Sosialistinen Poliitikka 1/1979.

Kolbe Laura 1996, Eliitti, traditio, murros. Helsingin yliopiston ylioppilaskunta 1960-1990. Otava. Helsinki.

Kolbe Laura 2007, teoksessa Luokkaretkellä hyvinvointiyhteiskunnassa - Nykysukupolven kokemuksia tasa-arvosta. Kirjapaja. Helsinki.

Lampinen Mika 2000, Imperialismin iltarusko? Nuortaistolaisen liikkeen ideologian muotoutuminen. Pro gradu -tutkielma. Helsingin yliopisto.

Lehtinen Lasse 2002, Aatosta jaloa ja alhaista mieltä, SDP:n ja Urho Kekkosen suhteet 1944-1981. WSOY. Helsinki.

Leppänen Veli-Pekka 1999, Kivääri vai äänestyslippu? Suomen kommunistisen puolueen hajaannus 1964-70. Edita. Helsinki.

Levitt Cyril 1984, Children of privilege: student revolt in the sixties. A Study of Student Movements in Canada, the United States, and West Germany. University of Toronto Press. Toronto.

Majander Mikko 2004, Pohjoismaa vai kansandemokratia? Sosiaalidemokraatit, kommunistit ja Suomen kansainvälinen asema 1944-51. Suomalaisen kirjallisuuden seura. Helsinki.

Manninen Tapio 1982, Tilanne. Pro gradu -tutkielma. Turun yliopisto.

Marcuse Herbert 2005, The New Left and the 1960s, collected papers of Herbert Marcuse, Volume Three, Edited by Douglas Kellner. Routledge Taylor & Francis Group. London and New York.

Meinander Henrik 1999, Tasavallan tiellä. Oy Nord Print Ab. Helsinki.

Metsämäki Mikko ja Nisula Petteri 2006, Aktivistit - Suomalaisten kansalaisliikkeiden tarina. Edita. Helsinki.

Miettunen Katja-Maria 2009, Menneisyys ja historiakuva, Suomalainen kuusikymmentäluku muistelijoiden rakentamana ajanjaksona. Suomalaisen kirjallisuuden seura. Helsinki.

Minoque Kenneth 1970, teoksessa The New Left - Six Critical Essays. The Bodley Heas. London.

Nevakivi Jukka 2006, Jatkosodasta nykypäivään, 1944-2006, teoksessa Suomen poliittinen historia 1809-2006. WSOY. Helsinki.

Paastela Jukka 1990, Kuinka Kommunistisesta puolueesta tuli hallituspuolue vuonna 1966, Poliitiikka 4/1990.

Paastela Jukka 1994, Uusvasemmisto ja SKP, ehdotus tutkimusongelman hahmottamiseksi, 60-luku seminaari. Kansan sivistystyön liitto KSL ry. Helsinki.

Parjanen Matti 1983, Ylioppilasradikalismi yhteiskunnallisena liikkeenä, sen synty ja kuolema. Tampereen yliopisto, sosiologian ja sosiaalipsykologian laitoksen julkaisuja, sarja A 1/ 1983. Tampere.

Relander Jukka 1999, Taistolaisuuden psykohistoriaa teoksessa Tunteiden sosiologiaa II, Historiaa ja säätelyä. Toim. Sari Näre. Suomalaisen kirjallisuuden seura. Helsinki.

Rentola Kimmo 1990, Nuortaistolaisuuden synty I, Poliitiikka 4/1990.

Rentola Kimmo 1994, Keväällä 1968, 60-luku seminaari. Kansan sivistystyön liitto KSL ry. Helsinki.

Rentola Kimmo 2005, Vallankumouksen aave, Vasemmisto, Beljakov ja Kekkonen 1970. Otava Helsinki.

Rinne Matti 2006, Kiila. Taidetta ja taistelua 1936-2006. Tammi. Helsinki.

Ripatti Viljo 1992, R.H. Oittinen - Työväen sivistäjistä koulun uudistajaksi. Tammi. Hämeenlinna.

Rislakki Jukka 1982, Erittäin salainen. Vakoilu Suomessa. Love-kirjat. Helsinki.

Sassoon Donald 1996, One Hundred Years of Socialism. The West European Left in the Twentieth Century. I. B. Tauris Publishers. London.

Scruton Roger 1985, Thinkers of the New Left. Longman. Harlow, Essex CM20 2JE, UK.

Sivonen Lauri 1985, Viimeinen proletaari, Rafael Paasio. Kirjayhtymä. Helsinki.

Sulkunen Pekka 1994 (1987), Johdatus sosiologiaan. WSOY. Juva.

Suomen työväenliikkeen historia 1977 (1976), Työväen sivistysliitto. Helsinki.

Suomela Kalevi 2004, Kohti aktiivista yhteiskuntaa. Katsaus vasemmiston aatehistoriaan ja vasemmistoliiton ohjelmallisiin haasteisiin. Kansan sivistystyön liitto. Helsinki.

Suomela Kalevi 1994, Uusvasemmisto ja SKP, 60-luku seminaari. Kansan sivistystyön liitto KSL ry. Helsinki.

Suomi Juhani 1994, Presidentti. Urho Kekkonen 1962-1968. Otava. Keuruu.

Suomi Juhani 1996, Taistelu puolueettomuudesta. Urho Kekkonen 1968-1972. Otava. Keuruu.

Suominen Tapani 1997, Ehkä teloitamme jonkun, opiskelijaradikalismi ja vallankumousfiktio 1960-70-lukujen Suomessa, Norjassa ja Länsi-Saksassa, Tammi, Helsinki.

Tarkka Jukka 1987, Linja syntyy ja Kekkonen loistokausi teoksessa Itsenäinen Suomi - seitsemän vuosikymmentä kansakunnan elämästä. Otava. Keuruu.

Tarkka Pekka 1996, Pentti Saarikoski, vuodet 1937-1963. Kustannusosakeyhtiö Otava. Helsinki

Tirkkonen Jarko 1987, Vapaasta radikalismista Sosialistiseen opiskelijaliittoon. Pro gradu - tutkielma. Turun yliopisto.

Tuominen Marja 1991, Me kaikki ollaan sotilaitten lapsia - Sukupolvihegemonian kriisi 1960-luvun suomalaisessa kulttuurissa. Otava. Keuruu.

Tuomioja Erkki 1996, Pekka Kuusi, alkoholipoliitikko, sosiaalipoliitikko, ihmiskuntapoliitikko. Tammi. Helsinki.

Vares Vesa 1999, Kaksi askelta edellä. Kokoomuksen Nuorten liiton historia 1928-96. WSOY. Juva.

Vesikansa Jarkko 2004, Salainen sisällissota, Työntantajien ja porvariain taistelu kommunismia vastaan kylmän sodan Suomessa. Otava. Helsinki.

Vesikansa Jyrki 1988, Moniarvoisuus ja rationaalisuus yhdistivät 60-lukulaisia. Sosialistinen aikakauslehti 2/1988.

Vihavainen Timo 1987, Hyvinvointi - Suomi teoksessa Suomen historian pikkujättiläinen. WSOY. Porvoo.

Vihavainen Timo 1991, Kansakunta rähmällään -suomettumisen lyhyt historia. Otava. Helsinki.

Virtanen Matti 2002, Fennomanian perilliset, poliittiset traditiot ja sukupolvien dynamiikka. SKS. Hämeenlinna.

Ylikangas Heikki 2002 (1986), Käännekohtat Suomen historiassa. Pohdiskeluja kehityslinjoista ja niiden muutoksista uudella ajalla. Werner Söderström Osakeyhtiö. Helsinki.